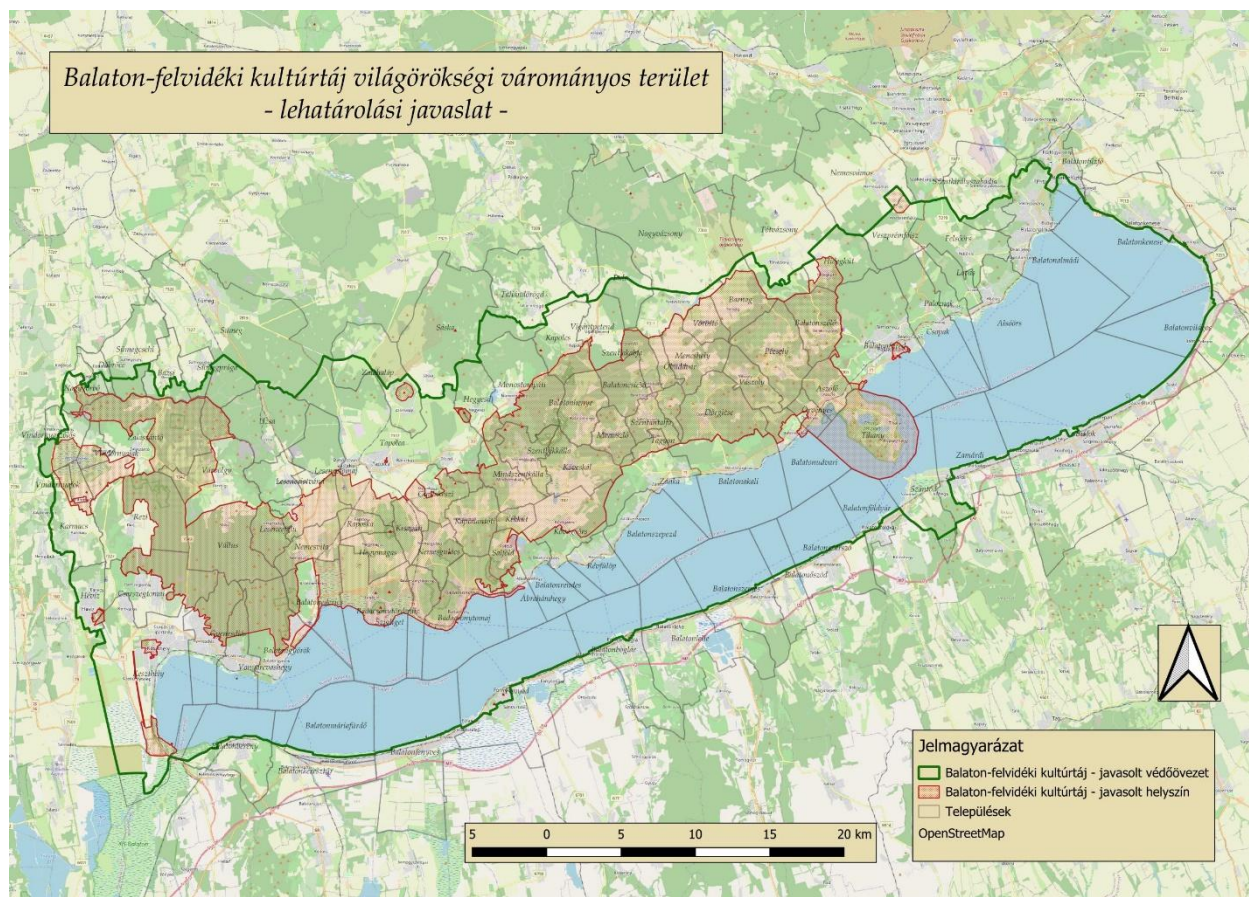

A Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi koncepciójának felülvizsgálata

– A tanulmány 2. üteme –

Készült a **“Balaton Világörökségéért Alapítvány”** megbízásából
és a **“Balaton Fejlesztési Tanács”** támogatásával

M&M ARCHITEKTÉSZ Építész Iroda Kft.

2025. január

A Balaton-felvidéki kultúrtáj
világörökségi koncepciójának felülvizsgálata
– A tanulmány 2. üteme –

A tanulmányt készítő munkacsoport tagjai:

Fejérdy Tamás, Mezős Tamás, M. Szilágyi Kinga, Szilágyi Gábor Levente és Wollák Katalin

A munkában szakértőként részt vett **Kerner Gábor** jelentős szakmai tapasztalattal rendelkező örökségvédelmi szakember, a terület egykori műemléki felügyelője továbbá köszönet illeti a munka során a készítőket segítő szakértők és munkatársak közreműködését, valamint a **Megbízó** támogató együttműködését, ami jelentősen elősegítette a feladat eredményes teljesítését.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	5
VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	7
1. AZ „ELŐZETES ÉRTÉKELÉS” ESZKÖZE, MINT A TANULMÁNY KERETE ÉS A FELÜLVIZSGÁLAT MÓDSZERE	10
1.1 AZ ELŐZETES ÉRTÉKELÉS ESZKÖZE	10
1.2 A FELÜLVIZSGÁLAT MÓDSZERE	10
2. A HELYSZÍN LEÍRÁSA	14
2.1 A POTENCIÁLIS JELÖLT HELYSZÍN ÖSSZEFOGLALÓ LEÍRÁSA ÉS TÖRTÉNETE.....	14
2.2 A BALATON-FELVIDÉKI KULTÚRTÁJ AZ EGYEDI ÉRTÉKEK GAZDAG TÁRHÁZA.....	15
2.3 A TÁJFORMÁLÓ FÖLDTÖRTÉNETI MÚLT	16
2.4. A POTENCIÁLISAN JELÖLT HELYSZÍN TÖRTÉNETE, JELENTŐS ESEMÉNYEK ÉS A FŐBB ÖRÖKSÉGI JELLEMZŐK, RÉTEGEK KIALAKULÁSA (EÉ).....	17
2.4.1 Római kori településhálózat és tájhasználat – villagazdaságok, logisztikai központ	18
2.4.2 A középkori tájhasználat és településrend	19
2.4.3 Török hódoltság – végvárok (16-17. század)	19
2.4.4 Újkor- barokk és klasszicizmus, reformkor / templomok, vallási kisépítészeti alkotások, villák, kúriák és kastélyok	20
2.4.5 A kiegyezést követő gazdasági fejlődés hatása a Balaton-felvidékre	21
2.5 TÁJ ÉS TELEPÜLÉSSZERKEZET.....	23
2.5.1 Tájhasználat.....	27
2.5.2 Táj és tájhasználati értékek	28
2.5.3 A fürdőkultúra	29
2.5.4 Hévíz	29
2.5.5 Balaton-tavi, nyíltvízi fürdőkultúra	31
2.5.6 Tájhasználati hagyomány – a szőlő- és borkultúra.....	31
2.5.7 Kilátók	33
2.5.8 Kertművészet, tájalakítás – a Balaton-felvidék élő öröksége	34
2.6 KULTURÁLIS MŰHELYEK, TÖRTÉNELMI TALÁLKOZÓHELYEK ÉS KÖZÖSSÉGI KÖZPONTOK	37
2.6.1 A tudomány területén.....	38
2.6.2 Az irodalom területén	38
2.6.3 A képzőművészet területén	39
2.6.4 Kapolcsi Művészetek Völgye és egyéb művészeti rendezvények	39
3. A TERÜLET – HELYSZÍN ÉS VÉDŐÖVEZET – LEHATÁROLÁSA („AZONOSÍTÁS”)	41
3.1 A HELYSZÍN.....	41
3.2 A VÉDŐÖVEZET	42
4. „RÉTEGEK” - ATTRIBÚTUMOK.....	46
4.1 ATTRIBÚTUMOK – ÉRTÉKCSOPORTOK SZERINT.....	47
5. A HELYSZÍN JELENTŐSÉGE – KRITÉRIUMOK	50
5.1 A KULTÚRTÁJ KATEGÓRIA ALKALMAZÁSÁNAK INDOKOLTSÁGA	50

5.2 A HELYSZÍN JELENTŐSÉGE	52
5.3 KRITÉRIUMOK	53
6. INTEGRITÁS ÉS HITELESSÉG	55
6.1 INTEGRITÁS.....	55
6.2 HITELESSÉG.....	56
7. ADATOK ÉS JAVASLATOK AZ ÖSSZEHA-SONLÍTÓ ELEMZÉSHEZ	58
8. VÉDELEM ÉS KEZELÉS.....	59
8.1 JOGSZABÁLYOK, VÉDETTSÉGEK	59
8.1.1 Nemzetközi védettségek	59
8.1.2 Nemzeti szintű védettségek.....	61
8.1.3 A tájképvédelmi területek övezetei és a vonatkozó törvényi előírások.....	70
8.2. A VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV SZEMPONTRENDSZERE.....	73
9. ÖSSZEHA-SONLÍTÓ TANULMÁNY	77
9.1 ELŐZETES VIZSGÁLAT, ÉRTÉKELÉS ÉS JAVASLAT	77
9.2 AZ ÖSSZEHA-SONLÍTÁSBA BEVONT HELYSZÍNEK TERÜLETI/REGIONÁLIS ELOSZLÁSA	78
9.2.1 Geomorfológiai meghatározottság, földrajzi jellemzők	78
9.2.2 Korszakok-jellemző periódusok (történelmi meghatározottság).....	79
9.2.3 Meghatározó tájalakító tevékenységek.....	79
9.2.4 Nem-anyagi, szellemi, művészeti, népi hagyomány és egyéb tényezők.....	80
10. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS JAVASLAT	81
11. IRODALOMJEGYZÉK - FELHASZNÁLT ANYAGOK, TANULMÁNYOK	84
11.1 UNESCO - VILÁGÖRÖKSÉGGEL KAPCSOLATOS DOKUMENTUMOK	84
11.2 KÖNYVEK, PUBLIKÁCIÓK.....	84
11.3 ELEKTRONIKUS FORRÁS	86
12. MELLÉKLETEK	87
12.1 TELEPÜLÉS-JEGYZÉK	87
12.2 KIVONATOK A "MŰKÖDÉSI IRÁNYELVEK"-BŐL.....	91
12.3 AZ ELŐZETES ÉRTÉKELÉS ADATLAPJA.....	93
12.4. KIEGÉSZÍTŐ LEÍRÁSOK.....	98
12.5. TÉRINFORMATIKAI RÉTEGEK LISTÁJA.....	100
12.6. KIVONAT A MAGYARORSZÁGI VILÁGÖRÖKSÉG VÁROMÁNYOS LISTA2013. ÉVI FELÜLVIZSGÁLATÁHOZ KÉSZÜLT SZAKÉRTŐI ANYAGBÓL	101
12.6.1 Balaton-felvidéki kultúrtáj: Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hévízi-tó és Balatonfüred reformkori városrésze	101
12.6.2 A világörökségi várományos helyszín felülvizsgálatának formanyomtatványa	102
12.6.3 Balaton-felvidéki kultúrtáj: Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hévízi-tó és Balatonfüred reformkori városrésze	105
13. A TANULMÁNYT KÉSZÍTŐ SZAKÉRTŐI MUNKACSOPORT TAGJAINAK RÖVID BEMUTATÁSA	110

BEVEZETÉS

Magyarország (ill. a korábbi jogelőd Magyar Népköztársaság), miután meglehetősen megkésve – csupán 1985-ben – csatlakozott az 1972-es, a 'Világ kulturális és természeti örökségének védelméről' szóló UNESCO Egyezményhez, kiemelkedően sikeres időszakot tudhatott magáénak, amelynek eredményeként jelenleg nyolc világörökségi listára felvett helyszínünk van. Azonban kissé más megvilágításba kerül az előző megállapítás, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a legutóbbi felvétel 2002-ben, a Világörökség Bizottság Budapesten megtartott 26-ik ülésén történt, azaz immár több, mint 20 éve. Természetesen nincs arról szó, hogy a világörökségi elismerésre méltó hazai helyszínek száma végtelen lenne, de az mindenképpen elgondolkodtató, hogy a várományosi listánkon szereplő tíz tétel kapcsán nem lehetséges sikeres előre lépésről beszámolni. Időközben voltak ugyan kezdeményezések, mint például a Komárom-Komarno közös magyar-szlovák helyszín esetében elkészült, és be is nyújtott felterjesztés, amelyet azonban a Tanácsadó Testület kedvezőtlen véleménye alapján várható negatív döntés miatt vissza is vont a két részes állam. A Római Limes magyarországi szakasza (Ripa Pannonica) világörökségi előterjesztés "eredménytelensége" pedig itt nem részletezendő okokra vezethető vissza.

Mindezek mellett nem állítható, hogy a 2015-ben miniszteri rendelettel (27/2015. /VI. 2./ MvM rendelet) kihirdetett magyar várományosi listán szereplő tételeknek ne lenne, vagy ne lett volna valós esélye a világörökségi felvételre; ugyanakkor tudható, hogy az európai régióból egyre nehezebb a listára bejutni az 1990-es évek eleje óta szorgalmazott világörökségi "Global Strategy" – tudományosan megalapozhatatlan, de politikailag erősen képviselt – kiegyensúlyozási stratégiai célja miatt. A hazai várományos helyszínek közül újabbak felvétele csak akkor lehetséges, ha a felterjesztéseket ismételt vizsgálatnak, értékelésnek vetjük alá, részletes elemző anyagok, tanulmányok alapján. A várományos listán szereplő helyszínek közül többnek, így a "Balaton-felvidéki kultúrtájnak" is hosszabb "előélete" van, amelynek során az elnevezés és a tartalom is többször megváltozott. Az UNESCO WHC honlapján lévő változat - a 2013. évi várományosi felülvizsgálat után – 2017 óta hivatalos – azaz már ebben a formájában is hét év telt el valós előrelépés nélkül, bár időközben fel-felmerültek a helyszín képviselői részéről indított kezdeményezések.

A jelen tanulmány elkészítésére öt évvel azután kerül sor, hogy 2019-2020-ban „Balaton-felvidéki kultúrtáj – világörökségi koncepció felülvizsgálata”¹ összeállt. Mivel az a dolgozat eredetileg is előkészítő anyagnak készült, meg is fogalmazta, hogy a további elemzések, vizsgálatok során mely kérdésekre célszerű választ keresni, mely irányban szükséges a munkát tovább fejleszteni. A további vizsgálatokra, illetve a szakértői munka második ütemében elvégzendő munka tartalmára vonatkozó ajánlások az alábbiak voltak:

"1. A világörökségi elismerésre javasolt „Balaton-felvidéki kultúrtáj” helyszín lehatárolása (az eddig rögzített, a különféle hivatalos dokumentumokban szerepetetett) alapján elfogadható. Pontosítása, illetve minden tekintetben argumentált

---

¹ Az akkori munkacsoport tagjai a tájépítéssel szakterület képviselőjére M. Szilágyi Kinga tájépítésszt kooptálta.

alátámasztása azonban még szükséges, különös tekintettel a kultúrtáj kategóriára (definíció szerint intranzigens meghatározottsága alapján körülhatárolható egység).

2. **A védőövezet lehatárolása**, abban a Balaton partjának és vízfelületének a szerepeltetése, illetve annak mértéke a szakértői munkának ebben a fázisában nem volt egyértelműen meghatározható, egyebek között az értékmegőrzési törekvések és a fejlesztési tendenciák fentebb említett viszonya is befolyásolhatja azt (pl. látványvédelem stb.).

3. A helyszín **„jelentőség meghatározása”**: a munka folytatásában szükség van egy olyan rövid, tömör, szlogen-szerű megfogalmazás kidolgozására is, amely egyértelműen, ugyanakkor tömören és „ütősen” meg tudja jeleníteni azt, hogy kiemelkedő egyetemes érték (továbbiakban KEE! A „reziliens” táj, a „szakralizált” táj és az „inspiratív táj”, mint természeti és humán „determináltság” lehetséges, és ezért javasolt kiindulás, amely a további, még szükséges részletes összehasonlító elemzések eredményének a birtokában remélhetőleg olyan egyedi, eddig még egyetlen más helyszínnél sem alkalmazott „statement of significance” megfogalmazását eredményezi. Ezzel összefüggésben indokolt megvizsgálni, hogy az ún. Tihanyi-típusú „maar-vulkánok” újabb tudományos kutatások alapján megfogalmazott egyedisége milyen mértékben növelheti a felterjesztés elfogadásának esélyét.

4. Az **alkalmazható-javasolható kritériumok körének rögzítése** az előzők alapján lehetséges, akár azzal az úttörő megközelítéssel, amely a kultúrtáj kulturális kategóriájú meghatározottságát nem vitatva, a korábban csak a természeti, illetve vegyes kategóriában alkalmazott kritériumok alkalmazásával új utat nyitunk. E lépés kockázatának a tisztázása ugyanakkor további, részben szakmai, részben „világörökségi-policy” tekintetében értelmezhető kutató-elemző munkát igényel, beleértve a **széleskörű nemzetközi összehasonlító elemzést** (comparative study), amely a jelen szakértői véleményben felvetett sajátosságokra összpontosít.”

Felhívtuk továbbá a figyelmet az állapotjavító, fenntarthatóságot biztosító intézkedések megtételének igényére az érintett önkormányzatok és további stakeholderek bevonásával és támogatásával, valamint e feladatok koordinációjában aktív szerepet vállaló szervezet szükségességére (akár a Világörökségi Gondnokság elődintézményeként)."

***

A jelen tanulmány tehát ezekben a kérdésekben szándékozik előre lépni, egyértelműsítő válaszokat megfogalmazni. Ugyanakkor figyelembe veszi azt is, hogy időközben milyen új szabályok léptek életbe az UNESCO 1972-es Világörökség Egyezménye végrehajtását illetően, követve a Működési Irányelvek (Operational Guidelines, továbbiakban OG) legújabb frissítésében (2023) rögzítetteket, így különösen az Előzetes Értékelés (Preliminary Assessment, továbbiakban EE) eszközének immár kötelező alkalmazására vonatkozó előírásait.

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A Balaton-felvidékről – mint „kultúrtáj” kategóriában a magyar világörökségi várományos listán szereplő helyszínről – készített jelen tanulmány az öt évvel ezelőtti, hasonlóan előkészítő jellegű munka folytatása. Jelen tanulmány értelmezhető annak befejező, beteljesítő részeként is, leginkább abban az értelemben, hogy az akkor felvetett, további vizsgálatokat igénylő kérdések mindegyikére választ kíván adni. Olyan megalapozott válaszokat, amelyek nem elégednek meg e tájnak a mindannyiunk által ismert és szeretett, magával ragadó szépségének és identitásunkat formáló történeti, művészeti - spirituális jelentőségének a hangsúlyozásával, hanem az értékeit elsődlegesen éppen a világörökségi „játékszabályok” szerint teszik mérlegre. Ismert, hogy ezek a szabályok alakulnak is, hiszen az UNESCO 1972-es Világörökség Egyezményének végrehajtásában a kezdetek óta jelen van egyfajta folytonosan fejlődő, „evolutív” karakter. Jól illeszkedik ebbe a folyamatba az Egyezmény alkalmazásának hatékonysága érdekében bevezetett újabb eszköz, az Előzetes Értékelés (EÉ).

1. Tekintetbe véve, hogy az EÉ alkalmazása 2026-tól már kötelező érvényű lesz, indokoltnak és hasznosnak tartottuk, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi koncepciója jelen vizsgálatának szerkezetét már az EÉ tartalmi követelményeihez igazítsuk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a tanulmány azonos lenne, azonos lehetne egy EÉ előterjesztéssel, már csak ez utóbbinak a nagyon szigorú *terjedelmi korlátai* miatt sem. Ugyanakkor bízunk abban, hogy a világörökségi elismeréshez vezető folyamat következő lépéséhez, az Előzetes Értékelés anyagának elkészítéséhez a jelen munka megbízható alapul szolgál majd. **Ennek a tanulmánynak a legfontosabb következtetése** – vizsgálataink és elemzéseink nyomán – **az, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj méltán tekinthető világörökségi elismerésre esélyes helyszínnek.** Az összehasonlító elemzés alapján is megállapítható, hogy a *Balaton-felvidéki kultúrtáj* értékeiben nem marad el a már elismert, illetve a más Résztes Államok várományos listáján szerepeltetett helyszíneitől, illetve olyan sajátos értékekkel bír, amelyekkel – véleményünk szerint – hozzá tud járulni a világörökségi (VÖ) lista teljesebbé tételéhez, mind a tematikus, mind pedig a regionális kiegyensúlyozottság növelésében.
2. Az előző tanulmányban javasolt irányokon tovább haladva, a releváns válaszok megtalálása érdekében, tágabbra nyitva a jelen munka látókörét, részletesebben foglalkoztunk a helyszín értékeivel, az értékhordozó attribútumok azonosításával. Ennek a terjedelmesebb munkarésznek kiemelkedő szerepe van minden további vizsgálat, megállapítás és javaslat megalapozásában, egyebek között a világörökségi elismerésre javasolt **„Balaton-felvidéki kultúrtáj”** helyszín és védőzónája lehatárolásában. **A helyszín + védőövezet = világörökségi terület egésze ezzel a megközelítéssel olyan szerves lehatárolást nyert, amely jól alátámasztható, és várhatóan a kezelési-gondnoksági feladatok ellátásának is megfelelő keretet biztosít.**
3. Az új, a korábbihoz képest jelentősen bővített helyszín lehatárolásánál a legfontosabb szempont volt, hogy a területi teljességre törekedve foglalja magába az értéket jelentő

attribútumok, illetve a kapcsolódó természeti és kulturális értékhordozók reprezentánsait. Ezek szolgálnak a kiemelkedő egyetemes érték (továbbiakban KEE) alapjául úgy, hogy az érték-rétegek sokasága, változatossága és sűrűsége minőségileg magasabb, világviszonylatban kiemelkedő szintre emeli a helyszín értékét. A helyszín döntő hányadát a Balaton-felvidéki Nemzeti Park törzsterülete alkotja. Törekedtünk arra, hogy a helyszín fizikailag is összefüggő legyen, azonban elkerülhetetlenül kapcsolódnak hozzá további részek, mint például a Tihanyi-félsziget térsége. A "tematikus teljesség" érdekében a vulkanizmushoz hozzáadódik a Haláp-hegy, a "római kori" réteghez a Veszprémfajsz - Balácapusztai villagazdaság, valamint a fenékpusztai római együttes adódik hozzá, míg a fürdő-és gyógyvíz rétegben a helyszínt két oldalról fogja közre Hévíz és Balatonfüred városok releváns részterülete. A tartalmi kérdéseken túl a tényleges határvonalak megvonásánál további szempontokat is figyelembe vettünk, mint például az egyértelmű azonosíthatóság és a vizuális integritás szempontjait.

4. A javasolt védőövezet lehatárolását "kívülről befelé" haladó szűkítéssel alakítottuk ki, elsősorban annak érdekében, hogy alkalmas legyen a Működési Irányelvekben meghatározott védelmi – mindenekelőtt tájvédelmi – rendeltetésének betöltésére. Igazodjon Magyarország földrajzi tájkataszterének határvonalaihoz, különös tekintettel a "Hol van a Balaton-felvidék határa?" kérdés közelítő jellegű megválaszolására. Befoglaló módon, teljes mértékben vegye körbe a helyszín valamennyi elemét (részhelyszínek) úgy, hogy a határa a lehető legkisebb szakasz(ok)on essen csak egybe a helyszínével. A Balaton teljes vízfelülete kerüljön be a védőövezetbe, a déli parton a parti sáv a magasparti szakaszokkal és a fontosabb, a Balaton-felvidékre rálátást, nagy panorámát nyújtó kilátópontokkal és helyekkel együtt. Ez a védőövezet-lehatárolás összefügg a Balaton-felvidéki kultúrtáj "versenyképességével", ami a (vii) kritérium "evolving landscape" esetének alkalmazására irányuló szándék miatt elengedhetetlen megközelítés.
5. Fontos lépés a helyszín „jelentőség meghatározása” és az alkalmazható, javasolható kritériumok körének rögzítése egy széles körű nemzetközi összehasonlító elemzés alapján. A tanulmányban szereplő megfogalmazás címe magába foglalja a lényegét: "Balaton-felvidéki kultúrtáj – Egy inspiratív táj Európa szívében" (Lake Balaton Uplands – An Inspirational Landscape in the Heart of Europe). Ezért, hasonlóan a korábbi tanulmányban írottakhoz, csak még szélesebb körű összehasonlításra alapozva, látjuk a (iv), (v) és (vii) kritériumok alkalmazhatóságát relevánsnak. Ezek közül a (vii) kritérium alkalmazása valóban nem szokványos; az összehasonlításban egyetlen példával lehetett találkozni, de nem „evolving landscape” esetében. Ilyen értelemben ez „újítás”, annak minden lehetséges előnyével és természetesen kockázatával is. A Balaton-felvidéki kultúrtáj esetében nem valamiféle drámai szépségű tájról van szó, hanem humanizált tájról, amely az évszázadok során folyamatosan változó, meg-megújuló emberi tevékenység mellett is határozottan megőrizte és őrzi természeti meghatározottságát, történeti és táji identitását. Épp ezért tekinthető *reziliens* tájnak, amely az idő múlásával, a történelem viharaival dacolva, minden tájhasználati változás ellenére is mindvégig önmaga maradt.

6. A tanulmány önálló fejezetben foglalkozik a védelem és a kezelés kérdéseivel, feladataival, amelyekkel kapcsolatban különböző időtávlatokban elvégzendő feladatokra is javaslatot tesz, különös tekintettel az állapotjavító, fenntarthatóságot biztosító intézkedések megtételének szükségességére, valamint az érintett önkormányzatokkal és további érdekelttel és érintettekkel ("stakeholderekkel") való együttműködés fontosságára. Új, de annál lényegesebb elem az ún. „rehabilitálandó területek” fogalmának és feladatának bevezetése. Javasolt továbbá egy „Balaton-felvidéki Világörökségi Egyeztető Fórum” létrehozása. A valamennyi érintettel történő egyeztetések lefolytatása időigényes feladat ugyan, de már rövid távon megéri a befektetett munkát, amihez kiváló példát szolgáltathat a 2017-ben a Világörökség Listára került Lake District Nemzeti Park helyszín kezelő szervezetével megkezdett együttműködés több területre történő kiterjesztése és folytatása.
7. Bár a Balaton és maga a Balaton-felvidéki kultúrtáj szépsége és értékei itthon és külföldön széles körben ismertek és elismertek, "önmagukért beszélnek", mégis, a világörökségi felterjesztési folyamatban várható pozitív szerepe miatt indokolt és hasznos lehet egy angol nyelvű átfogó, olvasmányos, ugyanakkor tudományos színvonalú "Balaton-felvidéki kultúrtáj - Egy inspiratív táj Európa szívében" c. könyv kiadása.

1. AZ „ELŐZETES ÉRTÉKELÉS” ESZKÖZE, MINT A TANULMÁNY KERETE ÉS A FELÜLVIZSGÁLAT MÓDSZERE

1.1 AZ ELŐZETES ÉRTÉKELÉS ESZKÖZE

Az 1972. évi UNESCO Egyezmény a Világ kulturális és természeti örökségének védelméről (a továbbiakban: Egyezmény) az eredetileg elfogadott szövegét tekintve változatlan, és gyakorlatilag változtathatatlan. Ugyanakkor az Egyezmény végrehajtása, alkalmazása során tapasztalt, elfogadott, illetve valójában szándékosan is alakított reziliens és evolutív megközelítést az időről időre továbbfejlesztett, s ezért változó szövegű Működési Irányelveken (a mesterséges intelligencia MI rövidítésével való keveredés elkerülése érdekében a továbbiakban OG) keresztül biztosítja, szabályozza az Egyezmény végrehajtásának operatív szervezete, az UNESCO Világörökség Bizottsága (a továbbiakban: VÖB). Mivel ez az eszköz, azaz az OG szorosan kapcsolódik az Egyezményhez, az ebben foglaltak is kötelező érvénnyel bírnak az Egyezményhez csatlakozott Részes Államok számára. Az OG változásai részben követik, részben formálják az immár 50 éves múlta visszatekintő végrehajtás kereteit, körülményeit.

Ilyen, nemrégén bevezetett „újítás” az Előzetes Értékelés (EÉ) eszköze, amelynek alkalmazása a 2026. február 1. után benyújtandó jelölések esetében kötelező érvényű, s ettől kezdődően ez a világörökségi jelölések benyújtásának előfeltétele. A Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos helyszín esetében a fenti határidőre nem kivitelezhető a teljes jelölési dokumentáció összeállítása, egyeztetése és véglegesítése, ezért a tanulmányt az EÉ OG-ban megadott tartalmi és formai követelmények alapján állítottuk össze. Ugyanakkor hangsúlyozni szükséges, hogy ez a tanulmány nem azonos az Előzetes Értékelésre benyújtandó, annak terjedelmi korlátai miatt a lényeges részletek kifejtésére lehetőséget nem adó, majdani EÉ dokumentációval, jóllehet annak elkészítését minden bizonnyal jól meg tudja alapozni.

Az OG Előzetes Értékelésre vonatkozó 122. cikkely teljes magyar szövege nyersfordításban a 2. mellékletben olvasható.

1.2 A FELÜLVIZSGÁLAT MÓDSZERE

Az értékelést végző munkacsoport (tagjainak rövid szakmai életrajzát lásd a 6. sz. mellékletben pont után) kiindulópontnak tekintette és jelentős mértékben támaszkodott a korábbi elemző anyagokra:

- a világörökség várományos lista 2013-2015. évi felülvizsgálatához készült ICOMOS szakértői anyag (5. sz. melléklet);
- a 2015. évi miniszteri rendelethez készült előterjesztés;
- az UNESCO Világörökségi központjához 2017-ben benyújtott, módosított várományos előterjesztés;
- a 2019-2020-ban készült szakértői értékelés, valamint az egyes helyszín-elemekhez készült tematikus és kronologikus szakmai előtanulmányokra és tudományos publikációra, valamint,
- a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság szakanyagaira.

Az értékelés figyelemmel volt a fent említett UNESCO szabályozók mellett a hazai szabályozási-jogi környezet releváns előírásaira, melyek részletes felsorolása a tanulmány 8.1 pontjában olvasható. A más (világörökségi és várományosi) helyszínekkel való összehasonlítás az UNESCO Világörökség Központ) honlapján szereplő adatok részletes feldolgozásával, elemzésével készült.

A világörökségi helyszín egyediségét jelző „inspiráló kultúrtáj” kifejezés a tanulmány-készítést megelőző irodalmi és szakirodalmi kutatások, valamint a helyszíni bejárások alapján született meg. A Balaton-felvidéki kultúrtáj sok évszázados, mindig meg-megújuló, reziliens tájtörténetét számos hazai és külföldi tudományos kutatás és irodalmi mű elemezte. A neves szerzők által írt út- és tájleírások, a művészek, alkotók önéletrajzai, a szépirodalmi művek sokasága, a képző- és építőművészet különböző ágainak (festészet, szobrászat, építő- és kertművészet, tájépítészet) jeles alkotói éltek, dolgoztak, alkottak ebben a sajátos történetű és karakterű tájban, melynek hangulata, látványa, színvilága benne él a létrehozott művekben, legyenek azok útleírások, versek, szobrok, festmények, épületek, házak, kertek, vagy akár színházi művek vagy filmek. A munkacsoport tagjait is legalább így inspirálta a táj és annak tudományos vagy művészi alkotásokban „leképezett képe”. A helyszínbekjárások során tapasztalható volt ennek az inspiratív erőnek a ma is erős sugárzása, minden területhasználati változás ellenére is.

A munkacsoport havi, majd a készítési időszak második felében heti rendszerességgel tartott (személyes, vagy online) kooperációs értekezletet, melyeken az egyes témakörök szakértői beszámoltak az elvégzett részfeladatokról, és az azokban történt előrehaladásról. A koordinációs megbeszélések egy részében részt vettek és értékes adatokkal és észrevételekkel hozzájárultak a munkához a Megbízó képviselői is (mint a helyszínlátogatáson is), lehetővé téve a munkaközi egyeztetést is.

A készítők részletesen vizsgálták a tanulmány egyik legfontosabb elemét, a helyszín és védőövezet lehatárolásának kérdését. Kiemelt figyelemmel voltak a (természeti és történelmi adottságok mellett) a társadalmi-gazdasági vonatkozásokra, valamint a következő szempontokra:

- az adott település, vagy településrész hozzájárulása a helyszín integritásához és hitelességéhez,
- milyen értékek vannak az érték-rétegek bármelyikében (esetleg több rétegben is),
- a táj, a település jelen állapota, rehabilitáció szükségessége,
- az adott terület, településrész védettségi státusza, - kapcsolata a környező településekkel és térségekkel.

A szöveges és térképi anyagok, táblázatok és egyéb dokumentumok elektronikus formában kerültek a szakérők által hozzáférhető közös felületre továbbfejlesztés, áttekintés, kiegészítés céljából, elősegítve a tanulmánynak az – elkerülhetetlenül szükséges módon – iterációs folyamatban való kidolgozását.

A közös munka fontos részét képezték a helyszínlátogatások, helyszíni egyeztetések, kiszállások és szemlék, melyeken vagy a teljes munkacsoport, vagy annak egy része vett részt. A jelenlévők körét több esetben a megtekintett létesítmények képviselői, vármegyei

és városi főépítések, helyi egyesületek és a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság képviselői, továbbá az illetékes múzeumok szakemberei egészítették ki.

A helyszínlátogatások az alább felsorolt helyszíneken folytak (egy-egy helyszínnre akár több alkalommal is ellátogattunk).

- Keszthely és környéke értékei (belváros / Fő tér – Helikon park – Balaton part/, Szent Miklós temetőkápolna, Festetics mauzóleum, Fenékpusztán a helyreállított műemlékegyüttes és környezete, valamint a római kori emlékegyüttes)
- Hévíz és környéke értékei (belváros, Hévízi-tó, helyreállított Egregyi templom, az Attila utcai római villa)
- Csepak, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság központja (a kiszálláson az ÉKM Innovációért, Nemzetközi és Világörökségi Ügyekért Felelős Főosztályának két munkatársa (Schrett Andrea és Szilágyi Gábor Levente) vett rész egyeztetést folytatva az Igazgatóság munkatársaival (Bende Zsolt igazgató és Rozner György igazgatóhelyettes urak) a készülő tanulmányról, a világörökségi jelölés új folyamatáról)
- Csepak, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság központja, Nivegy-völgy (a kiszálláson az ÉKM Innovációért, Nemzetközi és Világörökségi Ügyekért Felelős Főosztályának 3 munkatársa vett részt (Schrett Andrea, Szabadhegyi Judit és Szilágyi Gábor Levente) egyeztetést folytatva Rozner György igazgatóhelyettesével, aki arról tájékoztatót, hogy munkatársai leterheltségük miatt nem tudnak tevőlegesen hozzájárulni a tanulmány elkészítéséhez, de minden rendelkezésükre álló információval és adattal segítik a munkát.
- Nivegy-völgy településeinek elsősorban a tájvédelmi szempontú bejárása, a terület kilátópontjairól (Kossuth Kilátó, Mencshely; Szent Balázs templomrom, Balatoncsicsó; Haraszt-alja, Szentantalfa) fotódokumentáció készült.

A tájhasználat, a települési arculat és telekstruktúra, a területhasználat és az egyedi települési, építészeti, tájépítészeti, természeti értékek vizsgálata a helyszín és a védőövezet több tájegységében zajlott. A bejárás alapján a helyszín és a védőövezet lehatárolása tovább finomodott az alábbi területeken (Szilágyi Kinga és Mezős Tamás):

- Vázsonyi medence települései (Kékkút, Barnag, Vöröstó, Tótvázsony, Nagyvázsony Pula)
- Nivegy-völgyi települések (Tagyon, Szentantalfa, Szentjakabfa, Óbudavár, Mencshely, Balatoncsicsó, Balatonhenye,)
- Pécselyi medence (Pécsely, Vászoly, Dörgicse, Balatonszőlős)
- Káli-medence (Kővágóörs, Köveskál, Monoszló, Szentbékáll, Mindszentkál, Kékkút, Káptalanfalu, Salföld),
- Művészetek völgye (Kapolcs, Vigántpetend, Taljándörög)
- Tapolcai-medence (Tapolca, Gyulakeszi, Diszel, Kisapáti, Lesencetomaj, Lesencefalu, Lesenceistván,)
- Keszthelyi-hegyvidék, Zalai dombvidék (Vállus, Zalaszentmárton, Hévíz, Keszthely),

- Keleti medence vízparti zónája (Balatonfüred, Balatonalmádi, Balatonudvari, Tihany)

A védőövezet lehatárolásához szükséges további helyszíni vizsgálatok (Fejérdy Tamás):

- a legfontosabb Balaton déli-parti kilátópontok (Balatonföldvár, Balatonboglár, Fonyód);
- az északi-parti kilátópontok (Balatonberény, Vonyarcvashegy, Balatongyörök) közül néhány, továbbá
- Hegyestű, mint a látvány és helyszín értékelésének egyik érdekes helye.

A világörökségi várományosi területnek a korábbi lehatároláshoz képest javasolt kiegészítéséhez pedig helyszíni bejárás is volt egyebek között:

- a Nivegy-völgy, illetve
- Vöröstó, valamint
- Pécsely- Vászoly- Dörgicse medencék területén is.

Az elvégzett helyszíni szemlék jelentősen hozzájárultak a várományos helyszín(elemek) átgondolt lehatárolásához, továbbá a szükséges mértékű védőövezet organikus körül határolásának meghatározásához.

A világörökségi terület (helyszín + védőövezet) majdani kezelésével, kezelési tervével kapcsolatos alapvető szempontok megadásánál a világörökségi együttműködés tapasztalatai, illetve más (nem kizárólag hazai) helyszínek kezelési tervének ismeretére támaszkodva jártak el a tanulmány készítői, hangsúlyozva, hogy a kezelési terv és kezelés intézménye(i) további egyeztetéseket igényelnek, különös tekintettel az érdekelt és érintett intézményekre, szervezetekre, önkormányzatokra.

Összefoglalva

A tanulmány készítése során tehát egyfajta összetett metodika alkalmazásával jártak el a készítők: szakirodalmi- és összehasonlító tanulmányok, helyszíni bejárások, személyes egyeztetések egymásra épülő eszközének felhasználásával. A tanulmány a megállapításokon túl a továbblépésre vonatkozó javaslatokat is tartalmaz.

2. A HELYSZÍN LEÍRÁSA

2.1 A POTENCIÁLIS JELÖLT HELYSZÍN ÖSSZEFOGLALÓ LEÍRÁSA ÉS TÖRTÉNETE²

A világörökségi jelölésre javasolt Balaton-felvidéki helyszín lényegesen több, mint a Magyarország kistáj-kataszterben lehatárolt Balaton-felvidék. Ahogy a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területe is több, mint az azonos nevű kistáj, úgy a helyszín is a Balatontól indulva észak felé a Bakonyalja felé nyújtózik, nyugat felé pedig a Tapolcai-medencét és a Keszthelyi-hegység nagyobb részét foglalja magába, keleti határát a Balaton vonala képezi.

A földtörténeti pleisztocénben, mintegy 22 ezer évvel ezelőtt alakult ki a Balaton, Magyarország és egyben Közép-Európa legnagyobb tava. A tó és az ahhoz az északi partján csatlakozó vulkanikus eredetű hegyek és egymás mellett sorakozó medencék és völgyrendszerek, a vulkanikus utóműködés során keletkezett források, gyógyvíz-feltörések és a vadban gazdag erdő által meghatározott tájegység kedvező természeti adottságainál fogva az ősidők óta folyamatosan lakott táj, ezért arculatában erőteljesen jelen van az emberi tevékenység lenyomata. A változatos természetföldrajzi adottságok közepette a települési szövet és a tájhasználat a mindenkori társadalmi igényeknek és lehetőségeknek megfelelően változott a történelem során, egy sajátos, karakteres, a földtörténeti, tájszerkezeti és társadalmi hatásokra reflektáló **kultúrtáj** eredményezve.

Az így létrejött kultúrtáj az alábbi részekből áll:

- Központi eleme **a Tapolcai-medence**, jellegzetes vulkanikus hegykúpjaival, a tájat formáló szőlőművelés és az egykori bányászati örökség helyszíneivel.
- Keletről kapcsolódnak hozzá – a tóparti sávtól valamivel északabbra – a sajátos természeti, települési és tájhasználati örökséget őrző **Káli-medence**, a **Nivegy-völgy** zártabb településcsoportja, valamint a **Pécselyi-Balatonszőlősi**-, a **Vászolyi**- és a **Dörgicsei-medence** műemlékekben gazdag területei.
- A tóvidék hangsúlyos eleme az ugyancsak vulkanikus eredetű, gazdag történetiségű **Tihanyi-félsziget**, továbbá **Balatonfüred történeti-városi (reformkori) együttese**.
- A Tapolcai medencéhez, mint a táj központi eleméhez, nyugatról illeszkedik a szelíd szépségű **Keszthelyi hegység**, s **Keszthely történeti városi együttese** (Festetics-kastély és parkja, a Georgikon-major, a Fenékpusztai majorság) – valamint
- a táj nyugati végpontjaként a különleges, egyedülálló természeti kincs, a természetes hideg- és meleg vizű karsztforrásokkal táplált gyógyhatású **Hévíztó**.

---

² A helyszín értékeinek alábbi leírásában jelentős mértékben támaszkodtunk a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság honlapján – www.bfnp.hu - szereplő népszerűsítő, de szakmai szempontból is magas színvonalú anyagokra, ezeket a szövegben - a számos előfordulás miatt - külön nem jelöltük

- A római kori Pannóniában a rómaiaknak a Balaton-felvidék egészére jellemző jelenlétet³ dél-nyugaton a **Fenék-pusztai római kori együttes**, a villagazdaságok történeti rétegét a tájegység észak-keleti pontjában a **Nemesvámos-Veszprémfajsz-Balácapusztai római villa** reprezentálja.
- A római kortól jelenlévő **szőlőművelés** fennmaradása maga a **reziliens tájhasználat**, hiszen a vulkanikus kőzetre települt, a helyi klímaadottságokat kihasználó szőlőművelés a változó kultúrák során a mai napig fenn tudott maradni. Ezt a tájhasználatot még az 1890-1900 között pusztító filoxéra sem tudta kiszorítani. Napjainkban az üdülőtáj további terjeszkedése jelenthet veszélyt erre a történeti tájhasználatra.
- A tájból és a kulturális-történeti örökségből, hagyományból született **településformák**, s benne a **táj- és térhasználatot jól reprezentáló népi építészet** máig fennmaradt és/vagy megújított épületei és építményei (kálváriák, lakóházak, csűrök, pincék, mosóházak stb.).
- A **táj ihlette magas-kultúra és művészet**, a reformkorban induló magyar nyelvű színművészettel vette kezdetét Balatonfüreden (Kisfaludy Sándor, Jókai Mór), majd a 20. század második felében a Tihanyi-félszigetre és vonzáskörzetére is kiterjedő szellemi- és alkotóműhelyek jöttek létre. Tudományos műhely volt a Keszthelyi Georgikon, Európa első felsőfokú agrárképzési intézménye. A 20. sz. második felében a balatonfüredi Lipták-ház művészeti salonként működött, majd az író halála után alapítványi kezelésű szellemi műhely jött létre a Magyar Fordítóház. Az immár negyed-százados múlttal rendelkező Kapolcsi Művészetek Völgye kulturális, ösztönző fesztivál új, inspiratív szellemiséget és megújulási lehetőséget hozott az Eger-víz mentén települések sorának. További művészeti, kulturális találkozóhelyek például a kővágóörsi "Kőfesz" népzenei és néptánc fesztivál, a salgföldi hagyományőrző táborok, a szigligeti művésztelep stb.
- A **Balaton túlsópartján**, a déli oldalon a parti szegélyszáv és a kisebb-nagyobb dombok **páratlan kilátást**, illetve rálátást nyújtanak a szőlőskertek és erdőségek koszorúzza tanúhegyekre, a Balaton medencéjére.

2.2 A BALATON-FELVIDÉKI KULTÚRTÁJ AZ EGYEDI ÉRTÉKEK GAZDAG TÁRHÁZA

A nagyszerű természeti szépségeken és kiemelkedő jelentőségű egyedi műemlékeken – Tihanyi Bencés Apátság, balatonfüredi és keszthelyi műemléki együttesek – túl a Balaton-felvidéki kultúrtáj egész területe műemlékekben, épített örökségi alkotásokban gazdag táj. Római-kori régészeti emlékek, az egykori végvárrendszerben is szerepet játszó várak (ma várromok), és egykori települések, illetve szerzetesközösségek középkorban épült templomainak romjai, valamint a humanizált tájat jellemző szakrális kisemlékek sokasága jeleníti meg e táj a történeti- (idő) és a nem-anyagi (intangibilis, spirituális) dimenzióit, a reziliens tájnak a természet által meghatározott karakteréhez rögzített humán-eredetű pontjaiként. Ugyancsak e reziliencia bizonyítékai a szerkezetüket és hagyományos-helyi építészeti karakterüket őrző települések, településképek, az oszlopokkal és íves tornácokkal díszített (gyakorta még ma is náddal

³ Ld. még az úgynevezett Seuso kincs esetét, amely az egykori, római kori tulajdonosának a Balatonnal – „Lacus Pelso” – való szoros kapcsolatát tükrözi

fedett) népi lakóházak, a füstöskonyhás parasztházak, a beltelkek egykori gazdasági működtetéséhez emelt keresztcsűrök megőrzése és megújulása.

A Balaton-felvidék hagyományos, a vízrajzi és domborzati adottságokhoz igazodó tájhasználati módja és szerkezete, a vízparti nádas-berkes zónán túl a települési szövet és a beltelkek, illetve kertségek, itt-ott legelőkkel tarkítva, majd a szőlőskertek és végül a természetes erdőtakaró zónája, elsősorban az üdülési tájhasználat során, arányaiban módosult ugyan, de a vízparti zónát leszámítva többnyire jól felismerhető, miközben a telekstruktúra megőrzése révén a táj az új használati igényeket is képes lehet befogadni.

A táj organikus szemlélettel körül határolt **védőövezete**

- magába foglalja a helyszínt alkotó **kisrégiók kiegészítő részeit** is, valamint
- az illeszkedő **tóparti zónát** – az úgynevezett „Balatoni Riviéra” és „Keszthelyi Riviéra” területét, és a tófelszínt, mint a kilátóhelyekről feltáruló tájkép alapsíkját, továbbá
- a **Balaton teljes partvonalának keskeny, közvetlenül a vízfelszín melletti sávja, valamint, kiemelten, azok a – déli parton is meghatározott – kilátópontok, ahonnan feltárul(nak) a helyszín meghatározó, ikonikus látványa(i).**

2.3 A TÁJFORMÁLÓ FÖLDTÖRTÉNETI MŰLT

A Balaton-felvidéki kultúrtáj kiemelt értékeket hordozó rész-területeinek meghatározó, közös alapja a több millió éves földtörténeti múlt, amely vulkáni működéssel is együtt járó folyamataival és azok utóhatásaival (Pl.: gyógyhatású források) hozta létre a változatos, mégis harmonikus egységet alkotó tájat. A 8-2,5 millió évvel ezelőtt a térségben működő mintegy félszáz vulkán kialakította magmatikus rétegsor, többféle vulkanikus eredetű kőzet alkotja.

Ennek köszönhetőek:

- a **Tapolcai-medence** bazaltvulkánjainak változatos felszíni formái, a Badacsony- és a Szent György-hegy Közép-Európában egyedülálló bazaltoszlopai, a szigligeti, csobánci, gulácsi, a Tóti-hegyi, valamint a hegyesdi és a csonka mivoltában is ide tartozó halápi vulkanikus kiemelkedések (hegyek) létrejötte;
- a **Káli-medence** vulkanikus elemei, kőtengerei,
- a **Tihanyi-félsziget** egyetlen nagy robbanással kialakult, *maar* típusú vulkánja, s ugyanott az időszakosan feltörő forró vízű források által létrehozott, száznál is több forrásmézőből és hidrokvarcitből álló sziklaalakzatok, a „gejzírkúpok”.⁴

A Balaton-felvidéki tájat a „balatoni Riviérát” északról határoló hegyeken túli területen, több, egymástól is elkülönülő, jellegükben mégis hasonló kismedence teszi teljessé: a **Nivegy-völgy, a Balatonszőlősi-, a Pécselyi-, a Vászolyi- és a Dörgicsei-**

⁴ A kiemelkedően gazdag földtani örökséggel és a hozzájuk kapcsolódó természeti és kulturális értékekkel bíró terület a Bakony-Balaton Geopark része, amely 2012 óta az Európai Geopark Hálózat és az UNESCO Globális Geopark Hálózat tagja.

medence követik egymást. Északon a 415 méteres Nagy-Gella, a Zádor-vár, a Hideg- és a Halom-hegy viszonylag magasra emelkedett rögsorozata választja el őket a Veszprém–Nagyvázsonyi-medencétől. A kismedencét övező hegyek, kiemelkedések közötti változatos tájban kis belső hágókat, kőhátaikat alkotott a természet.

A **Keszthelyi-hegység** túlnyomórészt felsőtriász dolomitból épül fel, amely változatos mikro-relieffjével tűnik ki.

- A változatos karsztjelenségeket (barlangok, víznyelők, töbrök) mutató terjedelmes hátaikat helyenként vad szurdokvölgyek választják el.
- A Kovácsi-hegy és a Tátika a Keszthelyi-hegység bazaltvidéke. Ritka jelenségek a Bazaltfolyosó (Kovácsi-hegy) és az alkarsztos jelenséggé számított bazalt-dolinák, melyek mélyedéseiben apró tavacsok húzódnak meg.

Egy további különleges geológiai képződmény:

- a 20-22 ezer évvel ezelőtt, a Balaton keletkezésével egy időben, természetes termálkarszt-források felett kialakult, közel 250 m átmérőjű **Hévízi-tó**, földünk egyik legnagyobb, világviszonylatban egyedülálló meleg karsztvízes-gyógyvízes tava. A tölcsér alakú tómeder 38,5 méter mély alapján nyíló forrásbarlangból bővízü hideg és meleg források törnek elő. A forrástó a környező láp- és mocsárvilággal együtt sajátos élővilággal rendelkezik, gyógyító hatását a 18. század óta folyamatosan használják⁵.

A fenti területi egységek geológiájának valamivel részletesebb (kiegészítő) leírását lásd a 3. mellékletben.

2.4. A POTENCIÁLISAN JELÖLT HELYSZÍN TÖRTÉNETE, JELENTŐS ESEMÉNYEK ÉS A FŐBB ÖRÖKSÉGI JELLEMZŐK, RÉTEGEK KIALAKULÁSA (EÉ)

A területen megjelenő ember az őskortól napjainkig a földfelszín adottságaihoz alkalmazkodva használta, formálta ezt a tájat - mezőgazdaság, halászat, nád-gazdálkodás, szőlőművelés, bazaltbányászat, gyógyvíz-ivókúra, fürdőkultúra révén -, amely így az itt élő népek, – köztük kelták, rómaiak, németek és magyarok – által megvalósított kulturális és kommunikációs kölcsönhatások nyomán vált kiemelkedő jelentőségű kultúrtájává. E táj kiemelkedő természeti szépségei mellett történeti jelentőségű tájnak is tekinthető (nem a szabályozásban szereplő jogi kategóriaként, mint a műemléki területek egy fajtája, erre vonatkozó javaslatot nem tesz a szakértői anyag) a különböző történeti korszakok tájban is nyomot hagyó emlékei, ezek egymásra rétegzettségük alapján. Ebből fakadóan az emberi közösségek tájformáló hatását a művelési beavatkozások maradandó eredménye, és a különböző korokból származó épített örökségi alkotások, köztük a hagyományos településszerkezetüket és tájhasználatukat napjainkig híven megőrző települések (falvak) jelenítik meg. A terület bazalt-hegyei nemcsak egyedülállóan érdekes és festői geológiai emlékek, hanem számos igen ritka növény- és állatfaj élőhelyei is. A természeti értékek gazdag sorához társulnak a római korig visszavezethető országos jelentőségű szőlőkultúra, valamint a szőlőhegyek

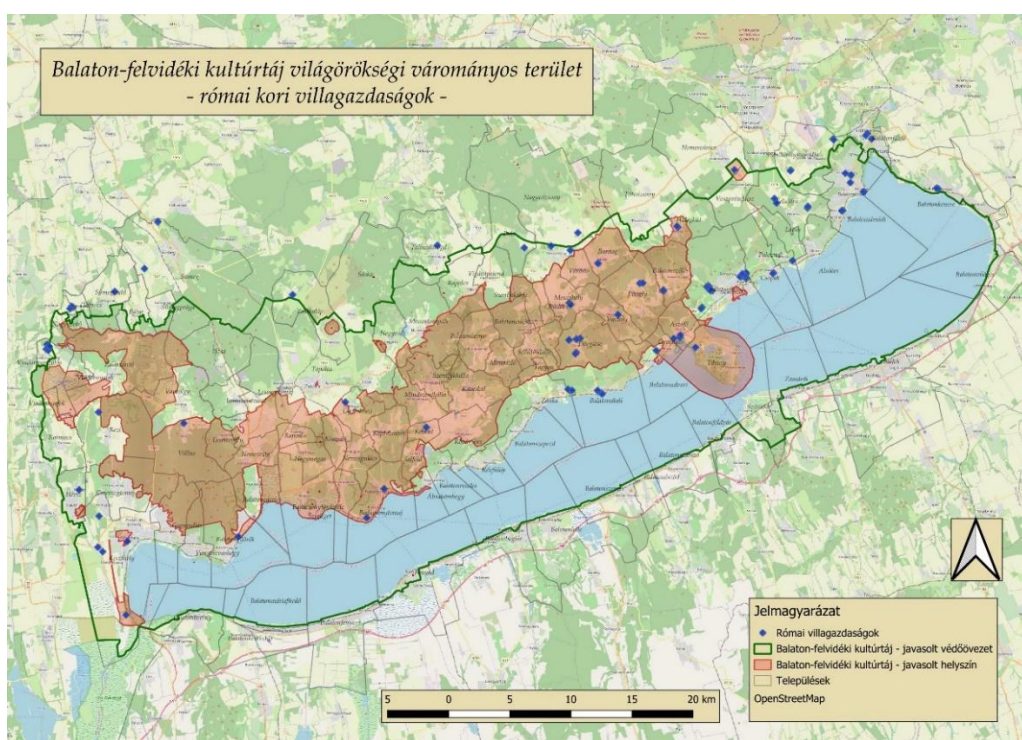
5 a várományos rész helyszínen jelenleg a Hévízgyógyfürdő és a Szent András Reumakórház mind gyógyászati, mind idegenforgalmi szempontból frekvenciát létesítményei működnek.

és községek megannyi építészeti emlékei: a várromok, templomromok, kastélyok, falusi és szőlőhegyi népi építészeti emlékek.

A Tapolcai-medence bazalt tanúhegyeinek nehezen megközelíthető fennsíkjai és az egykori tihanyi vulkán kráterének szélén már a késő bronzkorban és a vaskorban regionális gazdasági-politikai központoknak számító magaslati települések jöttek létre (Badacsony, Csobánc, Szent Györgyhegy, Tihany-Óvár). A Badacsony-lábdiegyi kettős-fej a kelta kőplasztika európai viszonylatban is különleges alkotása.

2.4.1 Római kori településhálózat és tájhasználat – villagazdaságok, logisztikai központ

A római korban a Balaton-felvidéken villagazdaságok sora jött létre (mint például Aszófő, Badacsonytomaj, Balatonakali, Kapolcs, Kékkút, Örvényes, Tihany területén Veszprém megyében, illetve Hévíz és Keszthely területén Zala megyében, lásd az alábbi térképet). Az újabb légi régészeti és geofizikai kutatások számos új lelőhelyet is felderítettek. A kékkúti 4. századi villa tulajdonosa az ott fellelt Krisztus-monogramos téglák alapján keresztény lehetett, csakúgy, mint a Tihany-Sajkod, Mályva utca 11. sz. alatt talált sír Krisztus-monogramos ruhakapcsoló tűjének viselője.

1. térkép: Római kori villagazdaságok

A tájnak – részletes és végleges kutatások hiányában még többnyire rejtőző – értékrege a római kori utak hálózata. Ez a minden bizonnyal a geográfiai adottságokat tekintetbe vevő "kommunikációs eszköz" egyes kisebb szakaszaiban azonosítható, ugyanakkor számos olyan helyben használatos elnevezés (toponímia) ismert, amely "Római útként" tart számon hosszabb, ma is használatban lévő utat, útszakaszt.

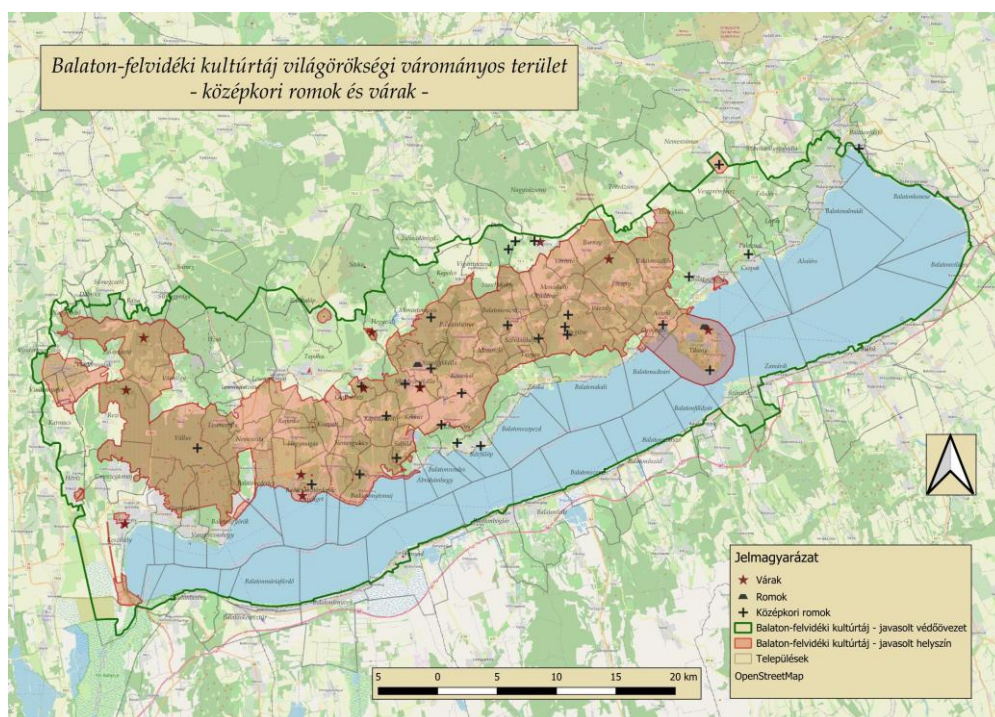
2.4.2 A középkori tájhasználat és településrend

Az 1055-ben, már a keresztény magyar királyság idején alapított (barokk formáját 1719 és 1754 között elnyert, ma is bencés apátságként működő) tihanyi apátságban és a tihanyi Óvár oldalába vájt, 11-15. század között használt remetebarlangokban a keleti és nyugati szerzetesi kultúra együttélését bizonyítva bencés és bazilita szerzetesek éltek. A táj ideális, letelepedésre, településépítésre való adottságai nyomán a kora-középkorban az un. Árpád-falvak rendszerével, majd a szerzetesi, egyházi közösségek magányos településeivel, kolostorokkal, templomokkal kialakult egy sajátosan laza, de egymással is jól kooperáló települési rend. Az oklevélbe is foglalt első település-emlékek szinte kivétel nélkül középkoriak, 10-13. századi többségükben, s csak néhány kivétel van a tóparti települések sorában.

A térségben feltárt, műemlékként ill. romemlékként védett és jelentős turisztikai vonzerőt is képző templom-, kolostor- vagy monostor-romok száma harminc, ami már önmagában is egy a térséget behálózó szakrális központrendszert jelez, nem is beszélve a gyakran középkori alapokon megújult templomokról és monostorokról.

2.4.3 Török hódoltság – végvárak (16-17. század)

A Tapolcai medence tanúhegyei hasznosításának látványos példái a fennsíkokon a 13. század második felétől kezdve épülő, mára romjaikban fennmaradt kővárak (Szigliget, Csobánc, Hegyesd), amelyek Kanizsa várának elestét követően 1660 után, a török (oszmán) hódítók ellen vívott háborúk fontos végvárai lettek. Ezek az erősségek biztosították a komáromi vár és a Duna vonaláig terjedő terület védelmét. Az ellenségeskedések során elpusztult középkori falvak helyét a várományos területen sokfelé karakterisztikus táj-elemként megjelenő 13. századi templomromok jelzik (Aszófő, Gyulakeszi, Káptalantóti, Kővágóörs, Mindszentkál, Szentbékál, Szigliget, Tihany).

2. térkép: Középkori romok és várak

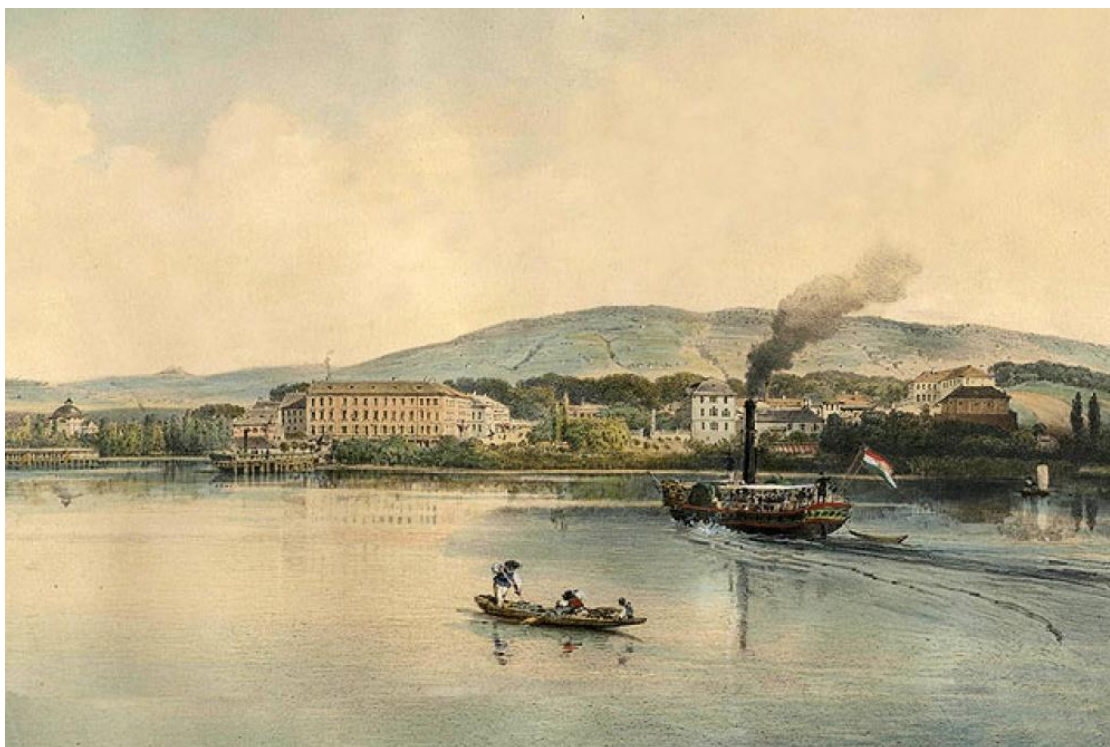
2.4.4 Újkor- barokk és klasszicizmus, reformkor / templomok, vallási kisépítészeti alkotások, villák, kúriák és kastélyok

A kultúrtáj mai arculatában jelentős szerepet játszanak a vulkanikus eredetű talaj műveléséhez kapcsolódó szőlőművelés – többségükben 18-19. századi – épületei: barokk és klasszicista népi lakóházak, gazdasági épületek, présházak, pincék, amelyek többnyire maguk is a vulkánok adta bazaltkőből épültek. A kultúrtáj európai híru borvidék, egyedi, sajátosan ásványi zamatú borokkal.

A 18-19. századi Balaton-felvidéki tájhasználat és tájgazdálkodás szempontjából a legjelentősebb, világviszonylatban kiemelkedő értéket jelentő tényező a gróf Festetics György által 1797-ben megalapított, 1801-ben felépült Georgikon, Európa legrégebbi alapítású felsőfokú mezőgazdasági szakiskolája, amelynek jogutódja, a Pannon Egyetem Georgikon Kara ma is működik. A Georgikon nyolc intézetében 1848-ig felsőfokú képzés keretében gazdatiszteket, erdészeket, uradalmi jogászokat, mérnököket, közép- vagy alapfokon kertészeket, ménesmestereket, földműveseket, lovászokat és gazdaasszonyokat képeztek. A tájhasználat és tájgazdálkodás (mezőgazdaság) 19. századi módszereinek európai jelentőségű oktató- és kutatóhelyéhez, a Georgikonhoz 1820-as évekig több periódusban kiépült mintagazdaság tartozott (Georgikon-major) konyhakerttel, epreskerttel, szántóföldekkel, rétekkel, gyümölcsösökkel, juhhodállyal, istállókkal, kocsiszínekkel, bognárműhellyel, kukoricagóréval, négyszintes magtárral, dendrológiai gyűjteménnyel (fáskerttel) és cselédlakásokkal.

A felvilágosodás eszmeáramlata és a nemzeti öntudat ébredése a 18-19. század fordulóján és a század első felében a Balaton-felvidék kulturális, társadalmi és táji fejlődését is fellendítette. A barokk korban Keszthely kulturális, építészeti, kertművészeti és gazdasági szerepe a nyugati medence pozícióját erősítette, lényegében a nyugat-magyarországi – Bécs és Pozsony központokkal – régió keleti peremén. A századfordulótól a Balaton keleti medencéjének "fővárosa" Balatonfüreden formálódott előbb a füredi savanyúvíz és a gyógyvízkúra népszerűsödésével, utóbb a Kisfaludy Sándor gondolata nyomán itt megszülető magyar színjátszás és magyar színház, az új, polgári szellemiség és kultúra mentén. Az első magyar nyelven előadó állandó, azaz "kőszínház" Füred társadalmi életét is fellendítette. A város "divatba jött" a táj szépségét értő írók, költők, képzőművészek körében, élvezve nem is elsősorban a nemesi, hanem az akkori, frissen alakuló, erősödő polgárság támogatását.

Balatonfüred a tó közlekedési potenciáljának kiaknázásában is élen járó szerepet töltött be. Igaz, Keszthelyen gr. Festetics György már 1797-ben vízre bocsátotta híres Phoenix nevű gályáját, amely utasokat is szállított, de a rendszeres hajójárat és a gőzhajózás balatoni megjelenése Füredhez kötődik, ahol Kossuth Lajos és Széchenyi István összefogásaként épült meg és bocsátott vízre a Kisfaludy gőzös 1846-ban. A következő évben már rendszeres járatként szolgált a hajó, majd négy évtizeden át. S Balatonfüreden alakult meg az első magyarországi hajógyár is, ahol 1880-tól kezdve előbb kisebb vitorlásokat, majd a gyártelep és a kikötő kiépítése után gőzhajókat is vízre bocsátottak.

A Kisfaludy gőzös behajózik Füredre (1847 körül)

<https://likebalaton.hu/wp-content/uploads/2018/07/+otf/940w/KisfaludyBalatonfuredlatkepLibayLajosRegulyKonyvtarArchivum1fit1000x1000.jpg>

2.4.5 A kiegyezést követő gazdasági fejlődés hatása a Balaton-felvidékre

A 19. század végétől új társadalmi és gazdasági igények és tájhasználatok jelentek meg a térségben. A változást elsődlegesen a Balatont feltáró vasútvonal indította el azzal, hogy a keleti medencét összekapcsolta a fővárossal. 1861-re készült el a Budát Nagykanizsával összekötő déli parti vasút, s ennek utómunkálatai, azaz a Balaton vízszint szabályozása, a Sió szabályozása és több szakaszon jelentős vízpart-rendezési és lecsapolás munka is. Az északi partra a siófoki kikötőből 1864-től a Kisfaludy gőzös vitte az utasokat. Az északi oldalon csak két évtizeddel később épült vasútvonal, s akkor sem a főváros felől, hanem a nyugati medence "fővárosa", Keszthely felől. Ezért van az, hogy az északi parton Balatongyörök az első település, ahol a balatoni fürdőzést szolgáló fürdőház épül, s ezzel hivatalosan is megnyílik az első balatoni strand. Az északi vaspálya 1909-ben nyílt meg, ami a fővárossal való kapcsolatot biztosította az északi part mentén egészen Tapolca végállomásig.

A már meglévő déli és északi vaspálya nyújtotta közlekedési lehetőség a trianoni békediktátum után értékelődött fel igazán. Igaz, már a 19. század második felétől érezhetően lendült fel az üdülési tájhasználat a déli part mentén, némileg csökkentve a dalmát tengerparti nyaralások iránti keresletet. Trianon után azonban szinte létszükségletté vált a Balaton, s ebben nagy szerepe volt Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek. A szállodák, panziók és turistaházak építésén túl cserkész táborok és sporttelepek létesítését szorgalmazta, s támogatta a Balaton-térség tudományos kutatását (Lóczy Lajos, Tihanyi Biológiai Kutatóintézet stb.) Az üdülési kereslet felfutása, ill. felfuttatása a közlekedési és közmű infrastruktúra kiépítését is megindította. 1928-ra kiépült a balatoni körút mintegy 220 km-nyi autópáttal.

1917 Fürdőház, Balatongyörök Fortepan 132272

Az északi vaspálya az ipari szintű kőbányászat számára nyitott kapukat. Bár a felvidéki bazalt-hegyek kőzetét a korábbi történeti időszakokban is használták építkezésre, az infrastruktúra fejlesztése már iparosított bányászatot igényelt. A Tapolcai-medence tanúhegyei, a Hegyestű, a Gulács, a Tóti-hegy és még a Badacsony oldalában és tetején is egyre nagyobb sebek tátongtak. A magyar természetvédelem egyik legnagyobb fegyverténye volt az egyedülálló tanúhegyek bányászata elleni tiltakozás. A 20. század elején egymás után megnyitott bazaltbányák közül a tájtörténet és tájkép szempontjából legérzékenyebb tanúhegy, a Badacsony bányája csak 1964-ben állt le. A Gulács, a Tóti-hegy és a Csobánc bazaltja szerencsére kevésbé volt jó minőségű volt, így ezek csak kisebb tájsebeket szenvedtek el az ún. "bicskabányák" működése miatt.

A tájhasználatban a szőlőskertek dominanciája szinte a Balaton-felvidék egészének tájkarakterét és térszerkezetét is meghatározta. A 'Balaton-felvidék térsége hazánk, s egyben Közép-Európa egyik neves történeti szőlő- és borvidéke, ahol már a római kortól kezdve műveltek szőlőt. A két évezredes szőlőművelési hagyomány – legalább részleges – fennmaradása a szőlő számára rendkívül kedvező környezeti és benapozási adottságoknak, a vulkanikus alapkőzetnek, a Balaton közelségének és a Bakony által nyújtott szélvédelemnek köszönhető. A 19. század utolsó évtizedeiben a filoxéra tetű (*Phylloxera vastatrix*) a szőlőterület 65%-át letarolta. A 20. század elejére részben új, ellenálló fajták behozatalával és állami kedvezményekkel sikerült a legtöbb helyen visszaállítani a hagyományos tájhasználatot a megélhetést nyújtó szőlőskertek újratelepítésével. Néhány helyen azonban még így is csak részben újultak meg a szőlőbirtokok - Almádi, Révfülöp, Gyenesdiás, Vonyarcvashegy -, s helyüket az új tájhasználat, az üdülés kezdte fokozatosan igénybe venni.

2.5 TÁJ ÉS TELEPÜLÉSSZERKEZET

Jókai Mór így írt a Balatoni Riviéráról: *"Mintha egyetlen óriási kert tárulna elénk, egy óriási kert, melyben múlatólakok helyett egész falvak vannak elszórva, egymáshoz sűrű közelségben. Csupa gyümölcsös és szőlő minden falu körül, mely oly hűsítő, oly boldogító látványt nyújt szemnek és léleknek".* S mintegy egy évszázaddal később, az üdülési tájhasználat megjelenésével sürgetővé váló feladatot szervező, a balatoni regionális tervet készítő Farkas Tibor a balatoni, Balaton-felvidéki táj lényegét – s vele talán építész, tervezői ars poeticáját is – így írja le: *"Léptékben és építész felfogásban inkább a szerénységre törekszünk, a lehetőségeinkhez mért maximális korszerűség jegyében. A későbbiek során sem kívánunk a tengerpartok dimenzióiból eredő karakterével versenyezni, hanem meg akarjuk őrizni és egyben korszerű formában fejleszteni, illetve kifejezésre juttatni a Balaton tájának egyik legfőbb vonzerejét, az általában megnyugtatóan ható intimebb jelleget."*

A tájnak ez az intimitása a Balaton-felvidéki helyszín nagy részén ma is jellemző. Az első, Balaton-parti zóna, ami jellemzően védőövezeti besorolásba került, túllépett a történeti és táji adottságokon, és különösen a keleti medencében szinte folytonos települési szövetet mutat. A déli védőövezet sáv, azaz a tóparti első települési zóna üdülőtáji, lakótáji hasznosítása túllépte az intimitás léptékét, a természetes vegetációs és tájhasználati zonációt, ám a lehatárolt, jelölti helyszín ma is hordozza a bensőségesség és a sűrűség kettősségét. A változatos tájszerkezetnek köszönhetően, a hegyek közötti tágas, lapos medencékben, a dombok ölelésében úgy bukkannak fel a kisebb-nagyobb falvak, mintha nem lennének igazán távolságok. A viszonylag sűrűn települt tájban hol itt, hol ott bukkannak fel a templomtornyok, jelezve a táj, a település sok évszázados történetét. Bár a Balaton-környék beépítettsége az elmúlt évtizedekben 1%-ról 6%-ra nőtt, elsősorban a tóparti első települési zóna terjeszkedése miatt, a felvidék települései nagyrészt meg tudták őrizni történeti szövetüket, léptéküket. Ez adja ennek a tájnak az igazi értékét, és testet-lelket felüdítő intimitását.

A Balaton-felvidék településein szinte mindenütt bukkannak elő római kori leletek, s a feltárt és valószínűsíthető római úthálózat is egy sűrűbben lakott tájat jelez. A középkori településhálózat fejlődését előbb a 13. századi várépítés, majd a török betörés miatti immár királyi erőrendszer megerősítése lendíti fel. Két jellegzetes középkori települési formáció jött létre, az egyik, s kevésbé elterjedt a halmazos, azaz belsőség és utca nélküli, kerek, zárt, egyes birtoktestekből álló község, mint pl. Gyenesdiás, Vonyarcvashegy, Balatonalmádi és sok szőlőbirtok is. A másik a hagyományosabb, elterjedtebb kettős településszövet, ahol a házas belteleknek van udvara, veteményese, a kültelken a tájhasználat szántó, rét, szőlő, nádas, sőt erdő. A 20. század elején még 47 ilyen település volt, de a települési szövet a geomorfológiai adottságoktól és a közlekedési vonalaktól függően is változatos volt. A 19-20. századi településfejlődés során a halmazos, zegzugos falvak is többnyire "rendeződtek", utcásodtak, vagy ha másként nem, akkor az új beépítések már mindenütt utcás települési szövetként jelentek meg. Vannak települések, melyek a török megszállás múltával, a németföldi betelepüléseknek köszönhetően

megőrizték kora középkori szövetüket, míg az új telepések rendezett, utcás, keresztcsűrös falut (pl. Barnag) építettek (Lóczy 1921. 145).

Ábrahámhegy: szőlőskertek halmaza, településként alig értelmezhető (kataszteri térkép 1858)

Az üdülőtelepülés őrzi az egykori szőlőskertes tömbös hagyományt, némileg nagyobb beépítettséggel

Egyutcás, beltelkes, keleti fél Német-Barnag, nyugati fele Magyar Barnag. Német részen kettős keresztcsűrös, magyar rész utcás, vonatos beépítés, keresztcsűr alig.

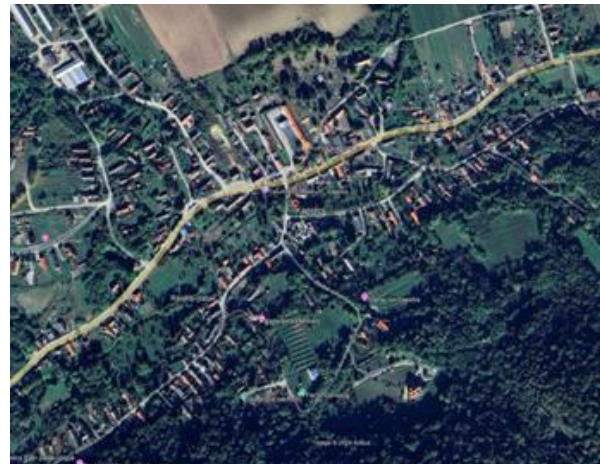

Kis mértékben terjedt szét, oromfalas, vonatos beépítés megmaradt, keresztcsűrök is nagyrészt, új részen van már üdülőházas telek, de a többség igazodik a hagyományos beépítéshez.

Kapolcs: a helyszín egyik nagyobb települése, halmazos, több utcás szövet, ormfalas beépítés, az Eger-víz mentén 11 malom, iparos falu erős néhol zárt soros beépítésű központtal

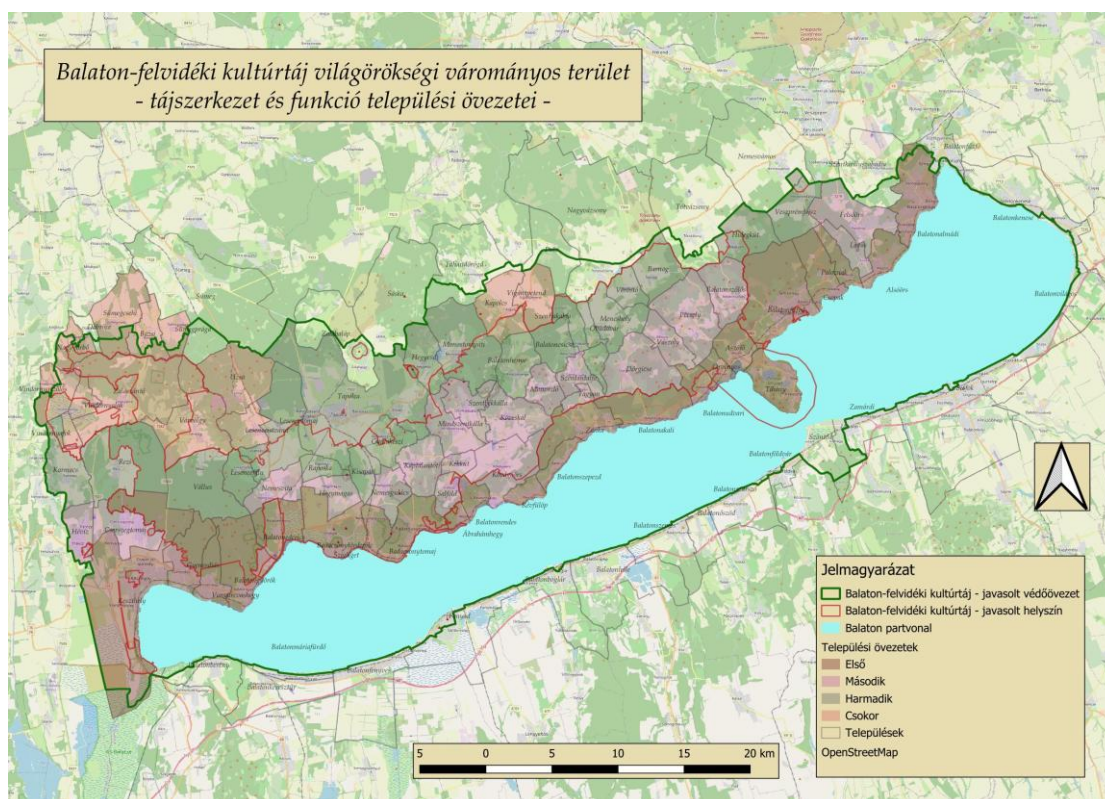

A települési szövet még zezugosabb, kicsit szétterült, de a központban zárt soros beépítés van, a malmok többsége eltűnt

Középkori eredetűek a tihanyi félszigeten a Balatonfüredre néző sziklafalakban kialakított barlangok, a barátlakások. (Lóczy 1921. 145)

A javasolt, új világörökségi várományos helyszín és védőövezete a Bakony és a Keszthelyi-hegység közötti, kiemelkedésekben és medencékben gazdag térsége, ahol 90 apró, kis és közepes méretű község és három város (Balatonfüred, Keszthely, Tapolca) található. Keszthelyen a városfejlődés magját a Festetics birtok, a főúri uradalom fejlesztése jelentette. Balatonfüred a felvilágosodás és a reformkori polgári és nemzeti eszmélés szellemi műhelyeként, a füredi gyógyvíz és a Balaton adta tájpotenciál mentén indult fejlődésnek a 19. század elején. A harmadik városi pólus a tanúhegyeken túl és tanúhegyek ölelésében Tapolca, a barlangok és vizek városa.

A Balaton-felvidék települési hagyományait a 19. századig jellemzően mezőgazdasági, szántóföldi, kertgazdasági, szőlő- és bortermelési, illetve erdőgazdasági tájhasználatok határozták meg, jóllehet a történelmi viharok, kiváltképp a török-kori dúlások időről időre visszavetették a fejlődést. A jelentős, és egyre inkább meghatározó fordulatot a balatoni fürdőkultúra felvirágzása hozott, s az azzal járó új közlekedési kapcsolatok, előbb a vasút, majd a gépkocsiforgalom megjelenése. A 20. század ötvenes éveitől kezdve az üdülőtáj iránti igény rohamosan erősödött, s magával hozta a települések differenciálódását, egyrészt a keleti medence és részben a nyugati medence fokozott igénybevételével, beépülésével, másrészt a Balatontól észak felé változó zonáció formájában. A part menti települések – első települési zóna – terjeszkedése, egyre intenzívebb igénybevétele üdülésre, üdülők, szállodák, apartmanok építésére magával hozta a mögöttes települések iránti keresletet, s az üdülés ebben a második zónában is megjelent, részben a lakóterületeken, részben a szőlőskertekben vagy új parcellázású részeken. Az ezredfordulótól a háttértelepülések háttér-falvait is egyre inkább felfedezték a pihenni vágyók. Ez a harmadik zóna még jól őrzi eredeti települési karakterét és az újonnan letelepedők, habár többnyire csak évszakosan, de enyhítik a csökkenő lakónépesség okozta települési gondokat.

3. térkép: A tájszerkezet és funkció települési övezetei

Míg a Balaton-parti zóna egyértelműen meghatározható a vízpart kapcsolattal, az üdülésre használt települési területek elterpeszkedésével, addig talán a második és a leginkább a harmadik zóna település-arculata és tájkép meg tudta őrizni hagyományos, táj- és ember-közel megjelenését, népi építészeti és tájgondozási értékeit.

A vízparttal az üdüléssel kapcsolatos hármass települési zonáció természetesen nem érvényes sem a keleti, sem a nyugati tótól távolabbi körzetekben. Az előbbi Nemesvámos-Balácsa és Veszprémfajszt térsége, ami a Balácsa római villagazdasággal és halomsírral jelent kiemelkedő értéket, az utóbbi a Hévíztől északra lévő zalai, keszthelyi-hegységi kis településcsokor Zalasántóval és a "Vindornyákkal". A Kapolcsi-medencei csokor településeit a Művészetek Völgye fesztivál hozta létre és hívta új, közös életre: Vigántpetend, Kapolcs, Taljándörög.

A zónákban belüli, sőt akár településen belüli eltérések szakaszosan vagy pontszerűen markánsan különböznek. A tóparti települések alkotta első zóna keleti településsora, Balatonfüredig bezárólag szinte összefüggő települési táj, a szőlőskertekre és a vízparti, egykori nádasokra is rátelepülő üdülő, vagy lakófunkcióval. A középső medence léptéke kevésbé változott, itt a nagyobb öblözeteknek köszönhetően jobban megmaradt a nádas öv. Pontszerű kivételek a kikötők, s azok vonzásában megépült új üdülőtelepek, pl. Balatonakali, Zánka, Révfülöp. A középső medence A Szepezdtől Szigligetig, ill. Edericsig terjedő szakasza a leginkább hagyományos tájhasználatot tükröző szakasza. A nyugati medence vízparti településeinek a rekreációs tájhasználat terjedése Keszthely felől indul. A települések között szabad táj Gyenesdiásnál és Vonyarcvashegynél meglehetősen keskeny sáv, Balatongyöröknél már tágasabb, igaz, a szőlőskertek intenzívebb beépítése itt is jellemző.

A második és harmadik zónában ilyen szakaszos tájhasználat-intenzitás változás nem alakult ki, talán a keleti medence Felsőörs települése kivételével. A belterületek túlterjedésének határát a kisebb-nagyobb, összefüggő Dél-Bakony erdőségek jelölik ki. A szőlőskertek üdülési használata azonban a keleti medence falvaiban már kezd terjedni. Speciális adottságú Kővágóörs, ahol az iparos réteg által létrehozott zárt soros - sajnálatos módon meglehetősen lepusztult állapotú - települési mag és a körötte kanyargó, helyenként középkori zegzugos szövetet alkotó beltelkek lakónépessége mellett "újtelepesek" és üdülők is vannak, akik gyakran régi parasztházakat hoznak rendbe. Ugyanakkor Kővágóörs területe lenyúlik a Balatonig, ami a település számára stratégiai fontosságú volt egykoron a vízi szállítás lehetősége miatt. Ez a Pálháza településrész a vízkapcsolat miatt az első zónába sorolható, a település nagyobb része pedig a másodikba. Dörgicse a második zónába tartozik. A több kis "Dörgicse", az összenőtt, egykor önálló részek közül Alsó és Felső Dörgicse – bár a történeti településszövet mindkét részterületen megmaradt – egyértelműen második zónás az új beépítések és területhasználatok miatt, míg Kis-Dörgicse jobban őrzi a falusi karaktert és funkciókat, azaz inkább a harmadik zónába lenne sorolható.

2.5.1 Tájhasználat

A Balaton-felvidék tájhasználatát a 20. közepéig a domborzati és vízrajzi adottságok keretei között egy hagyományos lineáris rétegzettség jellemezte, ahol a tóparti nádas-övet záró partfalak mögött a kisebb-nagyobb települési magok, majd a nemes borokat termő keszthelyi, szigligeti, badacsonyi, révfülöpi, balatonfüredi, csopaki, alsóörsi és almádi szőlőskertek, s felettük a magaslatokat elfoglaló erdőségek zónája következett, (Lóczy 1921. 105). E téren csak Akali, Szepezd és Alsóörs jelentett kivételt. A 20. század második felétől egyre nagyobb lendülettel induló nyaralóépítés, a szállodák és szállodasorok megjelenése a part közeli síkon, majd az időszakosan települő üdülő-népesség, a vendég- és apartman házak elterjedése, vagy a letelepedő üdülők ezt a tájhasználatot fokozatosan átalakították, felülírták. A part menti zónában - különösen a keleti, azaz a Budapesthez közelebbi szakaszon a szőlőskertek egyre inkább üdülőkertté válnak. A hagyományos telekstruktúra megtartása és zöldfelületi arányok, ill. minőség szabályozása jelenthet védelmet a túlépítés ellen.

A Balaton-felvidéki helyszín hagyományos települési hálózata a középkorból örökölt és a török pusztítás után megújult településszerkezet jól mutatja a tájpotenciál alapú fejlődést. Ez a táj-alapú életmód és gazdálkodás a 20. század elejéig, a vasút megjelenéséig töretlen volt. Bár Széchenyi kezdeményezésére a 19. század közepén már elindult a balatoni gőzhajózás, érdemi változást, új településkapcsolatokat nem igazán eredményezett. Annál inkább az építőipar fellendülése a 19. század végén. A helyben vagy közelben kitermelhető vulkanikus kőzet mindig is jó helyi építőanyagnak számított. A népi építészet számos szép lakóháza, borospincéje tanúskodik a helyi kitermelhető kőzetekről. Almádiban és környékén a vöröskő, a permi kő, a középső medencében a bazalt volt a fő építőanyag, a népi építészetben a táj adta más építőanyagok is, mint a fa és a nád.

2.5.2 Táji és tájhasználati értékek

A táj makro-, mezo-, és mikro-elemeit tekintve, ugyancsak olyan, a tájat meghatározó rétegekről van szó, amelyek a javasolt helyszínen belül (és nyilvánvaló kapcsolatokkal a védőövezet, és azt kívülről övező további területek hasonló karakter elemeivel) jelentős mértékben hordozzák a kultúrtáj hagyományos értékeit.

A hagyományos településhálózat, amelynek jellemzője a nagyjából egyenletesen elhelyezkedő, kisméretű falvak sora, a geográfiai adottságokhoz illeszkedően medencékbe, völgyekbe rendeződik, ilyen értelemben csoportokat is alkot. A településhálózat csomópontjaiban lévő helységek, ha nem is teljesen sértetlenül, de többnyire őrizik a kisebb térségi központi szerepüket; Kővágóörs és Kapolcs zárt soros beépítésű településmagja árulkodik erről, ám épp ezek a településrészek fejlődése állt meg az utóbbi évtizedekben, ami a házak fizikai állapota alapján jól látható.

Hagyományos faluszerkezet egyik típusa a gyakran egyutcás, fésűs beépítés. Sajátos érték a helyszín keleti felén található Vöröstó és Barnag kereszt-csűrös faluszerkezete, amelyhez mind belterületen, mind külterületen hozzátartozik egyfajta táj-szakralizálás, nagymértékben 17-19. század, esetleg 20. század eleji kis-építészeti alkotásokkal.

1284.évi oklevél; török alatt elnéptelenedik; a 18. században újratelepül, egyutcás, beltelkes, német részen kettős kereszt-csűrös, magyar részen csak egy sor van

Kissé szétterjedt, de az oromfalas, vonatos, kereszt-csűrös beépítés megmaradt, és van már üdülőház is. 1947-ben egyesül a két Barnag

A másik hagyományos, az Árpád-kori településformát őrző falu a halmazos, telekcsopartos település, ami a török dúlás utáni újratelepülés során kezd rendeződni, utcásodni, de a halmazos nyomok azért felismerhetők.

Hagyományos szakrális elemek a kálváriák, útszéli keresztek (pl. jellegzetes Keszthely, illetve Rezi környéki műhelyek alkotásai), Úrnapi kápolnák, és természetesen a temetők történeti részei is. Különleges a Balatonudvariban található műemlék-temető, a "szíves temető", ami a falu 18. századi új temetője, és szív alakra faragott sírköveiről kapta a nevét. A helyszín komplexitásához hozzátartozik, hogy kis falvak esetében is több felekezet temploma is megjelenik, amely a szellemi örökség hordozásán túl a települések esztétikai arculatát is gazdagítja. Bizonyos értelemben a "szakralizált táj" attribútumai az

egykori kolostorok (Salföldi pálos), illetve a történelem viharaiban elpusztult, és újjá nem szerveződő falvak templomainak rom-maradványai (Balatoncsicsó, Szent Balázs, Apáti). Hagyományos lakó- és gazdasági épületek közül a legfontosabb tájalakító csoport értelemszerűen a szőlő-bor kultúrához kapcsolódik, pincék, prэшázak, illetve kisebb kúriák, majorsági központokhoz tartozó gazdasági épületek.

2.5.3 A fürdőkultúra

A három település egyesítésével létrejött Balatonfüred legkésőbb kialakult, de legjelentősebb településrésze a közvetlenül a tóparton fekvő ún. savanyúvíz. Már a 17. század végén felismerték a területen található gyógyvizes források gyógyhatásának jelentőségét, de kihasználásuk csak a 18. század közepétől vált lehetővé, amikor a terület új birtokosa, a tihanyi bencés apátság az 1770-es – 1790-es években vendégfogadók, fürdőházak, forrásfoglalások építésébe kezdett, tőlük északra helyezkedik el Magyarország egyik legkorábban, a 18. század végén kialakított angolkertje is. A fürdő a 19. század harmincas éveire vált népszerű üdülőhellyé: számos főrangú személy is itt gyógyította magát, a savanyúvizes forrás fölé 1802-ben klasszicista forrásházat építettek. A reformkori városrész központja a források környéke, a környező egészségügyi létesítményekkel, lakóépületekkel és a klasszicista Kerek templommal. Az 1860-1870-es években a tihanyi apátság tovább bővítette meglévő ingatlanjait: a mai Szívkórház további kiépítése, a Gyógyterem, illetve az ehhez csatlakozó, a szálláshelyeket a fürdővel összekötő fedett sétány ebben az időben készült el. A parti fürdőtelep területét egy 1869-es parcellázás növelte meg, amikor az apátság eladta északkeleti, Füred falu irányába eső területeinek egy részét. A mai településszerkezet ekkor alakult ki, ekkor épültek a Jókai-villa, a Döry-villa, a Huray-villák, az Écsy- és Esterházy-nyaralók.

2.5.4 Hévíz

A 4,4 hektáros Hévízi-forrástó Földünk legnagyobb kiterjedésű és egyetlen termálkarsztos eredetű, gyógyító erejű természetes, fürdőzésre és gyógyászati célokra egyaránt közvetlenül alkalmas meleg vizű, tőzegalapú tava, amely – az ötvenhektáros véderdővel együtt – 1993 óta országos védeltséget élvez. Kialakulását és jelenlegi helyét Magyarország karsztosodásra alkalmas kőzetekből felépülő egyik legjelentősebb nagyszerkezeti egységének, a Dunántúli-középhegységi zónának több százmillió éves geológiai fejlődéstörténete határozta meg. A tó térsége a nagyszerkezeti zóna heggyvidéki és délnyugati mélybesüllyedt részének határán, a Zalai-medencének a Keszthelyi-hegység felőli peremén helyezkedik el. A tó a különböző földtörténeti időszakokban lejátszódott földtani tényezők együttes hatásának eredményeként alakult ki. A természetes termálkarszt-forrás felett kialakult közel 250 m átmérőjű forrástó világviszonylatban egyedülálló (védett) természeti érték. A tó vízfelülete 46 350 m², térfogata 127 950 m³. A tó túlfolyó vízszintje 108,80 m (B.f.), a Forrás-barlang mélysége 38 m, a tó vizének napi utánpótlása kb. 35 millió liter. A tavat tápláló források a pannóniai homokkőben kialakult Forrás-barlangban fakadnak, a keleti oldalon 17,2°C-os hideg, a nyugati oldalon 39,6 °C-os meleg víz áramlik be, keveredésük a barlang szájánál 38,8°C-os, a felszínen 25-35°C-os vízhőmérsékletet eredményez. A jelenlegi kutatási program keretében elvégzett globális összehasonlító elemzés alapján immár bizonyított, hogy a Hévízi-tó mindezen

paramétereiben egyedi, azaz nincs másik, akárcsak hasonló tulajdonságú, természetes eredetű, gyógyászati értékkel is bíró, és azt évszázadok óta alkalmazott tó a világban. Természeti adottságait tekintve mind a karsztos-termálkarsztos eredetű genezisének tekintve, mind a folyamatosan „működő” forrásrendszer kettős vízellátása, mind pedig a tőzegláp eredetű környezettel való kölcsönhatása folytán létrejövő (gyógy)iszap jelenléte folytán kivételesen összetett rendszert alkot, amelynek összetettségét a helyi flóra és fauna néhány fajának egyedisége tovább növelik. Komplexitása jegyében a természeti képződmény egyúttal a több évszázados múlta visszatekintő, és jelenleg is teljes aktivitással, igazolt eredményességgel folyó gyógyászati tevékenység helyszíne, azaz egyértelmű az emberi hatótényező folyamatos jelenléte. A Hévízi-tó rendkívül érzékeny, komplex, dinamikus-egyensúlyú rendszer, melyben kiemelkedő szerepet játszanak a tó vízellátásban meghatározó makró szintű geológiai, hidrogeológiai összefüggések is.

A Hévízi-tó a 19. századi fürdőkultúra kibontakozásának színhelye 1857-től. „A tó még jelen század elején is minden oldalról annyira benőtt posvány volt, hogy alig lehetett észrevenni. Festetics György gróf értékesítette először a tó kincseit, mennyiben a hozzáférhetést lehetővé tett, és ott néhány fürdőkabint és egy köpölyöző bódét állíttatott föl. Ez egyszerű beruházás is megtett a kedvező hatást: vendégeket csalt. A betegek közül többen felgyógyulva hagyták el a helyet. Ez a legjobb reklám nevet szerzett a fürdőnek. 1850 táján a Festetics család a Hévíznek nyugati felét, mely a veszprémi püspökség tulajdonát képezte, a püspökkel elcserélte. Azután ott rövid idő alatt sok és szép alkotást létesített. Beépíttette, befásíttatta a fürdőpartot, 1864-ben új fürdőházat építtetett, ez által a fürdő mindig kedveltebb lett. A fürdő híre, neve és gyógyító ereje ma már minden irányban ismert”.

Hévízfürdő életében döntő fordulatot hozott az 1904. novemberében kelt bérleti szerződés, a Reischl Vencel (1839-1923) – több Festetics-major bérelője – és a Festetics uradalom megállapodása. A fontosabb beruházások: 1906-ban készült el a Rákóczi-ház, a György-ház és az új kupolás fürdőház, 1907-ben a Deák Ferenc-ház, a tükörfürdő, kabinok és a tornyos főbejárat, Csányi László-ház mellett több bazárépület (1908), a Kursalon (1909), majd a Ferenc József-ház 1910-ben és az Ella-villa (1912), majd több olcsó szállodaépület és kiszolgáló épület. A sétány bal oldalán irodaépület, majd az emeletes Ferenc József-ház, a gyógyterem („Kursalon”) és olvasóterem, a nagyvendéglő és a kávéház volt, majd egy kisebb lakóház után a fürdő két legnagyobb szállója: a Rákóczi- és a György-ház következett, ezt követően a „szép platánfáktól körülvett kápolna”. A sétány jobb oldalán a Zander-intézet, hét „szépen berendezett japánstílusú üzlet”, tejcsarnok, a fürdőhöz vezető utak, és a 22 szobás, földszintes Csány László-ház. A sétány közepén volt a zenepavilon.

A hévízi kúra különleges sajátossága a szabad ég alatt, a nagy területű természetes tó langyos-meleg vízében végzett gyógyfürdőzés. Itt a pihenő, üdülő, szórakozó fürdés kellemességei közepette szinte észrevétlenül élvezik a betegek a tó vizének gyógyhatásait. A súlyfürdő magyar találmány, Moll Károly vezette be 1953-ban. Bár nemzetközi viszonylatban kevésbé terjedt el, Magyarországon azonban, mint a legeredményesebb és legkíméletesebb nyújtásos módszer, a súlyfürdő az elmúlt 45 évben teljes elismertséget nyert.

2.5.5 Balaton-tavi, nyíltvízi fürdőkkultúra

A Balaton fürdőhelyi potenciálja évszázadokon át kihasználatlan maradt. Eötvös Károly szerint a magyar ember nem fürdik, mert lóra termett, pusztai nép. *„Magyar ember nemigen adta fejét arra, hogy úszni tanuljon. Halnak, békának, csiborbogárnak való mesterség az.”* írta az Utazás a Balaton körül c. könyvében. A balatoni, a hirtelen támadó viharok miatt gyakran nem is oly veszélytelen halászatot és a téli jégtakaró nyújtotta átkelési lehetőséget leszámítva a környező falvak lakosai nem profitáltak a tóból. Ehhez a 18. századi új szellemi áramlatok, a felvilágosodás megváltozott természet- és tájszemlélete kellett. Érthető módon, e téren sem a falusi, jórészt mezőgazdaságból, szőlőtermesztésből és borászatból élő lakosság járt élen, hanem a világot látott nemesség. A Balaton, a Balaton-felvidék szépségének, a tó látványának felfedezése az irodalomban is megjelent, kezdve Kisfaludy Sándorral és Berzsenyi Dániellel.

A fürdőkkultúra első jelei Balatonfüredhez kötődnek, ahol sokáig csak a savanyúvíz vonzotta a gyógyulni vágyókat. Az 1830-as években Wesselényi Miklós báró botrányoztatta meg Füred közönségét a vízre-szállással, úszással; sőt az első tó-átúszást is neki tulajdonítják, legalábbis Eötvös elbeszélése alapján. Néhány évtizeddel később, 1880-ban Szekrényessy Kálmán dzsidáskapitány Siófok és Balatonfüred között úszta át a Balatont, sokak csodálatára, s még mindig sokak döbbenetére. A Balaton „használata” azért még sokáig inkább a hajózás maradt. 1867-ben megalakult a Balatonfüredi Yacht Egylet, ami az 1847-től indult gőzhajózással együtt egy új tóhasználati formát és divatot is jelentett, s nem utolsósorban elindította a yacht- és hajógyártást Magyarországon. Az első fürdőházak a 19. század végén Balatongyörökön, majd Füreden épültek.

A fürdőkkultúra a 20. század elején már több parti településre terjedt ki, majd 1920-tól nagyobb lendületet vett az üdülési, fürdési tájhasználat, hiszen a trianoni területvesztéssel a népszerű, akkor már külhoniá váló üdülőhelyek és fürdőhelyek helyett a Balaton „tálcan kínálta” magát. A Balaton vizének, homokjának és a napfényes időjárásnak nagy vonzereje volt, ugyanis a fürdőzők akár távoli vidékekről is jöttek, és megelégedtek az akkori kezdetleges lakás- és ételmezési viszonyokkal, a szórakozási lehetőségek és kényelem hiányával is. A Trianon utáni fürdőhely felértékelődést az északi vaspálya kiépülése és az az új autót is erősítette.

2.5.6 Tájhasználati hagyomány – a szőlő- és borkultúra

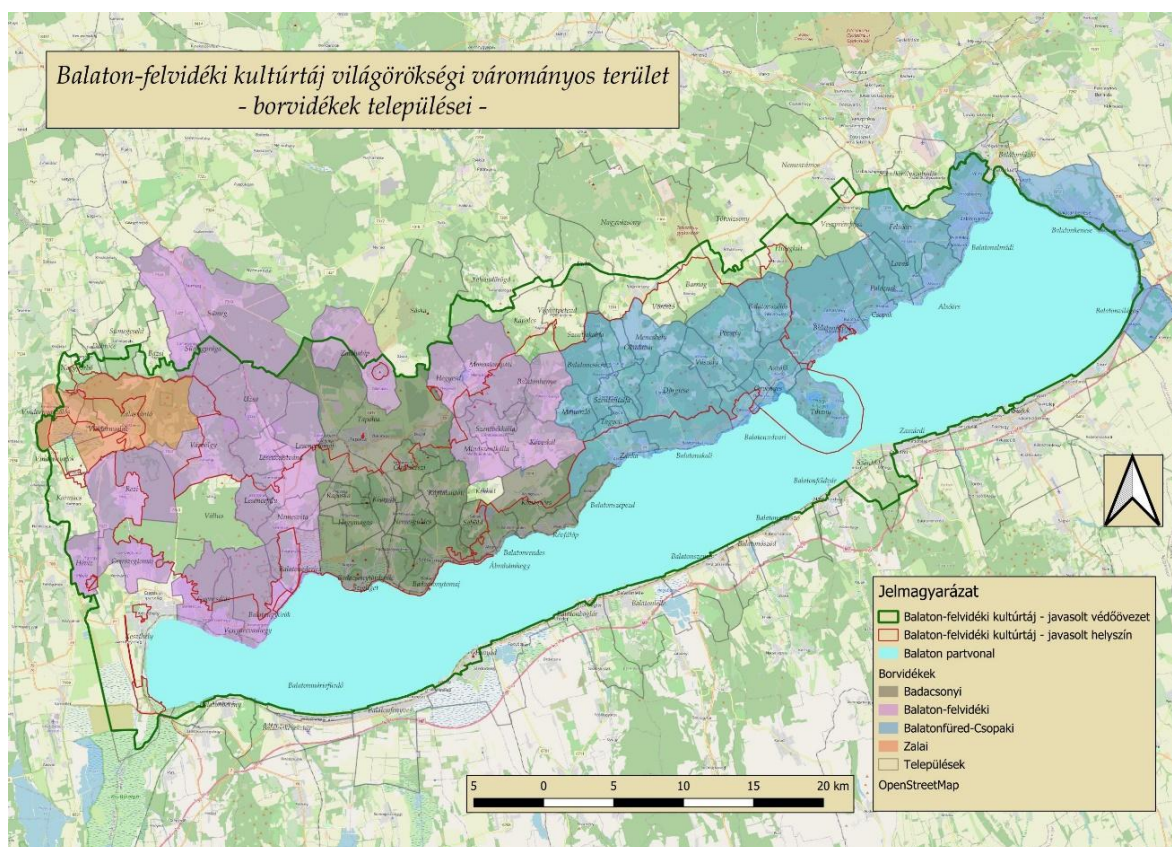
A Balaton-felvidéki kultúrtáj térsége hazánk, s egyben Közép-Európa egyik neves történeti szőlő- és borvidéke is, ahol már a római kortól kezdve műveltek szőlőt. A két évezredes szőlőművelési hagyomány – legalább részleges – fennmaradása a szőlő számára rendkívül kedvező környezeti adottságoknak, a vulkanikus alapkőzetnek, a Balaton közelségének és a Bakony által nyújtott szélvédelemnek köszönhető.

Marcus Aurelius Probus császársága (276-282) idején *Vinea Pannonia Nobilis Districtus* megkülönböztetéssel látták el az itt készült különlegesen finom borokat. A kora középkorban, a Kál nemzetség hét „káli” községet és saját borvidéket hozott létre, és innen szállítottak a királyi udvarba kiváló minőségű bort. Ezért kapott Köveskál is nemesi rangot.

Keleti Károly statisztikája szerint 1873-ban a Balaton-part ötven községéből csak kilencnek nem volt szőlője; 1885 és 1895-ben már csak hat község határából hiányzott a szőlő. A lakosság főfoglalkozása a századfordulón a mezőgazdaság és a szőlőművelés volt. A tó közvetlen partjain az 1890–1900 közötti filoxera-pusztítás a szőlőket a nemesebb borokat termő északi parton nagyon megviselte, de 1910-ig újra helyreállították a szőlőtermő területeket, sőt helyenként még a szántóföldből is teret kapott a szőlőültetvény.

A szőlőbirtokok létesítésében a tihanyi bencés apátság (11. század) és a veszprémi püspökség (14. század) járt élen, de a királyi, főnemesi (első helyen az Esterházy család) és kismemesi birtokosok is jelentős szőlőskertekkel rendelkeztek. A magyar irodalmat és irodalmi életet felpozícióba hozó Kisfaludy Sándornak is szép szőlője volt Badacsonyban. Ez a borvidék meghatározó szerepet játszott a 19. században a magyar bor nemzetközi hírének megalapozásában, az európai borpiacra való betörésben, jóllehet a királyi és főúri birtokokon megtermelt bort már a középkorban is szállították német és területekre.

S hogy a táj, a domb- és hegyvidék, a tó örökké változó hangulatú alapsíkja mennyire sajátos természeti-emberi-isteni alkotás, arról Eötvös Károly így ír a Balatoni utazás c. könyvében (Magyar Hírmondó. Magvető Könyvkiadó, Budapest. I. p.425.) „Badacsony, Szentgyörgy és Somlyó a szőlőhelyek mintája. Isten mielőtt ezeket megalkotta, előbb a szobrászati tanfolyamokat elvégezte. ... Mindegyik tökéletes szobormű.”

4. térkép: Borvidékek és az érintett települések

A Balaton-felvidéki borvidék elsősorban a fehér szőlőknek kedvez, a legnagyobb termőterületű olaszrizling és chardonnay mellett hungarikumnak számít a furmint.

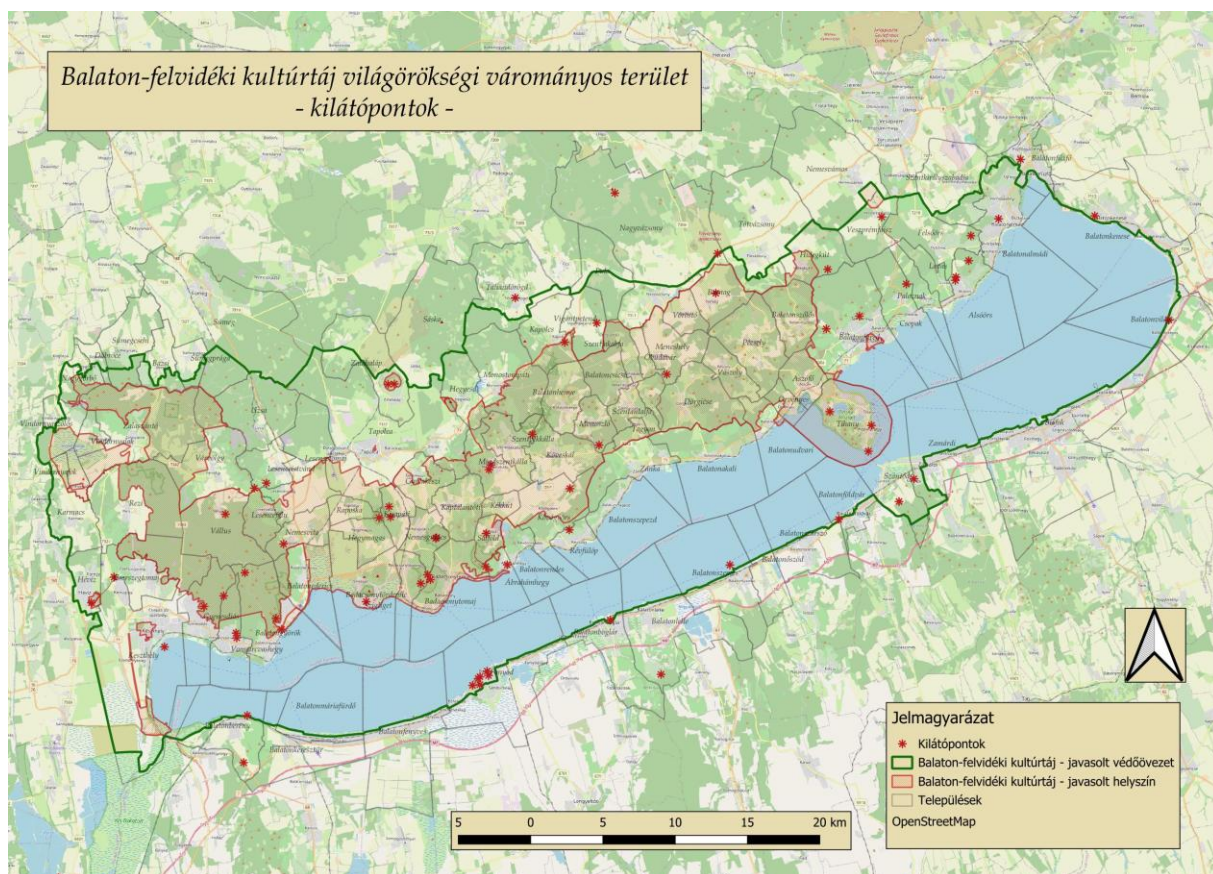

tramini, rizlingszilváni, szürkebarát. A badacsonyi borvidéken is főleg olaszrizlinget termelnek, továbbá francia eredetű szürkebarátot, de a tradicionális kéknyelű is újra megjelent.

A Balatonfüred-Csopak borvidék jellemző fajtái hasonlóak, olaszrizling, furmint, chardonnay, rajnai rizling, juhfark, és a vörös fajták közül a Cabernet Franc, Kékfrankos és Syrah a jellemző. A legnagyobb első osztályú és / vagy bio / öko-gazdálkodású szőlészetek, borászatok tagjai, részei a Borutak hálózatának.

2.5.7 Kilátók

A Balaton-felvidéken a táj adottságainak köszönhetően szinte minden kisebb-nagyobb dombtetőn, hegytetőn, vagy magasabb fekvésű platón található épített kilátó vagy természetes kilátóhely, panoráma sétány vagy terasz. A déli parti létesítményekkel együtt 72 kilátóhely csalogatja a gyönyörű panorámát csodálni vágyó turistákat, sétálókát (lásd az 5. térképet).

5. térkép: Kilátópontok

Az első magas kilátók az 1930-as években épültek, mint pl. az alsóörsi Csere-hegyi kilátó (1935 permi vöröskő). A legtöbb kilátó faszervezetű, többségüket az elmúlt 1-2 évtizedben felújították, és újabbak is épültek a megnövekedett turista és üdülőforgalom igényeinek kielégítésére. Különleges kilátónak, s a település jelképének is számít a balatonboglári Gömb kilátó, amely az 1958. évi brüsszeli világkiállítás magyar látványossága volt; az Atomium boglári áttelepítése és felújítása a hetvenes években történt. A déli oldalon,

ahonnan pazarul tárul fel a Balaton-felvidék, a Badacsony és a tanúhegyek sora, Fonyódon sokakat vonz tájat nézni a magasparti Szaplanczay sétány; nem véletlen, hiszen 1916-17-ben az itt alkotó Szinnyi-Merse Pál itt, a löszfal tetején festette a balatoni témájú képeit.

Vannak települések, ahol több kilátó is csalogatja a sétálókat: Alsóörsön, Badacsonytomajon, Balatonfüreden, Vonyarcvashegyen három-három kilátó van, Fonyódon pedig négy. Felsőörsön a hetvenes években, nem éppen kilátónak épített geodéziai mérőtorony kínál, igaz csak keveseknek, pompás panorámát. A természetes vagy alakított kilátóhelyek között említésre méltók: Badacsonytomaj és Nemesgulács kőkapu kilátópont, Balatongyörök Szép kilátó, Kapolcs Királykő, Monoszló Hegyestű, Szentbékállai Fekete-hegyi és Tihany Akasztó-dombi kilátóhelyek; nem is beszélve a magasabban fekvő szőlőskertek feltáró útjairól, a borút menti borospincék, pincészetek teraszairól feltáruló kilátóhelyekről (Lesencetomaj, Balatonszőlős, Hegymagas, Badacsonytördemic, Balatoncsicsó stb.).

Hasonlóan a Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj, határon átnyúló világörökségi területen 2022-ben indított, 50 kilátóponton alapuló (Ausztriában 36, Magyarországon 14) "tájmegfigyelési" (landscape observatory) programhoz, a kilátópontok hálózata egy jövőbeli tájmonitoring tevékenység kézenfekvő eszközeként szolgálhat. A Fertő-tavi helyszín esetében szabványosított és időszakosan ismétlődő felvételek segítségével összehasonlító tájfotózást alkalmaznak a táj változásának fényképes dokumentálására

2.5.8 Kertművészet, tájalakítás – a Balaton-felvidék élő öröksége

Keszthely a nyugati, Tihany és Balatonfüred a keleti medencében a Balaton-felvidéki táj történeti központja, ahol maradandó és az évszázadok során fejlődni, változni képes kertművészeti, tájépítészeti alkotások születtek. A táj döntően agrár, s azon belül szőlőskerti, ill. erdőgazdasági hasznosítása nem is kínált túl sok lehetőséget kastély- és kastélykert építésre. A Tihanyi Bencés Apátság a rendi kultúra és feladatkör hagyományait ápolva alakította ki, tartotta fenn és rendre újíttatta fel a kolostor-kerengő kertjét, ahol az orvoslásban, gyógyításban tradicionálisan használt gyógynövények árasztanak mediterrán hangulatot, míg a paradicsom-kerti centrális térszervezés a szakralitást testesíti meg.

Keszthely, a Festetics kastély, a Georgikon és Fenékpusztá révén már a barokk kortól beírta magát a magyar kertművészet történetébe a kiemelkedő értékek körében. Keszthelyen 1712-ben kezdte meg a birtokok vásárlását a Festetics család. A nagy birtokszerző Festetics Kristóf a kor jeles építőmesterét, Hofstädter Kristótot bízta meg az első, barokk parteres kert tervezésére. A következő lépésben, Festetics Pál megbízására a díszkerten túl nagy gyümölcsöskert jött létre, melynek főtengelyét hársfa allé tárta fel. A Georgikon, a gazdatiszteket képző intézmény alapítása 1797-ben már Festetics Györgyhez fűződik, és ő tette Keszthelyt iskolavárossá is. Rantz János tervei alapján konyhakert és a Georgikon oktatását segítő Fás-kert, azaz a Grottás-kert és a Theatromos-kert épült meg. A Fás-kertbe a hazai flóra fafajait és néhány, nálunk is megélő idegenhonos fajtát telepítettek. A következő Festetics, László, apja nyomdokait

követve fejlesztette a Georgikont magyar tannyelv bevezetésével, és a fenékpusztai birtok is új hajóflottával és híddal bővült. A kastélykert tájképi típusú átépítése ugyan csak részben sikerült, de a tájkerti alapok 1821-től jöttek létre, többek között a fás-kerti térszerkezet fellazítása, az új úthálózat, ami a Georgikon Theatrumos kertjéhez vezetett. A kert és a kastély közvetlen környezetének átépítése, a tájképi kert kiépítése végül Henry Milner neves angol kertművész tervei alapján valósult meg 1885-ben Festetics (II.) Tasziló és felesége, Mary Hamilton megbízására. Szintén ekkor épült ki a feketefenyő allé, ami a kastélyt és Fenékpusztát kötötte össze a városon túl. A hat km hosszan futó allé ma is megvan, állapota azonban aggályos. A Milner-féle tájképi kert a területében a II. Világháború után jelentősen csonkolt kastélykertben megmaradt (itt kaptak helyet a Magyar Honvédség laktanyái, majd 1986-ban le is választották egy új közúttal a park nyugati részét). Alföldy Gábor kutatásai alapján a Milner-kert rekonstrukciójához jó elvi alapok nyíltak meg, de a kilencvenes években záruló kert-megújítás több helyen is eltért az eredeti állapottól - részben a csonka-kerti adottságok és új használati igények miatt. 1997-ben a honvédség távozott az egykori Festetics-kertből, de a rekonstrukció, ill. rehabilitáció azóta se történt meg. A nyugati parkrészben még mindig állnak a laktanya épületek, a terület lezárva, a természet lassan kezdi visszavenni jogos tulajdonát. A kastélypark közel 8 hektáros területe 1985 óta természetvédelmi terület, míg a kastély és környezete 1952 óta műemlék. A nyugati, ún. "külső terület" 2009-ben került ideiglenes védelem alá. Rendezése, rehabilitációja, parkként való megújítása kultúrtörténeti, kertművészeti, városépítészeti okokból indokolt és sürgető.

A "helyszín" másik jelentős kastélykertje a szigligeti Esterházy-kastély kertje, egy gyönyörű romantikus – gyűjteményes tájképi kert. 1954-ben természetvédelmi érték, 1997-ben fokozottan védett terület lett. A kastély és a hozzá tartozó, folyamatosan bővített kert előbb a tóthi Lengyel és a Puteani családok birtokolták vagy négy évszázadon át. 1912-ben a tönkrement tulajdonostól gr. Esterházy Pál vette meg, és felújíttatta, bővítette, és főleg örökzöldek beszerzésével gyűjteményes kertté formálta a kertet. A 2. világháború után előbb mezőgazdasági szakiskola lett, majd a Magyar Alkotóművészeti Kht. kezelésében irodalmi alkotóházként működik 1952 óta. A kertből nagyszerű panoráma nyílik a szigligeti vár romjaira, ami erősíti és hitelessé teszi a tájképi kert romantikus, szentimentális hangulatát. Szigliget más tájképi értékkel is rendelkezik, mert ez az egyik olyan település, ahol a parti utat kísérő jegenyenyár fasor, ha hiányosan is, de még megvan, sőt a parti nádas zóna is.

Tihany, Borsos Miklós kertje: A „diósi arborétum” Borsos Miklós szobrász és Kéry Ilona kertje. A telket 1942-ben vették. A helyi építési kőből emelt lakóházat a 2. világháború után fel kellett újítani, hogy megint lakható legyen. Borsosék a nyári félévben itt laktak, a szobrok, plasztikák, rajzok többnyire itt készültek a kerti fészerben és a kis előtérben. A kert Kéry Ilona kezét, szemét dicséri, aki kissé mediterrán és gyűjteményes karakterű kertet hozott létre, ahol a Borsos-szobrok varázsoltak a kis kerti terekbe különleges atmoszférát. A Borsos ház meghatározó szellemi műhely is volt, a balatoni művészek egyik rendszeres találkozóhelye, ahol gyakran fordult meg Déry Tibor, Egry József, Németh László, Illyés Gyula, Lipták Gábor vagy Passuth László. A Borsos-ház

magántulajdonban van, a tulajdonos igyekszik a Borsos-féle atmoszférát őrizni, kertje is megvan, de nem látogatható.

Néhány kisebb kastély, kúria is értékes, sőt védett kerttel rendelkezik.

Lesencetomaj, Nedeczky-kastély: 1752-ben került a Nedeczky család birtokába, a barokk kastély ekkor épült, de a 19. század és a 20. század közepén is toldottak hozzá új szárnyat. A kastély és a kertje is védett műemlék. Eredetileg barokk stílusban épült a kert is, majd tájképi stílusban újult meg, kissé gyűjteményes kerti jelleggel. Nem látogatható, zárt egészségügyi, pszichiátriai intézet működik itt.

Balatonfüred, Jókai-villa kertje: 1870-től minden nyáron itt, a füredi kora-klasszicista nyaralóban élt és alkotott Jókai Mór. A felső terasz pompás balatoni panoráma tárult fel. A szépen felújított villa Jókai emlékházként várja látogatókat.

Balatonfüred, Lipták Gábor kertje: A Balaton-környék kultúrtörténeti és irodalomtörténeti hagyományainak ápolásával és szépirodalmi művekben való publikálásával foglalkozó Lipták Gábor évtizedeken át pezsgő szellemi műhelyt tartott fenn füredi házában. A magyar irodalom és képzőművészet nagyjai egymásnak adták a kilincset. Lipták halála után - az író kívánságának megfelelően - a házat a hozzá tartozó kerttel a Művészeti Alap vette gondozásba, és 1998-tól Nemzetközi Fordítóházat tart fenn, ahol a magyar irodalom jeles alkotásainak idegen nyelvre fordítását segítő nyelvi környezetben és élénk alkotói közegben tudnak a külföldi vendégek dolgozni.

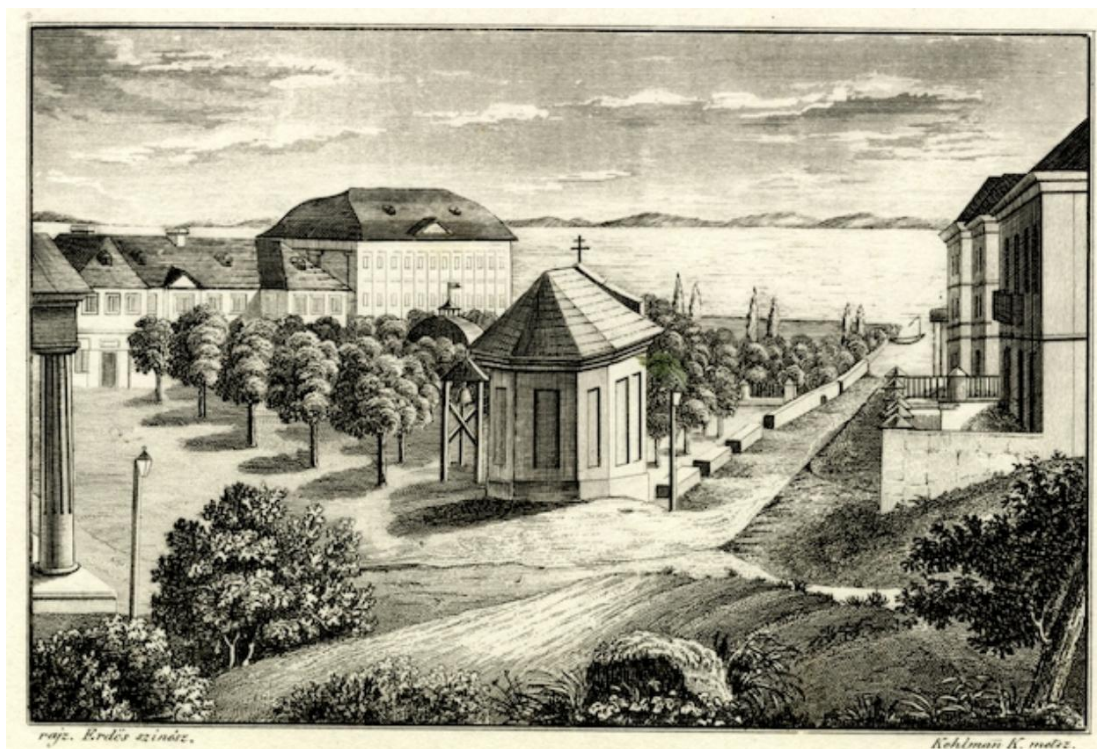
Balatonederics, Fekete kastély: A Nedeczky család birtoka volt a 19. század közepétől, ahol klasszicista villát emeltek. Ez az egyik legszomorúbb múltú kastély, nem csak mai, teljesen elhanyagolt, elvadult állapota miatt, hanem az itt történt halálesetek miatt is. Jelenleg külföldi tulajdonban van, a kastély omladozik, a kert vadonná nőtt.

Badacsonytomaj, Folly arborétum: ezt a pompás fenyő-gyűjteményes kertet az 1900-as évek elején hozta létre Folly Gyula pécsi orvos. A mediterrán hangulatú kert a Balaton-felvidéki Nemzeti Park fokozottan védett területe. A kert fejlesztése több, mint száz éve folyamatos, öt hektárnyi területén az "örökzöld múzeum" mellett faiskola és szaporítótelep is van, s további 10 hektáron szőlőskert és borászat is. Csodás balatoni panorámában gyönyörködhetnek a látogatók. A Balaton-felvidék egykor gazdag volt a tájkapcsolatokat térben is kivetítő, az utakat szegélyező és az utasokat segítő fasorokban. Gyönyörű mediterrán hangulatot kölcsönöztek a keleti medencében az utak mentén telepített jegenyenyár fasorok. Az északi vaspálya állomásai mentén is mindenütt fasorokat telepítettek, hol platánt, hol jegenyét. Ezek a fasorok az autóforgalom miatt kerültek veszélybe; vezetéstechnikai, biztonsági okokból és útszélesítés végett is sorra vágták ki a szép lineáris állományokat. A hatvanas években kezdődő fasor-pusztítás ellen nem csak a helyi és az üdülő közösség szólalt fel, hanem az itt rendszeresen nyaraló, itt élő írók, költők művészek is megszólaltak a természetvédelem, a tájvédelem érdekében, a Balatonfüred és Tihany között jegenyefasorok kivágása ellenében.

Balatongyörök, platánfasor: az északi parti első fürdőhelyre, Balatongyörökre Keszthelyről induló platánfasor vezetett ki. A telepítést Lady Hamilton szorgalmazta. A fasor részben

még ma is megvan. A feketefenyő allé Keszthely helyi védettségű nevezetessége, de felújítása nagyon is időszerű lenne.

Balatonfüred, Gyógytér és parti sáv fasorai: Balatonfüred az első olyan település, ahol a falutól elszakadva, a tóparton önálló kis települési mag jön létre (a történeti térképeken Bad Füred néven jelölve) az itt talált és 1722-ben gyógyvíznek nyilvánított forrásnak köszönhetően. Bár a balatoni fürdők csak a 20. század elején jöttek divatba, a reformkori pezsgő kulturális és társasági élet számára a Gyógy tér és a Templom utca rendezése megkerülhetetlen volt. A térfásítás hársakkal történt, soros telepítésben, azaz egy kis "architektonikus liget" jött létre. Utóbb a tó felőli területet is rendezni kellett, s ehhez 1838-tól kialakították a part-menti alsó sétányt, kiirtották a nádat, és a Balaton feltöltésével létrehoztak egy tóba nyúló sétányt, parti védművekkel és fürdőházzal, majd egy kis parti sétányt hat sor jegenyefával és olasz nyárfával. A fürdőélet felporzása, a füredi színház híre, s nem utolsósorban az Anna bálok vonzereje miatt Füred-fürdő hamar kinőtte a kis parti sétányt. Az új sétány kiépítését az 1865-66-os aszályos nyarakon a Balaton alacsony vízállása tette lehetővé. Ekkor kezdték ültetni a parti sétány híressé vált négyes nyárfa faso-rát közel hatszáz fa telepítésével. Tervezője a korszak kiváló kertésze, id. Petz Ármin volt.

Balatonfüred, a Dísztér első rendezése fasorokkal, ligettel (Kohlmann Károly metszete 19.sz. eleje)

2.6 KULTURÁLIS MŰHELYEK, TÖRTÉNELMI TALÁLKOZÓHELYEK ÉS KÖZÖSSÉGI KÖZPONTOK

A Balaton – a tó maga, és a közvetlenül hozzá kapcsolódó, e várományos helyszín tárgyát képező Balaton-felvidéki kultúrtáj, mint spirituális töltetű reziliens táj: inspirációs forrás a tudományok és a művészetek számára. Ebben a tanulmányban csupán felvillantani, illetve utalni lehet ezek gazdagságára, és várhatóan mindenre kiterjedő "leltárt" a majdani előterjesztési dokumentáció sem fog tudni tartalmazni.

2.6.1 A tudomány területén

Id. Lóczy Lajos (1849-1920 Balatonfüred), geológus, geográfus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Cholnoky Jenő (1870-1950), a magyar földtan és földrajz kiváló tudósa, író, egyetemi tanár, jelentős tudományos társaságok elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és a magyar geográfia legnagyobb tudósainak egyike.

2.6.2 Az irodalom területén

Eötvös Károly (1842-1916) - 1900-ban írt Utazás a Balaton körül című elbeszéléssfüzére az 1800-as évek magyarországi történetének értékes, személyes közléseken alapuló forrásműve. Anekdotagyűjtemény, történelemkönyv, útikönyv, kultúrtörténet, a nagy ember- és korismerettel rendelkező, majd' mindenkit személyesen ismerő Eötvös szemével. A kerettörténet Eötvösnek négy barátjával a Balaton körül tett 1875-ös utazása.

Kisfaludy Sándor (1772-1844) költő, császári katonatiszt, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és a Kisfaludy Társaság rendes tagja. (Első) felesége Szegedy Róza (Badacsony).

Kisfaludy Károly (1788-1830) költő, drámaíró, festő, a reformkori irodalmi élet fő szervezője, az Aurora szerkesztője, az Aurora-kör elindítója, a magyar novella egyik első meghonosítója.

Tatay Sándor (1910-1991) Kossuth-díjas és József Attila-díjas író, aki 1944-től Badacsonyban élt, művei Badacsonyban születtek. E helyszín ihlette a „Ház a sziklák alatt” című novellát, amely alapján készült az 1958-ban forgatott, 1959-ben bemutatott fekete-fehér magyar filmdráma Makk Károly rendezésében, amely a magyar filmtörténet egyik legpezzsimistább, legkeserűbb darabja.

Weöres Sándor (1913-1989) Kossuth- és Baumgarten-díjas költő, író, műfordító, filozófus, irodalomtudós, muzeológus. Felesége Károlyi Amy költő volt.

Lipták Gábor (1912-1985) 1944-ben költözött Balatonfüredre, és ott kezdte gyűjteni a Balaton-felvidék helytörténeti emlékeit, meséit, regéit (Aranyhíd, 1961. Móra Kiadó) Lakóháza évtizedeken át irodalmi, művészeti találkozóhely és vendégház volt.

Illyés Gyula (1902-1983) is a Balaton és a balatoni táj szerelmese volt. Reismann János fotóssal közösen 1962-ben jelent meg az az album, melyben Illyés a Balaton-felvidéket "kulturális tájképként" látja, és a hagyományos tájhasználatot, a vidéki életformát is épp úgy érti és láttatja, mint az üdülők tájhasználatát, a vízpartok, a strandok világát.

Mennyi ég! Mennyi kék! Zöld!

Mennyi Balaton, tavasz, hegyorom!

Alig tudom magamba szedni.

S egyszerre – sok nagyon!

Illyés Gyula: A tihanyi Templom-hegyen

Németh László (1901-1975) utolsó alkotói korszaka a Tihanyhoz tartozó Sajkodhoz kötődik.

Passuth László (1900-1979) az 1950-es években gyakori vendég a Lipták-szalomban, 1958-ban választja második otthonául Tihanyt.

Bodosi György, szül. Józsa Tivadar (1925-2021) orvos, író, költő, Pécsely legendás körorvosa, a Balaton-felvidék értékmentője.

2.6.3 A képzőművészet területén

Ligety Antal (1823-1890), Telepy Károly (1828-1906), sárbogárdi Mészöly Géza (1844-1887), Szinyei Merse Pál (1845-1920).

Egry József (1883-1951), aki a Balaton és a Balaton-felvidék tematika, a táj, a színek, a hangulatok festője, a magyar tájképfestészet megújítója.

Borsos Miklós (1906-1990) szobrászművész, képzőművész, aki tihanyi villájában alkotott évtizedeken át, s akit a balatoni táj, a Balaton-felvidék mediterrán hangulata, finom domborzati játéka inspiráltak festőként, grafikusként és szobrászként egyaránt.

Tallós Ilona (1912), Vágfalvi Ottó (1925), Udvardy Erzsébet (1929-2013) Dore Nagy Aladár (1933), Vargha László (1933), Bán Magdolna (1940), Somogyi Győző (1942), Almási Róbert (1948) festőművészek; és ld. még: Tüskés Anna: Balaton a grafikában - Tüskés Tibor hagyatékából - valamint Varga Imre szobrász.

2.6.4 Kapolcsi Művészetek Völgye és egyéb művészeti rendezvények

Az ihletet adó tájban megtelepülő művészek, alkotók, s az általuk létrehozott kulturális műhely – Márta István zeneszerző kezdeményezésére – 1989 óta rendszeres Művészetek Völgye fesztivál visszahat a településre, a tájra, s nem csak a rendezvények időtartamára, hanem tartósan, új életet lehelve a falvakba. Teszi ezt az egykori malmok és malom-völgy újjáéledésén, Kapolcson az Eger-víz patakperti zöldfolyosójának formai és tartalmi, zöldfolyosó formájában történő megújításán, a települési és népi építészeti emlékek felújításán és kortárs alkalmazásán keresztül. A kulturális és össz-művészeti fesztivál alkotói szellemisége új betelepülési lendületet és faluszépítést eredményez (elsősorban Kapolcson, részben Taljándörögdn, kisebb részben Vigántpetenden)

Salföld építészeti, tájhasználati, településszöveti hagyományainak megőrzésében kiemelkedő szerepet visznek az ott letelepülő alkotók, az oda látogató népfőiskolai és hagyományőrző táborok, egyesületek. A kezdeményező, a falu „szellemi magja és motorja” Somogyi Győző festőművész, aki a magyar huszár és katonai hagyományőrzés keretében is életet, kultúrát és látogatókat tud hozni az apró faluba.

Tihany, a bencés, szakrális kultúra 11. századi bölcsője ma is meghatározó, a hely szelleméből fakadó kulturális küldetéssel rendelkezik. A magyar nemzeti értékek és a keresztény értékek őrzésén és felmutatásán túl a kívül-belül megújult templom és monostor az ökumenikus találkozók, a nyári koncertekkel, őszi és tavaszi előadás-sorozatokkal és a Richárd atya kezdeményezte híres „tetőtéri estékkel” tágabb értelemben is szellemi, kulturális központtá nőtte ki magát.

Kisebb, egy-egy településre vagy településcsokorra kiható kulturális-közösségi-kiskereskedelmi kezdeményezés több faluban is van, s ezek szintén erősítik a tájhagyományokat, lendületet adhatnak a porták rendezéséhez, fejlesztéséhez. Ezek egyike a Csúri Ákos által a Káli-medencében rendszeresen megrendezésre kerülő "Kőfesz - A Szabad Táncház" elnevezésű népzenei és néptáncos programsorozat, amelynek nem titkolt célja, hogy az egész Káli-medence visszakerüljön a kulturális térképre, valamint idővel a magyar folklór központjává váljon. A Tapolca-Diszelben felújított Stankovics malomban 1990-ben kapott helyett az Első Magyar Látványtár, melynek alapját Altorjai László festőművész hagyatéka és Vörösvár Ákos műgyűjteménye jelenti. Ehhez kapcsolódik a Káptalantóti *Liliomkert Piacot megalapító* Harmathy Ildikó kávézója és közösségi háza (Kávéház a Vörös Lóhoz).

Lipták Villa = Magyar Fordítóház 1998 óta, külföldi műfordítók számára, akik magyarországi ösztöndíjjal magyar nyelvű szépirodalmat fordítanak, s ehhez a magyar nyelvi közeg komoly segítséget jelent. Évente 140 fordítót tudnak fogadni.

Lipták ház / Lipták szalon: 1880-ban épült Gyapai Nándornak, Lipták Gáborné Pulcsika nagyapjának. 1940 körül költöztek ide, és a kezdetektől, úgy negyven éven át irodalmi műhelyként és vendégházként élt a ház az irodalom szegénylegényei számára: Szabó Lőrinc, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Keresztury Dezső, Örkény István, Passuth László, a festőművész Egry József.

Tihanyi Alkotók Háza 2022 Tihany falu, Illyés Gyula egykori háza helyett – Illyés ajánlotta fel kulturális célra – egy közeli ház – eredetileg kovácműhely és lakóház – lett kialakítva, felújítva, Kodolányi Judit PIM Illyés unoka volt a tárlat kurátora.

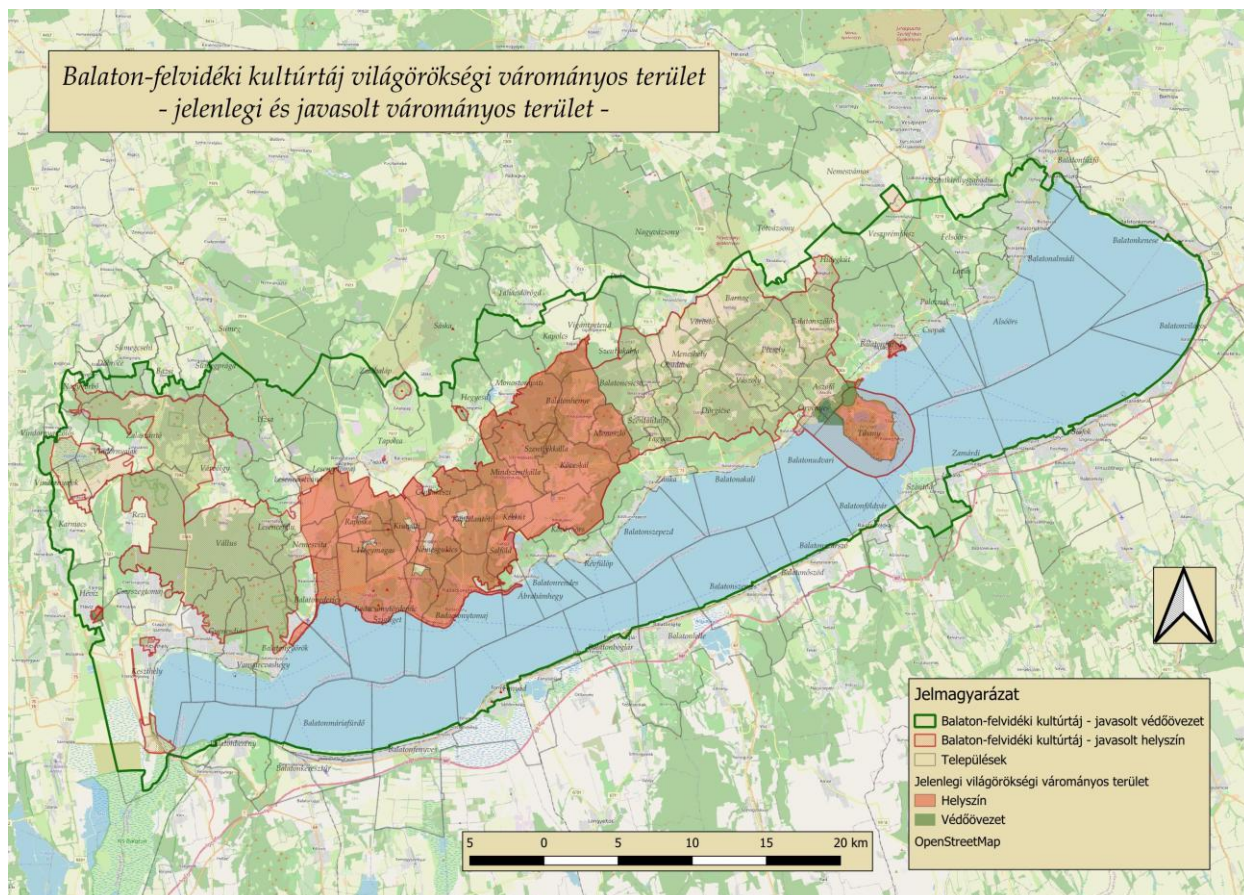
Balatonfüreden a műemléki jelentőségi területen (MJT) található a Vaszary Kolos hercegprímás által Czigler Győző építésszel 1891-92-ben építtetett Vaszary-villa, amely az eklektikus villaépítészet kiemelkedő példája, a kétszintes, loggiás, tornyos épületet 10 ha területű angolkert veszi körül. A képzőművészeti kiállításoknak helyet adó épületegyüttesben a Vaszary Galéria mellett alkotóműhely is működik, a kiállításokat irodalmi, zenés és előadói estek kísérik. Az egykori zsinagóga műemléki védelem alatt álló, felújított épülete, valamint egy modern épületszárny ad otthont a „Zsidó Kiválóságok Háza” látogatóközpontnak. A látogatók – füredi lakosok, zsidók, nem zsidók, nyaralók, turisták – digitális kiállítások közvetítésével kapnak betekintés jelentős kutatók és művészek alkotó tevékenységébe, részt vehetnek zenés esteken, színházi előadásokon, könyvbemutatókon, tudományos rendezvényeken, mint például a 2024 őszén zajlott konferencián: Zsidó élet és mindennapok a Balaton környékén a 18-20. században.

Egry József, 1883-1951 a „Balaton festője” bár nem volt hagyományos tájképfestő, mégis a nap és a fény, a színvilág is a tájból fakadt. A Balatonnál születtek meg azok a könnyed, a fényhatásokra épülő képek, amelyek a magyar tájképfestészet új irányát képviselték. A Balaton és a balatoni, felvidéki táj a szakrális témájú képek kereteként is megjelent Egry képein.

3. A TERÜLET – HELYSZÍN ÉS VÉDŐÖVEZET – LEHATÁROLÁSA („AZONOSÍTÁS”)

A világörökségi várományos helyszínek területi lehatárolásáról a 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet gondoskodik. Ez alapján a Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos területen belül a helyszín kiterjedése 21 285 ha, amelyhez egy mindössze 506 ha nagyságú védőövezet társul.

A jelenlegi, és az e tanulmányban javasolt új lehatárolás – utóbbi a következő indikatív területi adatokkal: helyszín 51 400 ha; védőövezet 112 580 ha – a 6. térképen látható.

6. térkép: A jelenlegi és a javasolt várományos terület (helyszín+védőövezet) lehatárolása

A Balaton-felvidéki kultúrtáj összetettségét tekintve, sokféleségében is egyetlen egésznek alkot, amelynek „rendező eleme”, nem meglepő módon, a jól körülhatárolt természet-földrajzi egységként a bázist jelentő tó, azaz a Balaton. A tó maga azonban nem része a világörökségi (várományos) helyszínnek, amelyet a Balaton-felvidék, mint „szárazulat” alkot, s a tó vízfelületének csak egyes, sajátos jelentőségű részét foglalja magában, nevezetesen a Tihanyi-félszigetnél és a Keszthely-Fenekpusztai öbölnél (utóbbi esetében a tó délnyugati sarkában található, nagyjából 70 hektár kiterjedésű, part menti nádasra korlátozódik).

3.1 A HELYSZÍN

Az új, a korábbihoz képest jelentősen bővített **helyszín** lehatárolásánál a legfontosabb szempont az volt, hogy a területe teljességre törekvő módon foglalja magába azoknak az

attribútumoknak, illetve a kapcsolódó természeti és kulturális értékhordozóknak a reprezentánsait, amelyek a kiemelkedő egyetemes érték alapjául szolgálhatnak oly módon, hogy az érték-rétegek sokasága, változatossága és sűrűsége minőségileg magasabb, világviszonylatban kiemelkedő szintre emeli a helyszín értékét.

A helyszín döntő hányadát a Balaton-felvidéki Nemzeti Park törzsterülete alkotja, amit a lentebb ismertetett alapelveknek megfelelően részben ahhoz kapcsolódó, részben azt kiegészítő területekkel bővítettünk:

- Balácapusza
- Vöröstó, Barnag, Hidegkút és Balatonszőlős bel- és külterületi részei
- A Nivegy-völgy településeinek (Mencshely, Szentjakabfa, Szentantalfa, Balatoncsicsó és Tagyon) bel- és külterületi részei
- A Balaton-felvidéki települések (Lesencefalu Raposka, Hegymagas, Badacsonytördemic, Nemesgulács, Káptalantóti, Aszófő, Örvényes és Balatonudvari) belterületi részei
- Keszthely műemléki és régészeti védettségű területei (belváros, feketefenyő fasor, Fenékpusza)
- Haláp-hegy (Zalahaláp)
- Hévízi-tó Természetvédelmi Terület
- Tapolcai-tavasbarlang Felszíni Védőterülete Természetvédelmi Terület

3.2 A VÉDŐÖVEZET

A védőövezet szerepe a Működési Irányelvek (Operational Guidelines, 24 September 2023 edition) szerint: Buffer zones / Védőövezetek - lásd a 2. mellékletet.

A 2019-es tanulmányban a folytatásra vonatkozó összefoglaló a védőzónára vonatkozóan:

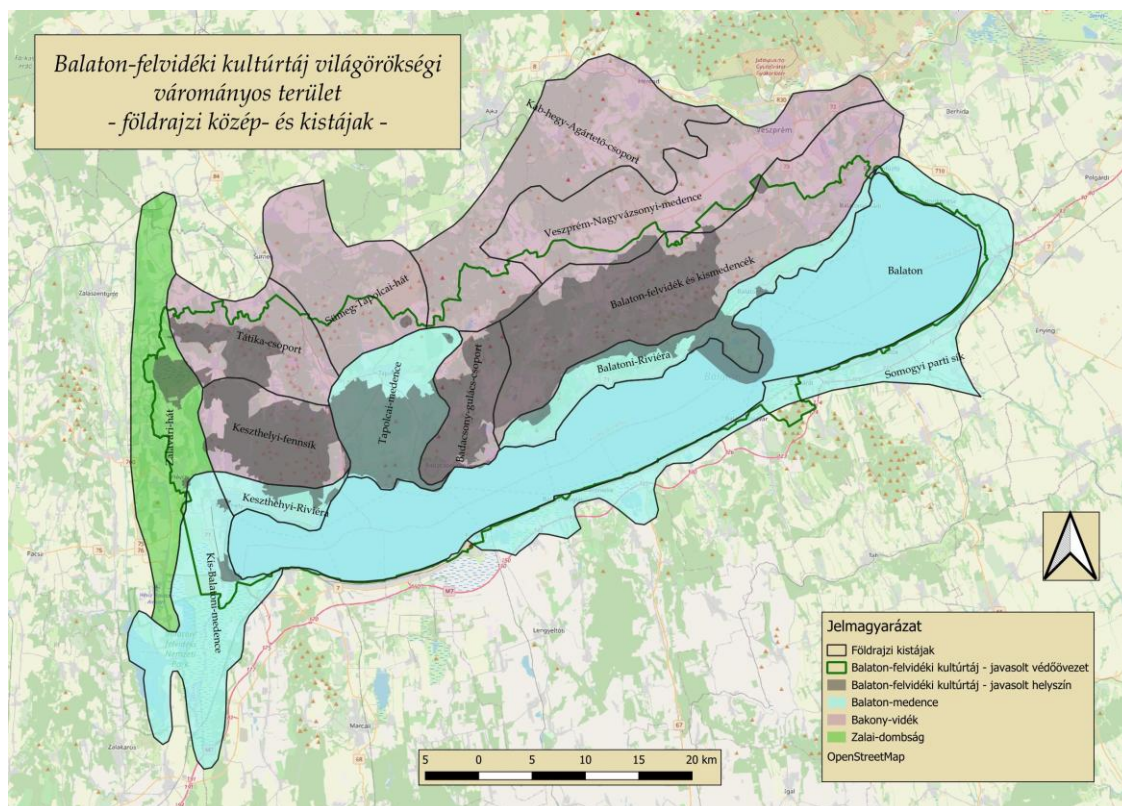
“A védőövezet lehatárolása, abban a Balaton partjának és vízfelületének a szerepeltetése, illetve annak mértéke a szakértői munkának ebben a fázisában nem volt egyértelműen meghatározható, egyebek között az értékmegőrzési törekvések és a fejlesztési tendenciák fentebb említett viszonya is befolyásolhatja azt (pl. látványvédelem stb.).”

A javasolt **védőövezet** lehatárolását “kívülről befelé” haladó szűkítéssel alakítottuk ki, az alábbi szempontokat figyelembevételel:

- Alkalmasság a Működési Irányelvekben meghatározott védelmi - itt mindenekelőtt tájvédelmi - funkció betöltésére.
- Magyarország földrajzi tájkaszterének határvonalaihoz történő igazodás, különös tekintettel a “Hol van a Balaton-felvidék határa?” kérdés közelítő jellegű megválaszolására.
- Befoglaló módon, teljes mértékben vegye körbe a helyszín valamennyi elemét (részhelyszínek) úgy, hogy a határa a lehető legkisebb szakasz(ok)on essen csak egybe a helyszínével.

- A Balaton teljes vízfelülete kerüljön be a védőövezetbe, a déli parton a parti sáv a magaspart szakaszokkal és a fontosabb, a Balaton-felvidékre rálátást biztosító kilátópontokkal együtt.

7. térkép: Földrajzi közép- és kistájak

A világörökségi övezetek (helyszín és védőövezet) egyes kistájakon belüli dominanciáját az alábbi táblázatban mutatjuk be.

Középtáj	Kistáj	Domináns övezet	Másodlagos övezet
<i>Bakony-vidék</i>	Balaton-felvidék és kismedencék	helyszín	védőövezet
	Badacsony-Gulács-csoport	helyszín	védőövezet
	Keszthelyi-fennsík	helyszín	védőövezet
	Tátika-csoport	helyszín	védőövezet
	Sümeg-Tapolcai-hát	védőövezet	helyszín
	Kab-hegy-Agártető-csoport	védőövezet	helyszín
	Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	védőövezet	helyszín
<i>Balaton-medence</i>	Tapolcai-medence	helyszín	védőövezet
	Balatoni-Riviéra	védőövezet	helyszín
	Keszthelyi-Riviéra	védőövezet	helyszín
	Kis-Balatoni-medence	védőövezet	helyszín
	Balaton	védőövezet	helyszín

A védőövezet létrehozásának célja és lehatárolásának meghatározója a helyszín attribútumai által hordozott értékek hatékony(abb) védelme.

Ami a helyszín esetében vezérlő szempont, az a védőövezet esetében is fennáll, nevezetesen a lehatárolásának, határvonalának organikus szemléletű kijelölése. Ez elsősorban a meglévő és egyértelműen azonosítható kataszteri határvonalak, vagy hasonló alakulatok mentén történik, különös tekintettel a vizuális integritás megőrzését szolgáló megfontolásokra (pl. út-tengelyben nem húzódik határvonal, a negatív beszélgetések, öblök kerülése a lehatárolásban, stb.). A lehatárolásnál ugyanakkor szintén figyelembe veendő a hatékony kezelés szempontjai is, amely miatt egyes szakaszoknál az előzőekben említett "természetes" határvonalat kisebb korrekciókkal lehet, illetve indokolt érvényesíteni.

Ahogy a helyszín is több, egymáshoz szervesen illeszkedő elemből tevődik össze, ugyanez érvényes a védőzónára is, amely utóbbinak az elemei a következők:

- a helyszínt alkotó kistrégiók kiegészítő részei, amely alatt elsősorban a Nemzeti Park területén kívüli, de a terület homogenitásában szerepet játszó felületek értendők, így különösen a települések lakott területei, valamint az érintett településeknek a helyszínbe nem tartozó, de a településhatáron belüli területei. Estenként nem a teljes települési terület, hanem csupán a településnek a szerves táji lehatároláshoz hozzátartozó része;
- az illeszkedő tóparti zóna – az úgynevezett „Balatoni Riviéra” és „Keszthelyi Riviéra” területe (lásd a fenti térképet). Összhangban a tónak, mint „tájszervező elemnek” a szerepével, a tóparti sávnak különösen jelentős a védőövezetként teljesítendő feladata, hiszen ezen a sávon keresztül valósul meg a „felvidék” kapcsolata a tóval, amely kapcsolat fontosságát azzal lehet leírni, hogy az teszi a várományosi helyszínként körülhatárolt tájat Balaton-felvidékké. A védőzónának ez a sávja körbe veszi a fürdő kultúra kiemelkedő, a várományosi helyszín részét képező elemeit is, de ezzel a kulturális-jóléti funkcióval összefüggésben önmagában is, saját értékeit is hordoz.
- védőövezetként fontos szerepe van a kultúrtáj kiemelkedő szépségű látványa integritásának megőrzésében, valamint a megfelelően szabályozott, a várományosi helyszín egészét is szolgáló – elsősorban minőségi, a beépítettség arányt érdemben nem növelő – fejlesztések befogadásában.
- az előző zónához értelemszerűen és teljes szerveséggel kapcsolódik maga a tófelszín, továbbá a Balaton *teljes* partvonalának keskeny, közvetlenül a vízfelszín melletti sávja, valamint, kiemelten, azok a *kilátópontok*, ahonnan feltárul(nak) a helyszín meghatározó, ikonikus látványa(i). Ennek a védőövezet-elemnek is elsődleges célja-feladata a (várományos világörökségi) helyszín látványának, a látvány vizuális integritásának a védelme.
- A látványvédelemmel kapcsolatosan indokolt arra a kölcsönösségre is rámutatni, amely a kilátópont és az onnan feltáruló látvány elemei között fennáll, azaz a rálátás visszafelé is érvényesül, ezért is fontos, hogy a védőzónában lévő, de a

várományosi helyszín felőli („visszatekintő”) látványban e kölcsönös láthatóság miatt meghatározó szereppel bíró kilátók, illetve partvonalai szakaszok látványa is szabályozott, a védőzónát megillető védelem alatt álló legyen.

A védőövezet a maga egészében egyrészt a fentebb említett vizuális integritás (látvány, feltárulás) védelmét biztosítja, ugyanakkor az is a feladata, hogy a helyszínnél megkövetelttől eltérő, ugyanolyan egyértelműen meghatározott, de mégis: nagyobb mozgásteret megengedő szabályozás szerint egyfajta átmeneti, tehermentesítő feladatot is ellásson. A védőzónán belüli területnek, a megfelelően kialakított szabályozás keretei között, nem csak kötelezettségei vannak, hanem az a (várományos világörökségi) helyszínnel szoros szimbiózis, a (remélt) világméretű ismertség és vonzerő nyomán létrejövő sajátos előnyök és lehetőségek hasznélvezője is lehet.

Döntően fontos tényező, hogy az egész (várományos világörökségi) terület, tehát a helyszín és a védőzónája együtt, **egységes kezelést** kapjon. Az egységes kezelés nem jelenti a helyszín és a védőövezet közötti különbség megszüntetését, éppen ellenkezőleg, pontosan az a célja és a feladata, hogy e két lényeges összetevő esetében a rájuk vonatkozó – egymást kiegészítő – eltérő elvárásokat teljesítő megközelítést eredményesen tudja alkalmazni.

A világörökségi területen belül, már a jövőbeni kezelést megalapozandó, a teljesség igénye nélkül, külön rétegben határoltuk le az alábbi, ún. **rehabilitálandó területeket**.

- Festetics Kastély park, egykori Georgikon fáskert (Keszthely) és a Keszthely-Fenekpuszta közötti feketefenyő fasor
- A Nivegy-völgy egyes településeinek (Mencshely, Szentjakabfa, Szentantalfa, Tagyon és Dörgicse) belterülete mellett található, elsősorban mezőgazdasági célú telephelyek
- Nagyvázsony, ipai és mezőgazdasági telephelyek
- Szent Balázs templom és környezet (Balatoncsicsó)
- A kisörspusztai homokbánya Salföld és Balatonrendes külterületén
- Településközpontok (Kővágóörs, Mencshely, Lesencetomaj)
- Dolomit-, kő- és kavicsbányák (Keszthely, Várköly, Uzsa, Lesencetomaj)
- Beépítésre tervezett vagy beépülő területek (Tihany)

A korábbi lehatárolásokhoz képest - így az UNESCO WHC honlapján szereplőhöz képest is - több települést érint a helyszín és a védőövezet e tanulmányban megállapított-javasolt meghatározása, lehatárolása. A javasolt világörökségi várományos terület összesen 103 települést érint, amelyből 25 kizárólag a helyszínbe tartozik, 39 részben a helyszín, részben a védőövezet része, és ugyancsak 39 település csak a védőzónába tartozik. Részletes felsorolásukat lásd az 1. Mellékletben.

4. „RÉTEGEK” - ATTRIBÚTUMOK

A táj-leírás, tájtipológia alapján meghatározhatók azok a kulturális, táji és természeti „rétegek” (layer), amelyek „vertikális” egymásra rakódásából izgalmas réteg-struktúra jön létre, egy sajátos, hol egyszerű, hol halmozott érték-rétegzettség a tájtörténetnek, településtörténetnek megfelelően. (A 4. mellékletben egy „réteg-táblázatban” szerepelnek a kultúrtáj vonzerejét is adó adottságok, értékek, érdekességek. A rétegek a táblázat oszlopaiban településsorosan jelennek meg, ugyanakkor a térképlapok is tartalmazzák, mutatják a különböző értékeket, elemeket.)

A helyszín természeti, táji adottságai, értékei mellett sorakoznak a kulturális, művészeti, történeti vagy turisztikai, rekreációs értéke, melyek 6 fő értékhordozó, vagyis attribútum-halmaz alá csoportosíthatók:

1. Természeti értékek
  2. Kulturális örökségi értékek
  3. Urbanisztikai, építészeti értékek
  4. Táji értékek
  5. Szellemi kulturális örökségi értékek
  6. Gazdasági értékek
- A Balaton-felvidék gazdag kilátókban, nem csak azért, mert a változatos tájformák és domborzati adottságok miatt valóban páratlanul gazdag és változatos a panoráma a medence egészében, hanem mert a domb- és hegyvidéki záró erdőtakarók miatt szükség is van épített kilátókra. Az összesen 75 kilátó többsége épített, magas kilátó, egy részük a fennsíkok természetes platója, vagy kilátóhelyként is jelentős terasz, sétány.
  - A természeti adottságok értékek körében geológiai (barlang, kőtenger stb.) és hidrológiai (forrás, gyógyvíz, tó stb.) jelenségek, értékek szerepelnek.
  - Kertművészeti, tájrendezési értékként jelennek meg a jelentős, többnyire védett kertek, kastélykertek, parkok, fasorok, temetők;
  - Tájhasználati értéket jelentenek a hagyományos, történeti és tájökológiai jelentőségű tájhasználatok, elsősorban a külterületeken („külsőségek”), mint a vízháztartás egyensúlya miatt létfontosságú parti nádas zóna, történeti szőlőskertek és szőlőbirtokok, nagy, összefüggő erdőállományok, melyeket főleg az első, részben a második települési zónában is az üdülési tájhasználat veszélyeztet;
  - Kőbánya, felhagyott és/vagy rekultivált, ill. működő formájában a táj sajátos, jelentős károkat okozó tájhasználat, ami több szempontból értéket, érdekességet is jelent: különleges bazalt formációk, hegyformák (Hegyesztű, Zalahaláp, Badacsony stb.) turisztikai és tudományos jelentősége, valamint a

természetvédelem is épp a bazalt-hegyek elsősorban a Badacsony védelme érdekében erősödött meg.

- A Balaton-felvidék különösen gazdag építészeti örökségben, s ezen belül is romemlékekben. Ide tartoznak a ma már csak romjaikban látható középkori várak, erődök, a szakrális romok, azaz templom és kolostorromok, illetve a szakrális és világi építészeti alkotások, műemlékek.
- Külön réteget jelentenek a népi építészet emlékei, amiket a legtöbb faluban megtalálhatunk jobb - rosszabb állapotban, többnyire a helyi érték rangjának megfelelően felújítva.

A kultúrtáj helyszín lehatárolásának egyik alapja a természeti, táji értékeket összefüggő térségben védő és gondozó Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság, a tájterhelhetőség, a tájkarakter-megőrzés felelős gazdája a térségben lévő településekkel együtt.

4.1 ATTRIBÚTUMOK – ÉRTÉKCSOPORTOK SZERINT

(a korábbi tanulmányban szereplő attribútum-táblázat felhasználásával és érdemi kiegészítésével)

1. Természeti értékek

- a. **geológiai értékek:** vulkanikus eredetű hegyek és egymás mellett sorakozó medencék és maar típusú vulkánok, a forrásmézőkőből és hidrokvarcitből álló sziklaalakzatok „gejzirkúpok”
- b. **hidrológiai értékek:** természetes hideg- és meleg vizű karsztforrások (gyógyvíz források, kutak) réteg-vizek, tavak)
- c. **az ökoszisztéma, mint érték:** flóra és fauna értékei –egyedi élőlények előfordulása (tanösvények)
- d. **éghajlati sajátosságok** (meteorológiai jelenségek)

2. Kulturális örökségi értékek

- a. **régészeti értékek:** római kori megtelepedés emlékei, különös tekintettel a római úthálózatra, villagazdaságokra, halomsírokra és belső erődökre; bemutatóhelyek, régészeti parkok
- b. **országos és helyi műemléki értékek**

3. Urbanisztikai, építészeti értékek

- a. **település-szerkezet** (falvak, hálózat): A magterületen lévő települések többsége megőrizte középkori településszerkezetét, illetve a hódoltság utáni újra telepítés állapotát.
- b. **egyedi urbanisztikai értékek:** A 20. század második felének fejlődése általában jól elválik a történeti szerkezettől.

- c. **építészeti értékek:** A 19. század építészeti arculatát jellemző klasszicista épületek, illetve a századforduló után épült svájci stílusú nyaralók értékes elemei a települések arculatának. Szakszerű megőrzésük és fenntartásuk a közösség és az ide látogatók együttes érdeke.
- d. **népi (hagyományos-helyi) építészeti értékek:** A települések arculatát meghatározó népi lakóházak, pincék, présházak meghatározó elemei a települések arculatának és a történeti tájnak.
- e. **történeti ipari építészeti értékek:** A szőlőműveléshez és a borászathoz kapcsolódó présházak, pincék a tájba illeszkedő harmonikus építészeti elemek együttesen alkotják a természeti környezettel a történeti tájat. A völgyekben futó patakokra települt malmok, mint az ipari emlékek fontos elemei.
- f. **a fürdőkhöz és a turizmushoz kapcsolódó építészeti értékek:** A 19. század első negyedét megelőző időszakban a Balatont legfeljebb állatok itatására és felfrissítésére használták. A 30-as évektől fokozatosan benépesülő tópart látogatói veszik igénybe a tavat fürdőzésre. Kialakulnak a fürdőkhöz sajátos kellékei, a strandok, a kabinok és végül a stégekre telepített fürdőházak.
- g. **szakrális építészeti értékek:** számos középkori, illetve későbbi (barokk, klasszicista, historizáló) korszakból származó, gyakorta táj-formálásban is szerepet játszó szakrális emlék van, amelyek hozzájárulnak a Balaton-felvidék értékeihez és látogatottságához, a „szakralizált tájban” fontos építészeti elemek (keresztek, kápolnák, szobrok)

4. Táj értékek

- a. **kiemelkedő látványok** különböző nézőpontokból - építészeti eszközökkel alakított tájelemek:
- b. épített kilátó / magasépitmény
- c. természetes plató, kőpad, kilátóhely, sétány, terasz, móló
- d. kertművészeti, tájalkítási helyszínek

5. Szellemi (nem anyagi) kulturális örökségi értékek

- a. **kulturális – történeti műhelyek, találkozóhelyek:** Így például a Kaposi Művészetek Völgye, tihanyi és szigligeti alkotóházak, Kőfesz
- b. (egykori) **találkozóhely** a kettéosztott Németország polgárai számára
- c. **inspiratív értékek:** a táj, tájelemek megjelenése műalkotásokban (festészet, szépirodalom)

6. Gazdasági értékek

- a. **borászat, szőlőművelés:** A szőlőművelés és a borkészítés emlékei Pannóniában a római korig nyúlnak vissza. A Balaton-felvidéken szakszerű szőlőművelés kezdetei a 17-18 század fordulójáig nyúlnak vissza. A modern borászat a rendszerváltás után indult meg. Borvidékek!
- b. **történeti ipari emlékek** (ld. épített örökségi értékek)
- c. **fürdőkkultúra:** A reformkor kezdetétől számítható a tóparti településeknek, mint fürdőhelyeknek, illetve a vitorlázás lévén a sportolás helyszíneinek a nyilvántartása. Előbb az északipart, majd Keszthely környéke vált fontos célponttá a sportolni, rekreálódni vágyók számára.
- d. **turizmus:** fenntartható turizmus lehetősége - megfelelő szabályozás és folyamatos kezelési kontrol esetén - adott

5. A HELYSZÍN JELENTŐSÉGE – KRITÉRIUMOK

5.1 A KULTÚRTÁJ KATEGÓRIA ALKALMAZÁSÁNAK INDOKOLTSÁGA⁶

A „Balaton-felvidéki kultúrtáj”, mint – igaz, időnként változó tartalommal és lehatárolással – már hosszabb ideje a magyar Várományosi Listán szerepeltetett világörökségi várományos helyszín a mostanra megállapodottá vált nevében is tartalmazza a tájra, a kultúrtájra vonatkozó, több mint utalást, hiszen a megnevezés részévé vált ez a fogalom. Azzal is el lehetne intézni tehát a tanulmány számára feltett kérdésre adandó választ, hogy ez „ipso facto” megválaszolódik/megválaszolódott az adott helyszín intranzigens adottságai folytán.

Mégsem lehet ennyivel elintézni, ezért részletesebben is szükséges kitérni ennek a kategóriának, és csakis ennek az alkalmazhatóságára. A válasz közelíthető arról az oldalról is, hogy milyen (esetleg más?) kategória jöhetne még szóba – az 1972-es egyezmény 1. cikkében meghatározott lehetőségek közül:

1. cikk

Jelen Egyezmény szempontjából „természeti”, „kulturális örökség”-nek tekintendők a következők:

- az emlékművek: építészeti alkotások, nagyméretű szobrászati és festészeti alkotások, régészeti jellegű elemek vagy szerkezetek, feliratok, barlangok és ezek alkotórészeinek olyan csoportjai, melyek történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő, egyetemes értékűek,

Eltekintve az Egyezmény magyar szövegében fordítási tévedésként a „műemlék” szó helyett szerepeltetett „emlékmű” félrevezető hatásától, egyértelműen megállapítható, hogy ez a bekezdés NEM alkalmazható a Balaton-felvidék egészére;

- épület-együttesek: egyedülálló vagy egybefüggő építménycsoportok, melyek építészeti stílusuknál, egységes jellegüknel fogva, vagy a környezetbe való beilleszkedésük folytán történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek,

Ennek a kategóriának az alkalmazhatósága, bár közelebb áll a kiterjedésében és összetettségében jelentősebb örökségi javakhoz, így a területi jellegűekhez is, mégsem lehetséges, mivel ezek is kizárólag olyan emberi alkotások lehetnek, amelyek - bár nyilvánvalóan nem légtüres térben, hanem jól meghatározott földrajzi helyen állnak - értékeiket tekintve közvetlenül nem számolnak a természeti adottságokkal, azok értékhordozó szerepével.

- helyszínek: emberi alkotások, vagy ember és természet együttes alkotásai, valamint régészeti lelőhelyeket is magukban foglaló olyan területek, amelyek történelmi, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek.

---

⁶ A szerződésben megadott munkarész-megnevezés: „A megalapozó dokumentumok és világörökségi értéktár alapján a jelenlegi kiemelkedő egyetemes érték (KEÉ) meghatározás felülvizsgálata és javaslatlattel az értéktárak-részek beemelésére, vagy elhagyására, a helyszín jelentőségének meghatározása az UNESCO felvételi szempontrendszerének figyelembevételével és „A jelenlegi felterjesztési kategória (kultúrtáj) megfelelőségének vizsgálata és javaslatlattel a szükséges módosításokra, a világörökségi kritériumok körének meghatározása).

Ez az a kategória, amelyben az "ember és természet együttes alkotásai" is szerepelnek, és bár az Egyezmény elfogadása után csak mintegy 20 évvel "nevesítették" ez kategória tovább-értelmezéseként a kultúrtáj kategóriát, annak időközben kibontakoztatott jelentésének és tartalmának teljes mértékben megfelel a Balaton-felvidéknek e tanulmányban – alapos megfontolások és elemzések alapján – lehatárolt területe.

Az OG 47., 47bis és 47ter cikkelyeinek a számozása is mutatja, hogy a "kultúrtáj" definíciója, értelmezése a világörökség kontextusban (is) még visszatérő módon pontosítás(ok) tárgya. A lehatárolása az egyik olyan összetevő, amellyel kapcsolatban egyfajta "reprezentativitás" is megengedett, azaz, ha a helyszín az egészet kellőképpen meg tudja jeleníteni, akkor bizonyos körülmények fennállása esetén (pl. nagyon sérült részek) a "pars pro toto" elv is érvényesülhet.

A Balaton-felvidéki kultúrtájnak az e tanulmányban kidolgozott-javasolt lehatárolása csak egészen kis mértékben él ezzel a lehetőséggel, apjában olyan organikus egység körülhatárolását célozta meg, amelyek részben eltérő karakterű, önmagukban ugyancsak organikus kisebb egységek lényegében elválaszthatatlan kapcsolatából épül fel.

Az OG 6. Függeléke (Annex 6) mutatja be a kultúrtáj esetében alkalmazott-alkalmazható kritériumokat, azok gyakorisága alapján összegezve, mintegy elfogadva, hogy a kialakult gyakorlat mely kritériumokat tart relevánsnak.

Cultural Landscape type	Natural considerations most likely to be relevant (see Paragraph 16 above)						
Designed landscape					(v)		
Organically evolving landscape - continuous	(i)	(ii)	(iii)	(iv)			
Organically evolving landscape - fossil	(i)					(vi)	
Associative landscape							(vii)

Visszaulva a 2019-ben készített első tanulmányban foglaltakra, megállapítható, hogy nagy a korreláció az akkori javaslat-felvetés, az és e táblázatban foglaltak között. Akkor (iv) és az (v) kritérium mellett a (vii) kritérium alkalmazásának lehetőségét vetettük fel, amelyet ugyan általában "természeti" kritériumnak szokás tekinteni, de, íme, az *asszociatív landscape* esetében már máshol is megjelent.

Kétségtelen, hogy ez utóbbi általában valamilyen szakrális tartalomra is utal, de ezt nem szükséges kizárólagosnak tekinteni. A Balaton-felvidék, mint egyfajta reziliens-szakrális tartalmú és, főleg: művészeteknek állandó inspirációs forrásaként egyértelműen asszociatív töltetű táj, teljesítheti, teljesíti a (vii) kritérium ilyen értelmű alkalmazásának elvárásait, nyilvánvalóan nem függetlenül a "kiemelkedő szépség", mint alapvető minőségi követelmény meglététől. Az viszont újdonságnak számíthat, hogy fejlődő ("evolving") táj esetében látjuk indokoltnak e kritérium alkalmazását, ennek viszont

éppen az támasztja alá az indokoltságát, ami a Balaton-felvidéknek – nyilván a Balatonnal együtt értendően – a sajátos asszociatív értéktényezője.

A fentiek előre bocsátása után a következő megfogalmazások javasolhatók az 1. a "helyszín jelentősége" rövid leírására és 2. az egyes kritériumokhoz (értelemszerűen támaszkodva a korábbi anyagokban szereplő szövegekre):

"Balaton-felvidéki kultúrtáj – Egy inspiratív táj Európa szívében"

"Lake Balaton Uplands – An Inspiring Landscape in the Heart of Europe"

« Paysage culturel de Balaton Haut-Pays - Un paysage inspirant au cœur de l'Europe »

5.2 A HELYSZÍN JELENTŐSÉGE

A (világörökségi várományos) helyszín a Balaton északi partjához illeszkedő Balaton-felvidéki kultúrtáj, amely összetettségében változatos, mégis egyetlen harmonikus egységet alkot. Az egyediségében varázslatos szépségű, az emberi jelenlét hatását tükröző rétegeiben, változásaiban is önazonos (reziliens), befogadó táj kiemelt értékeket hordozó területeinek meghatározó, közös alapja a több millió éves földtörténeti múlt, a vulkáni működéssel is együtt járó folyamataival és azok utóhatásaival. A területen megjelenő ember az őskortól napjainkig a földfelszín adottságaihoz alkalmazkodva használta, formálta ezt a tájat (mezőgazdaság, halászat, szőlőművelés, bazaltbányászat, (gyógy/fürdő)kultúra), amely az itt élő népek – köztük kelták, rómaiak, németek és magyarok – által megvalósított kulturális és kommunikációs kölcsönhatások nyomán vált - az emberi közösségeknek a térben és időben jelentkező kihívásokra adott, egyediségében is általános érvényű üzenetét megtestesítő kiemelkedő jelentőségű kultúrtájává.

Egymáshoz kapcsolódóan sorakozó elemeinek a szíve a Balaton-felvidéki Nemzeti Park határain belül: a *Keszthelyi-hegység*, a *Tapolcai-medence*, a *Káli-medence*, a *Pécselyi-medence* és a *Tihanyi-félsziget*; a nemzeti park területén kívül ezekhez kapcsolódik még a *Nivegy-völgy* és közvetlenül azzal szomszédos településeket magába foglaló tájrészlet. A történeti-szellemi-művészeti örökségi vonatkozásokat is gazdagon hordozó, inspiratív táj az előzők mellett magába foglalja továbbá a *Hévízi-tó* természeti, illetve kulturális örökségi védettség alatt álló területeit, történeti városi keretével együtt a *keszthelyi Festetics-kastély*, *kastélypark* és *Georgikon-major történeti épületegyüttesét*, illetve Balatonfüred reformkori városrészének műemléki védelem alatt álló területét, valamint a római kori periódust reprezentáló *Fenekpusztai együttest* és a *Balácapusztai villagazdaságot*.

5.3 KRITÉRIUMOK

(a korábbi megfogalmazások alapján, részben módosítva azokat):

A Világörökség Egyezményben rögzített elvárás a Világörökség Listára jelölt javakkal szemben, hogy azok:

(iv) kritérium legyenek olyan épülettípusok, építészeti vagy technológiai együttesek vagy **táj** kiemelkedő példái, melyek az emberi történelem jelentős állomását vagy állomásait illusztrálják;

A vulkanikus eredetű talaj műveléséhez kapcsolódó szőlőművelés 18-19. századi épületei: barokk és klasszicista népi lakóházak, gazdasági épületek, prэшázak, pincék, a hegyek lejtőin emelt bazaltkő támfalakkal, határszéli keresztekkel karakterisztikusan jelenítik meg egy ma már eltűnőben lévő műveléshez kapcsolódó tájstruktúra és tájhasználat hiteles képét. A Tapolcai-medence tanúhegyein a 13. század második felétől kezdve épülő, romjaikban fennmaradt kővárak és az ellenségeskedések során elpusztult középkori falvak helyét jelző középkori templomromok a 16-17. században határvidékké vált terület történeti jelentőségét jelzik. A tanúhegyek (Badacsony, Gulács) felhagyott, a természet által visszafoglalt bazaltbányái a vulkanikus eredetű nyersanyagok kiaknázásának és a természeti-táji értékek védelmét előtérbe helyező felelős emberi hozzáállásnak dokumentumai. A keszthelyi Festetics-kastély gazdasági épületeivel, valamint Európa legrégebben alapított gazdasági- oktatási intézményével, a Georgikonnal és a hozzá tartozó főúri mintagazdasággal együtt a tájhasználat és tájgazdálkodás 19. századi módszereinek professzionális oktatását és alkalmazását példázza.

(v) kritérium legyenek kiemelkedő példái hagyományos emberi településnek (településtípusnak), **földhasználatnak** vagy tengerhasználatnak, amely egy vagy több kultúrának, illetve az ember és környezete kölcsönös egymásra hatásának jellemző példája, különösen, ha az visszafordíthatatlan hatások következtében sérülékennyé vált;

A Tapolcai-medence tanúhegyeinek térsége a Tihanyi-félszigettel kiegészülve, a Keszthelyi hegység, a Káli- és Pécselyi medence természeti formációival és - egyebek közt a Nivegy völgy - aprófalvas történeti település-hálózatával, gróf Festetics György keszthelyi mintagazdaságával évszázadok alatt szervesen fejlődött, élő kultúrtáj, mely a római kortól napjainkig magán viseli a különböző történeti korszakok jellegzetes tájalakító tevékenységének nyomait. A tájat a térség természetföldrajzi adottságaihoz igazodó ember tájalakító, hagyományos földhasználati tevékenysége formálta (szőlőművelés, nádgazdálkodás, kőbányászat, hagyományos, extenzív legeltető állattartás, valamint tudományos alapokon nyugvó mezőgazdaság, konyhakertészet, gyümölcsstermesztés istállózó állattartás lovakkal, szarvasmarhakkal, juhokkal, sertésekkel, Perzsiából hozott angóramecskével), és - a történelmi és természeti viszonytárságok után ismételtelen regenerálódó tájhasználatnak köszönhetően - őrizte meg napjainkig. A tájhasználat szerves részeként bontakozott ki a terület vulkanikus eredetű gyógyvizeinek, valamint a Hévízi-tó (a világ legnagyobb, karszt eredetű meleg vizű gyógy-tava) egyedülálló természeti jelenségét kiaknázó, illetve és Balatonfüred reformkori városrésze által reprezentált hagyományos fürdő-kultúra.

(vii) kritérium foglaljanak magukba **kivételes természeti szépséggel** vagy esztétikai jelentőséggel bíró, páratlan nagyszerűségű természeti jelenségeket vagy területeket.

A kultúrtáj viszonylag kis területén nagy változatosságú vulkáni és eróziós jelenségek természetes látványtára (pl. a tihanyi *maar* vulkanizmus nyomai, a forráskúpok, a Badacsonyi „kőzsákjai”, a Szent György-hegy „bazalt-orgonája”, a Szigliget vulkáni halomcsoportja, a Káli-medence kőtengerei, a Hegyestű és környéke kisméretű „kúpocskái”), illetve a középkori vár- és templomromok jelenléte, a több évszázados szőlőkultúrával és a ma is megújult tovább élő népi építészettel különleges, esztétikus tájképi megjelenést eredményez. Különleges és különböző kilátóhelyekről változatos, de egyaránt nagyszerű látványként tárul fel - a Tapolcai-medence vulkáni eredetű tanúhegyeinek egymás közötti, és a Balaton vize felett megjelenő, a szigligeti öböl háttérét képező bazaltvulkánok – képzőművészeti és irodalmi alkotásokban is megörökített – panorámájának természet alkotta látványa; valamint a Káli-medencében a változatos geológiai felépítés (délen permiai vörös homokkő hegysor, északon hatalmas bazalt-hegyek, nyugaton mészköves homokkő konglomerátumok, keleten és a medence közepén a mészkövek és dolomitok változatos formái) egyedülállóan sajátos térszínformái alkotta környezet az ezredéves emberi tevékenység nyomán alakult kiemelkedő szépségű, szelíden harmonikus, humanizált tájjá, amelyben a történeti szerkezetüket, beépítésüket őrző falvak ugyancsak az emberi jelenlét tanúi.

6. INTEGRITÁS ÉS HITELESSÉG

6.1 INTEGRITÁS

Kultúrtájak esetében az integritás, a fogalomnak a "teljeskörűség"-ként vett értelmében leginkább a helyszín adekvát lehatárolásával van összefüggésben. Abban az értelemben mindenképpen, hogy minden, a kiemelkedő egyetemes értéket hordozó rész, elem szerepeljen benne, olyan pedig ne, ami nem tartozik hozzá. A lehatárolásnál részletezettek szerint a Balaton-felvidéki kultúrtáj helyszín ebben az értelemben megfelel az integritás követelményének, a korábbi lehatároláshoz képest annyival növelve ezt a "teljeskörűséget", hogy a természet és az ember kölcsönhatásával létrejött helyszínből nem zárja ki a településeket sem, hiszen azok éppen az emberi jelenlét "csomósodási pontjai". Ezen felül, a javasolt új lehatárolás olyan részhelyszíneket is beemel, amelyek - bár a fizikai összefüggést a közös védőövezet biztosítja - tartalmilag hozzátartoznak a helyszín teljességéhez. Ezek közé tartozik a Tihanyi-félsziget, Hévíz, a Haláp-hegy, a Nemesvámos-Balácapusztá római villagazdaság és Keszthely, illetve Fenékpusztá érintett területe.

Az integritás másik összetevője a "sértetlenség", amelyet meg kell különböztetni a jelenlegi megőrzési állapot szintjétől, helyzetétől. Ez utóbbi esetében vannak olyan rész-helyszínek, amelyek megőrzési állapota mielőbbi beavatkozást igényel, annak érdekében, hogy a részhelyszín az elvárt, megfelelő állapotba kerüljön. Sajátos helyzetű részelemek azok, amelyeknél a "rehabilitációs terület" megnevezést szerepeltetjük, mert ezek esetében többről van szó, mint csupán a megőrzési állapot feljavításáról: ezeknél valóban olyan "érték-visszaállító" munkálatokat lehet és kell elvégezni, amelyek nélkül az elvárt sértetlenség nem biztosított

A Balaton-felvidéki kultúrtáj kiemelkedő értékeinek a helyszínen reprezentált *teljességét* tehát a kiválasztott területek biztosítják, *sértetlenségét* (integritását) geológiai, hidrológiai, geomorfológiai, klimatikus, természeti, valamint táj- és kultúrtörténeti viszonyai, a kultúrtájra jellemző hagyományos művelés és tájhasználat kontinuitása alapozzák meg. A vulkanikus eredetű hegyek a rajtuk elterülő erdőkkel és szőlőkkel, a hegylábakhoz simuló szántók, a mélyebben fekvő rétek és nádasok nemcsak a természetföldrajzi adottságokat reprezentálják, hanem azt az évszázadok óta folyamatos tájhasználatot és életmódot is, amely az ember és a természet harmonikus együttélésének jellegzetes, kiemelkedő szépségű táji karaktert létrehozó és fenntartó példája. A tihanyi táj *aktív kezelése* keretében tájba illő módon tartott, hagyományos fajtájú – fekete racka, merinói – birkákkal és magyar szürke szarvasmarhákkal tartja karban a természetvédelem a korábban elhanyagolt tihanyi legelőket. A juhokkal és szarvasmarhákkal történő legeltetésnek a területkezelésen kívül fontos idegenforgalmi és génmegőrzési szerepe van. A Balaton-felvidéki táj melegebb, szubmediterrán klímahatásoknak kitett területein endemikus (bennszülött) fajok és reliktumok jelzik az élővilág egyediségét, különösen a világon egyedülálló Hévízi-tó területén.

A Gulács, a Tóti-hegy, a Hegyesd, a Szent György-hegy és a szigligeti Várhegy bazaltkúpjainak sajátosan különleges éghajlati és geológiai viszonyai között számos botanikai ritkaság él (pl. a Szent György-hegyen a cselling).

A Balaton-felvidék környékének egyedülálló adottságaira épülő szőlészet-borászat mellett egyebek mellett a halászat, és a nádgazdálkodás a mai napig fontos szerepet játszanak az itt élők életében. A 18-19. század óta felfejlődő gyógy- és üdülési turizmus egyre erőteljesebbé váló jelenléte és a létesítményei által bekövetkezett tájhasználati változások bár komoly kihívást jelentenek, illeszkednek a történetileg kialakult táji környezethez, a kultúrtáj funkcionalitásának bővítésével biztosítva annak az eredeti értékeit nem veszélyeztető fenntartását.

Fontos szerepe van a táj látványában a **vizuális integritásnak**, amelynek megtartása érdekében meghatározó jelentősége van a Balaton egész vízfelületét és déli parti sávot - beleértve az ikonikus kilátópontokat - magába foglaló védőövezet kijelölésének.

6.2 HITELESSÉG

A festői szépségű vulkanikus eredetű felszíni formák jellemezte kultúrtájon a tájhasználat évezredekre nyúló hagyományai a mélyreható történelmi események (pl. népvándorlás-kor, török hódoltság kora) ellenére is fennmaradtak, a kritikus korok után újra és újra regenerálódva éltek és fejlődtek tovább. Bár az intenzív római kori megtelepedés emlékei alapvetően a feltárások alapján, majd konzerválás-helyreállítás nyomán ismertek és jelennek meg a tájban, de a korszak halomsírhajói tájalkotó elemek, csakúgy, mint a római úthálózat máig is beszédes nevet viselő szakaszai. A tájra jellemző morfológiai adottságok ismeretében a korszaknak további "rejtett", másodlagosan tovább élő hatása is valószínűsíthető. A középkor óta folyamatos tájhasználat lenyomatát tükrözi a különféle művelési ágak területi elhelyezkedésének és egymás közötti arányainak, a településhálózatnak, az egyes települések belső struktúrájának lényegében változatlan fennmaradása, a szőlőhegyek harmonikusan a tájba illeszkedő, jellemzően paraszti építészete. A fehérre meszelt oromfalas, nádtetős épületek a táj hagyományos arculatában máig megtartották szerepüket, akárcsak a kisméretű külterületi kápolnák, jellegzetes útszéli kőkeresztek, határjelek. Helyi bazaltkőből épültek az utak, kerítések, vízelvezető árkok, lépcsők, támfalak, pincék, présházak, gazdasági épületek, a népi kultúra jellegzetes alkotásai, több templomot is a 20. század közepéig működtetett bányákból nyert bazaltkőből építették. Fontos táj-szervező szerepet töltenek be az egykori végvári védővonalban is szerepet játszott várak romjai, a történelem viharában elpusztult falvak és kolostorok templomainak maradványai, valamint az egykori földbirtokosok használta kúriák, gazdasági központok 18-19. századi, napjainkban elsősorban a turizmus szolgálatába állított, műemlékileg védett épületei. Több falu (pl. Tihany, Szigliget, Vöröstó, Barnag, stb.) arculata a változások ellenére máig fennmaradt, tudatos műemléki védelem keretében. A bányaművelés teljes leállítása a 20. század közepe óta nagymértékben segít megőrizni e kultúrtáj autentikus, egyedülálló

sajátosságát: azt, hogy a bazalthegyek északi oldalán is művelik a szőlőt, körben egészen a felső függőleges bazaltoszlopok lábáig.

A Hévízi-tó két évszázados gyógyászati hasznosítása során sikerült fenntartani a természeteshez közelálló élővilágot. A tó vízhozamára káros bányászati tevékenység leállítása után a forrástó vízhozama újra az eredeti állapothoz közelít. A Káli-medencében 1982-ben a nemzeti park fából készült zsiliprendszer segítségével vízvizsdatartó élőhely-rekonstrukciót hajtott végre a láprét kiszáradásának megakadályozására. A kővágóörsi Tódi-kút gyapjúsásos láprétjének gazdag flóráját 1983 óta szélkerékkel működtetett vízviszapótló rendszer tartja fenn. A Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén több más élőhely-rekonstrukciós beavatkozás zajlott, illetve zajlik, például élőhely-helyreállítás, gyepterkezelés, a láprétek, gyepek és fáslegelők természetvédelmi értékeinek védelme és vonalas létesítmények természetkárosító hatásának mérséklése.

A Helikon Kastélmúzeum Kht. tervei között szerepel a kastélypark helyreállítása (2 hektáros tó, zenepavilon, szabadtéri színpad, kilátó, zodiákus kert, sövény-színház). A Georgikon Majormúzeum területén a színvonalas mezőgazdasági kiállítása mellett élményszínház jött létre, ahol a korabeli gazdálkodást, a jellemző szántóföldi, a kertészeti, a konyhakerti növényeket, a kiskerti virágokat, a régi magyar használat-fajtákat élményszerűen kerültek bemutatásra. A keszthelyi Festetics kastély és Georgikon-major műemlékileg helyreállított (kastélmúzeum és majormúzeum formájában be is mutatott) 18-19. századi eredetű épületegyüttese, valamint a balatonfüredi reformkori városközpont jellegzetes 19. századi arcúata, a *történeti fürdőhely-jellegének* hiteles megőrzése a műemléki jelentőségű területi védelemmel és a területen található műemlékek egyedi jogszabályi védelmével biztosított.

7. ADATOK ÉS JAVASLATOK AZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ ELEMZÉSHEZ

A 2. Melléklet részét képező „Előzetes Értékelés” adatlapjának 6. pontja lényegében arra kérdez rá, hogy a Világörökségi Lista „kiegyensúlyozottságát” elérendő, ez a helyszín vajon rendelkezik-e valamiféle potenciállal.

A magyarázatban szereplő tematikus tanulmányok igen nagy valószínűséggel: az ICOMOS GAP-riport (2005) és az IUCN hasonló tanulmánya, a „THE WORLD HERITAGE LIST: Guidance and future priorities for identifying natural heritage of potential outstanding universal value” (2006). Ezeken felül szóba jöhetnének még fókuszált tematikus tanulmányok (pl. történeti borvidékekről, ICOMOS).

Az egyértelműen nem állapítható meg, hogy ez a várományos helyszín szerepel-e az ICOMOS Gap Reportban bemutatott elemzésekben, mivel azok a várományosi listán szereplő helyszínekkel nevesített módon nem foglalkoztak. Esetünkben azért is problematikus a hiány-betöltő szerep értékelése, mert a mostani összetételű helyszín-javaslat (lehatárolás, tartalom) előzményei az ismert módon többször változtak, a közvetlen előzmény, amely ma az UNESCO WHC honlapján is szerepel, mint hivatalos eleme a magyar Várományos Listának, 2017 óta az, ami - így tehát értelemszerűen nem vehette figyelembe a 2004-2005-ben készített és 2006-ban közzétett ICOMOS Gap Report. Mindezek alapján érthető, hogy a helyszín - bármely Tanácsadó Testület által készített - tematikus tanulmányban sem szerepel.

Tekintetbe véve azonban a Világörökség Egyezmény sokat hangoztatott „evolutív” jellegét, a mostani jelölés koncepciója, amely az alkalmazható kritériumok közé beemeli a (vii) kritériumot is, egyfajta új megközelítésnek is tekinthető. Bár ez a kritérium hagyományosan és általában a természeti-örökségi javak esetében használatos, ebben az esetben arról van szó, hogy a helyszín karakterében a kultúrtájai meghatározottságban erőteljesen van jelen a természeti tényező, mint a „kiemelkedő szépség” fő hordozója. Erőteljesen, de nem annyira, hogy vegyes (mixed) kategóriában volna értelmezhető a helyszín, de azért olyan jelentőséggel viszont igen, amely e kritérium *[(vii) contain superlative natural phenomena or areas of exceptional natural beauty and aesthetic importance]* alkalmazását megalapozza (Vö. a kritériumokról írt pontban foglaltakkal).

Ismert tény, hogy a Világörökségi listában szereplő kultúrtájak jelentős többsége az Európa-Észak Amerika régióból szerepel, ez azonban nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy ne lenne lehetőség a teljességre törekvő „világörökségi összkép” további kiegészítésére. Az előzőekben részletezett sajátos karaktere miatt ennek az erőteljes természeti meghatározottságú bázison létrejött, önazonosságát a változásokban megtartó (reziliens) Balaton-felvidéki kultúrtájnak a Kiemelkedő Egyetemes Értékét az itt élt és élő emberi közösségeknek a térben és időben jelentkező kihívásokra adott, egyediségében is általános érvényű üzenetét - éppen a szépségét őrző tájban magában megtestesült - válasza adja meg.

[Lásd még e tanulmány 9. fejezetét.]

8. VÉDELEM ÉS KEZELÉS

8.1 JOGSZABÁLYOK, VÉDETTSÉGEK

A javasolt világörökségi várományos terület a szó legszorosabb értelmében sokrétű, nemzetközi és hazai védettségi státusszal rendelkezik, melyek területe sok esetben akár jelentősen is átfedhet egymással.

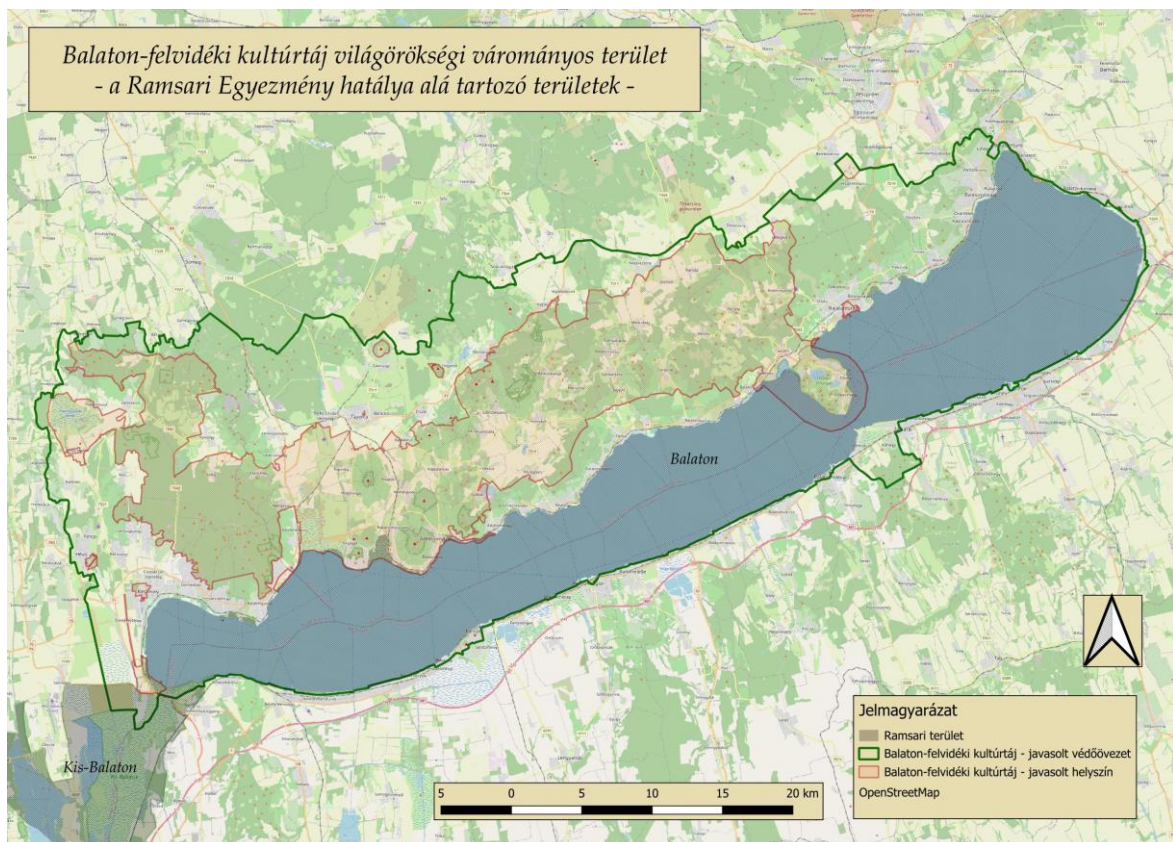
8.1.1 Nemzetközi védettségek

1. Ramsari területek

A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen, mint a vízimadarak tartózkodási helyéről szóló, az iráni Ramsarban, 1971. február 2-án elfogadott egyezmény és annak 1982. december 3-án és 1987. május 28.–június 3. között elfogadott módosításai egységes szerkezetben történő kihirdetéséről szóló 1993. évi XLII. törvény hatálya alá a világörökségi várományos területet érintően az alábbi vizes élőhelyek tartoznak, mint védett vizek és vadvízterületek élőhelyek területei:

- Balaton Ramsari Terület (1989)
- Kis-Balaton Ramsari Terület (1979)

Az egyes Ramsari területekhez tartozó ingatlanok helyrajzi számainak a Nemzetközi Jelentőségű Vadvizek Jegyzékébe bejegyzett hazai védett vizek és vadvízterületek kihirdetéséről szóló 119/2011. (XII. 15.) VM rendelet tartalmazza.

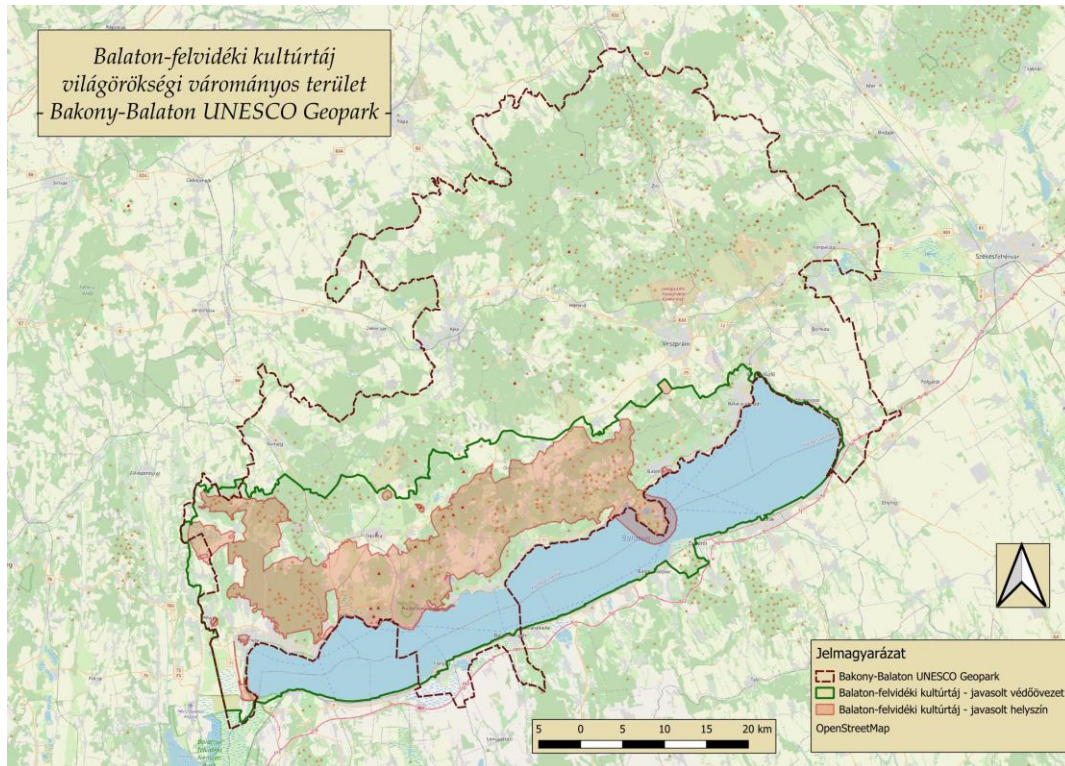

8. térkép: A Ramsari Egyezmény hatálya alá tartozó területek

2. Bakony-Balaton UNESCO Globális Geopark

A Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság által alapított és fenntartott Bakony–Balaton Geopark 2012-ben lett a jelenleg 48 ország, összesen 213 Globális Geoparkját felvonultató nemzetközi hálózat része.

9. térkép: A Bakony-Balaton UNESCO Geopark

Szorosan idetartozik, hogy a Földtudományok Nemzetközi Uniója (IUGS) a 2024 augusztusában megrendezett, 37. Nemzetközi Földtani Kongresszuson felvette a Bakony-Balaton-felvidék területet, azon belül is a Tapolcai-medencét a kiemelt jelentőségű földtani örökségi helyszínek közé. Bár ezek a címek és elismerések sem nemzetközi, sem pedig hazai szintű jogi védeltséget nem jelentenek, ugyanakkor egyértelműen jelzik a világörökségi várományos terület nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő földtani, felszín alatti és geomorfológiai értékét.

3. EU - Natura 2000 hálózat

A két természetvédelmi európai uniós direktíva, a Madárvédelmi és az Élőhelyvédelmi Irányelv, és a természet védelméről szóló 1996.évi LIII. Törvény felhatalmazása alapján, a 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet hozta létre Magyarországon az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területek - összefoglaló néven Natura 2000 területek - hálózatát.

A világörökségi várományos területen található, illetve azzal átfedésben lévő Natura 2000 területek:

Madárvédelmi Irányelv

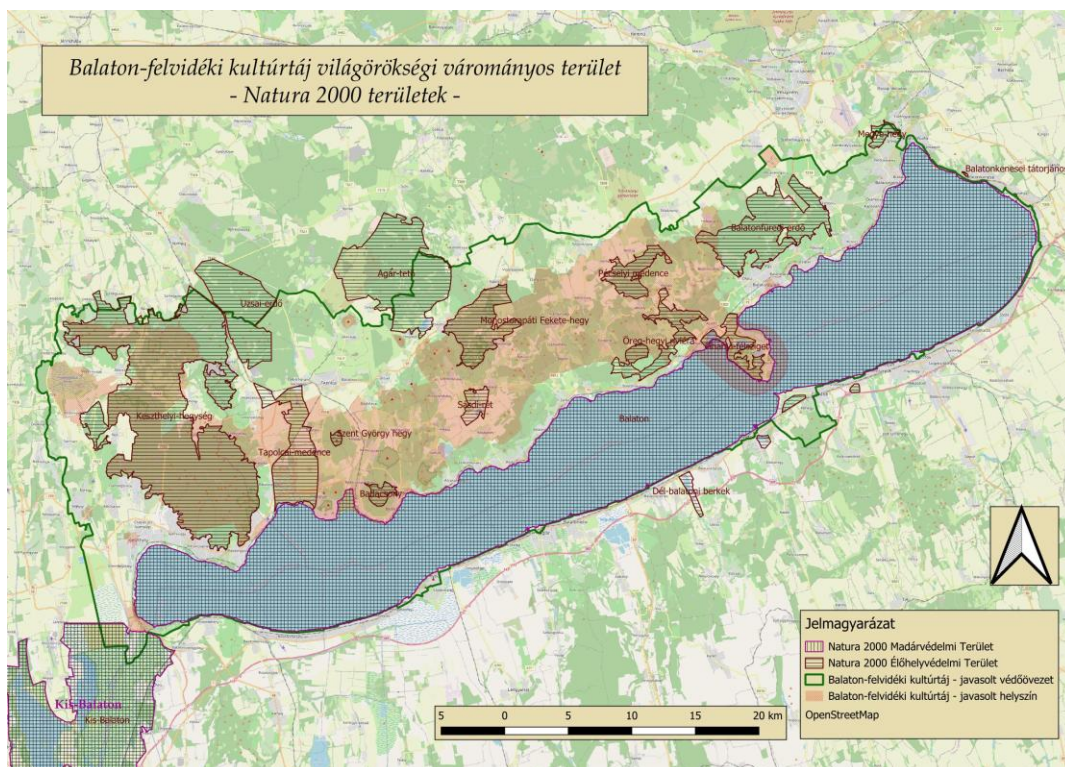
- Balaton - Különleges Madárvédelmi Terület (KMT)

- Kis-Balaton – KMT

Élőhelyvédelmi Irányelv

- Keszthelyi-hegység - Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (KJTT)
- Tihanyi-félsziget (KJTT)
- Uzsai-erdő (KJTT)
- Tapolcai-medence (KJTT)
- Balaton (KJTT)
- Szent-György-hegy (KJTT)
- Badacsony (KJTT)
- Monostorapáti Fekete-hegy (KJTT)
- Sásdi-rét (KJTT)
- Pécselyi-medence (KJTT)
- Öreg-hegyi riviéra (KJTT)
- Megye-hegy (KJTT)
- Balatonfüredi-erdő (KJTT)
- Köröshegyi-erdők (KJTT)
- Dél-balatoni berkek (KTT)

Az egyes Natura 2000 területekkel érintett ingatlanok helyrajzi számait az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészekről szóló 14/2010. (V. 11.) KvVM rendelet tartalmazza. A Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos területet érintő Natura 2000 területeket az alábbi térképen mutatjuk be.

10. térkép: A várományos területet érintő Natura 2000 területek

8.1.2 Nemzeti szintű védettségek

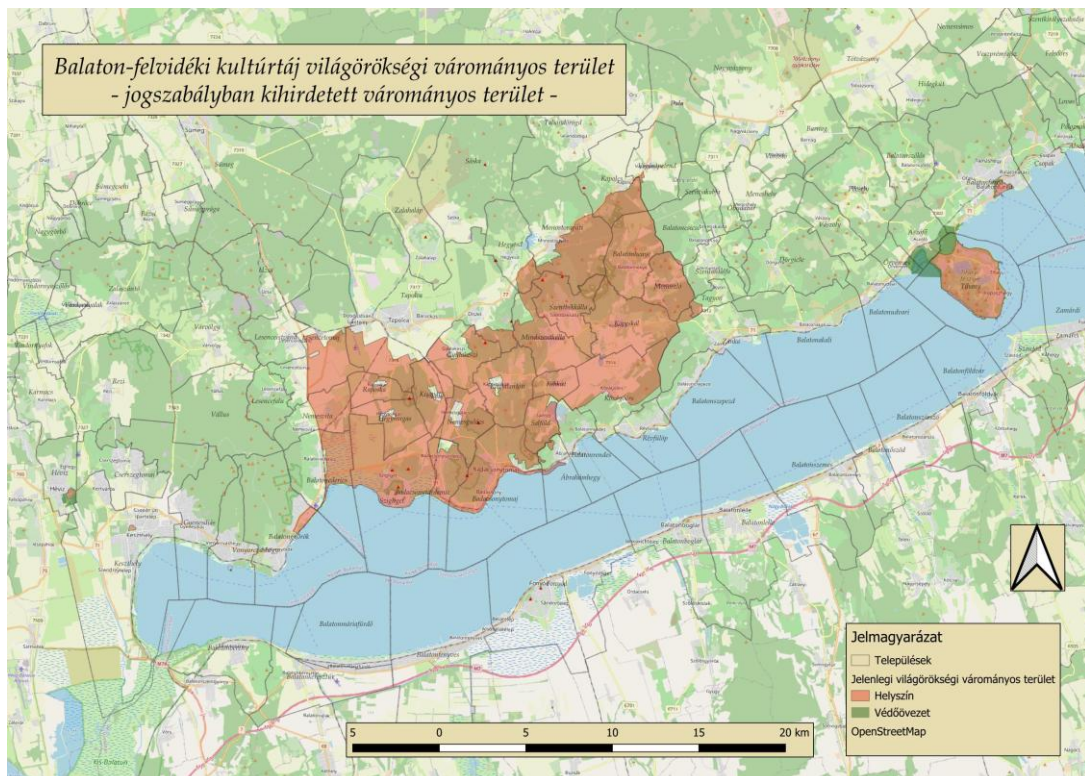
A világörökségi várományos terület védelmére irányuló nemzeti jogszabályokat a védendő értékek szerinti csoportosításban soroljuk fel.

1. Világörökség

- 2011. évi LXXVII. törvény a világörökségről
- 335/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet a világörökségi területté jelölés hazai eljárásrendjéről, a világörökségi kezelési tervek tartalmi követelményeiről és elkészítésük rendjéről, a gondnokságokról, valamint a világörökségi területen az államot megillető elővásárlási jogról⁷

A fenti jogszabályok területi hatálya a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről szóló 27/2015. (VI. 2.) MvM rendeletben kihirdetett Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos területre terjed ki, amit az alábbi térképen mutatunk be.

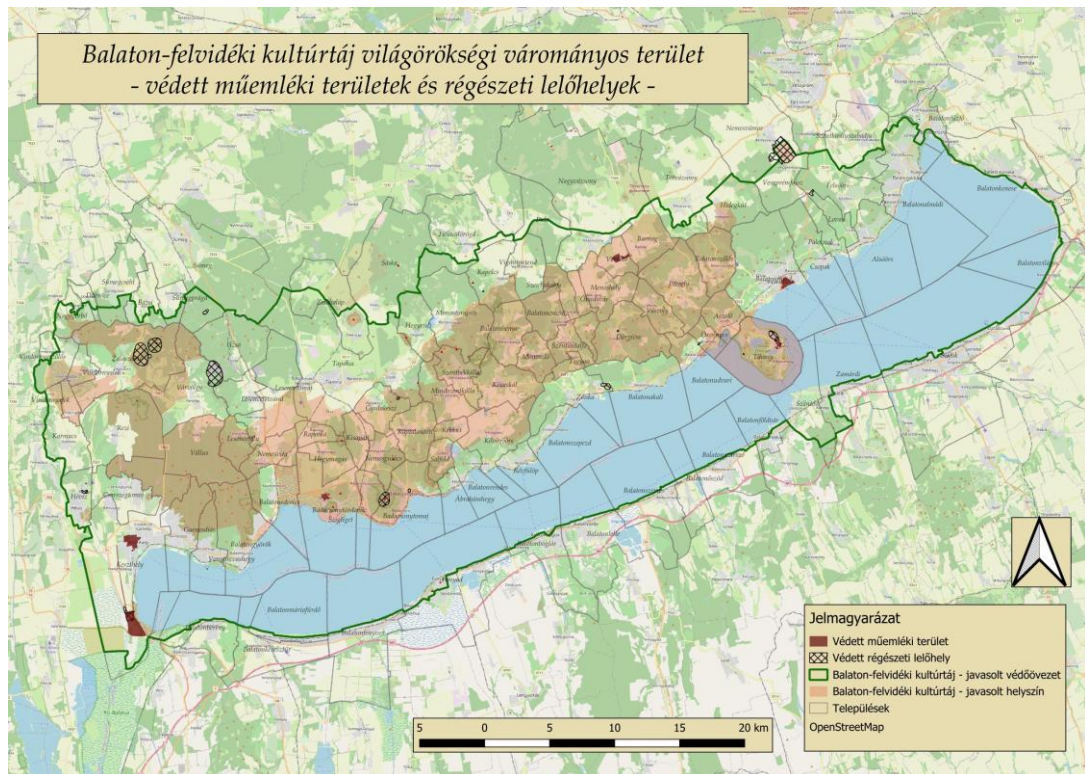
11. térkép: A 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelettel kihirdetett várományos terület

2. Kulturális örökségvédelem

- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról
- 2023. évi C. törvény a magyar építészetről

A fenti jogszabályok alapján védett műemléki területeket és régészeti lelőhelyeket az alábbi térképen ábrázoltuk.

⁷ A világörökségről szóló 2011. Évi LXXVII. törvény értelmében a világörökségi helyszínen található ingatlan tekintetében, ide nem értve a lakhatás céljára szolgáló épületeket, valamint a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló törvény szerinti földet, a magyar államot – más jogosultakat megelőzően – elővásárlási jog illeti meg. Tekintettel a Balaton-felvidék kultúrtáj világörökségi várományos helyszín területén található, a jogszabály alapján érintett ingatlanok várhatóan nagy számára javasoljuk, e törvényi rendelkezés érintettek bevonásával történő felülvizsgálatát, illetve szükség szerinti módosítását, még a helyszín Világörökség Listára történő felvételét megelőzően.

12. térkép: Védett műemléki és régészeti lelőhelyek

3. Környezetvédelem

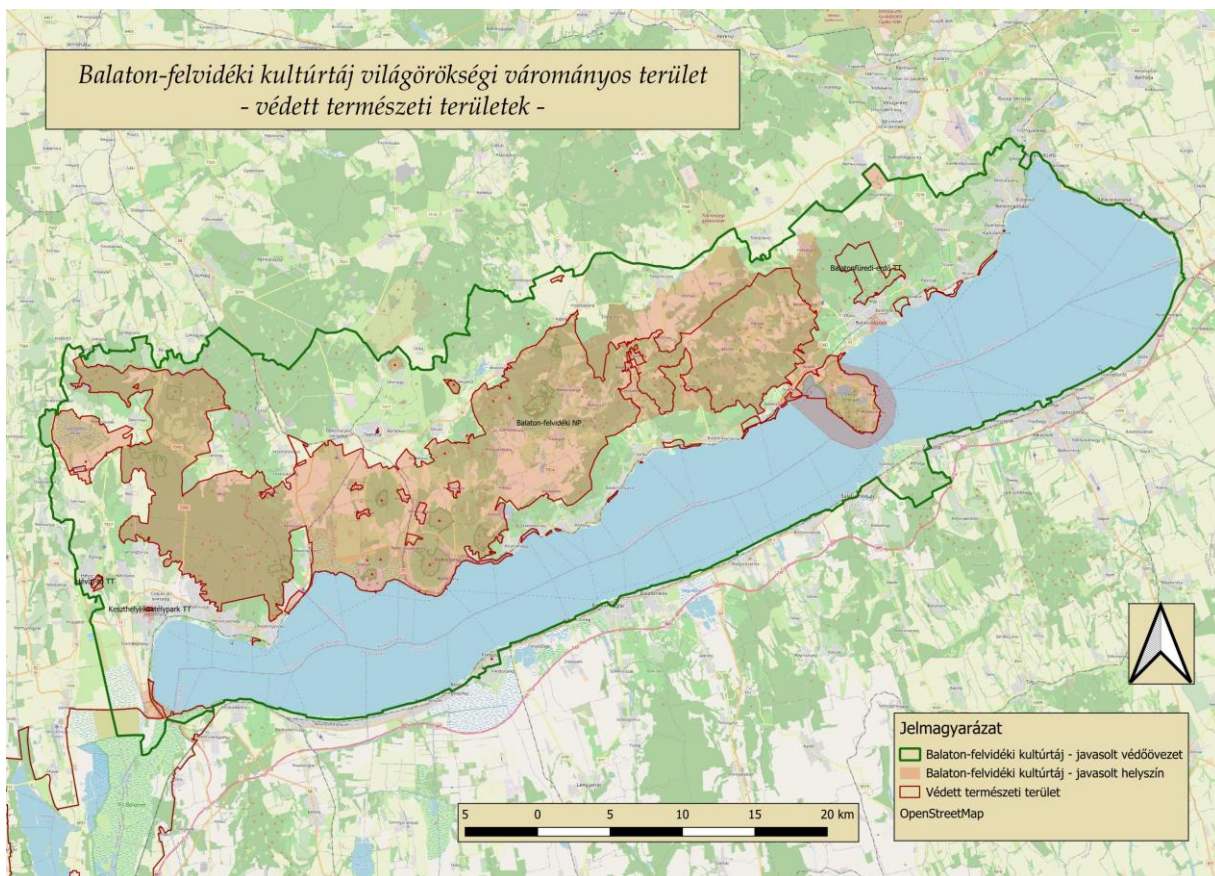
- 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
- 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról
- 314/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet a környezeti hatásvizsgálati és az egységes környezethasználati engedélyezési eljárásról

4. Természetvédelem

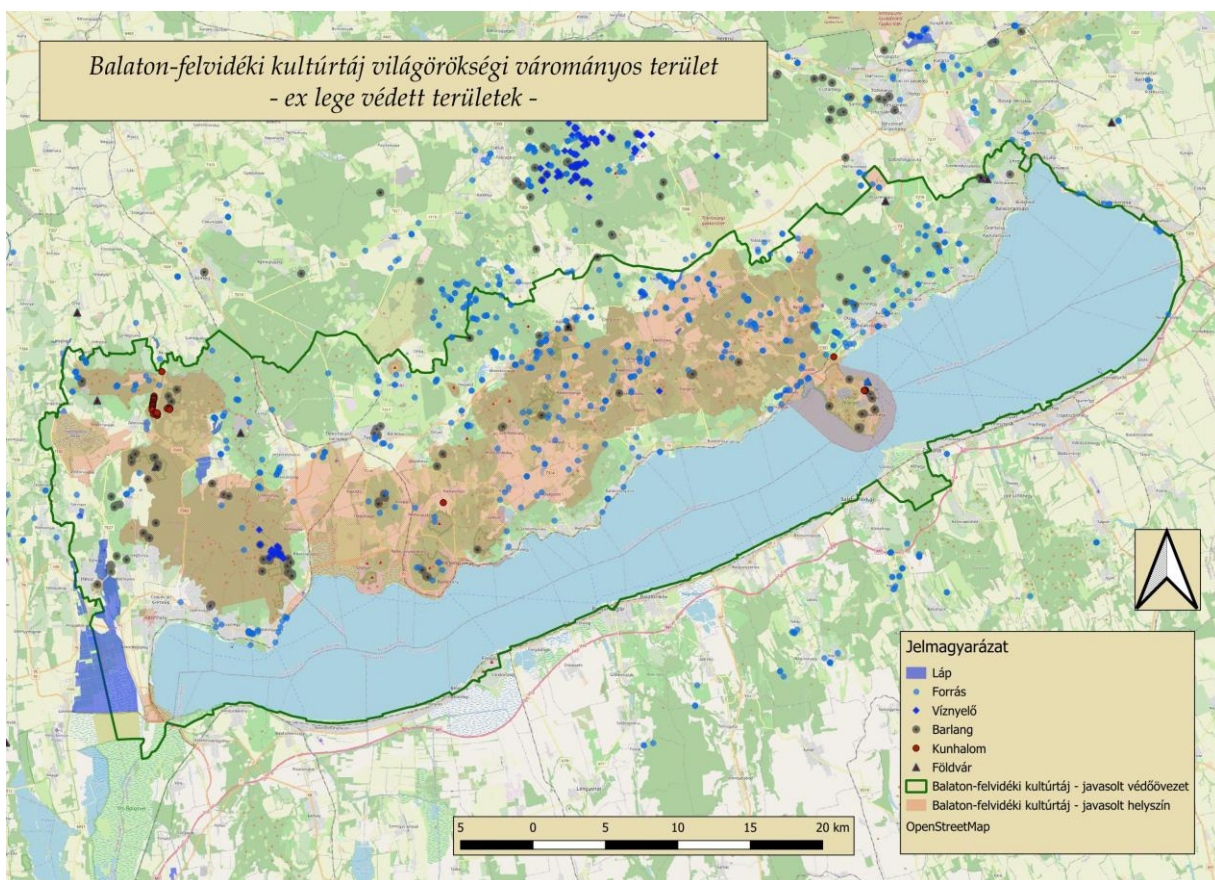
- 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
- 31/1997. (IX. 23.) KTM rendelet a Balaton-felvidéki Nemzeti Park létesítéséről
- Hévízi-tó TT
- Tapolcai-tavasbarlang felszíni védőterülete TT
- Keszthelyi Kastélypark TT
- Balatonfüredi-erdő TT
- *Ex lege* védett természeti területek (lápok, források, víznyelők, barlangok, kunhalmok és földvárak)

A miniszteri rendelettel kihirdetett védett természeti területeket és a természet védelméről szóló 1996. Évi LIII. törvény által *ex lege* védett területeket az alábbi térképeken mutatjuk be.

13. térkép: Önálló jogszabályban kihirdetett védett természeti területek

14. térkép: *Ex lege* védeltséget élvező természeti területek

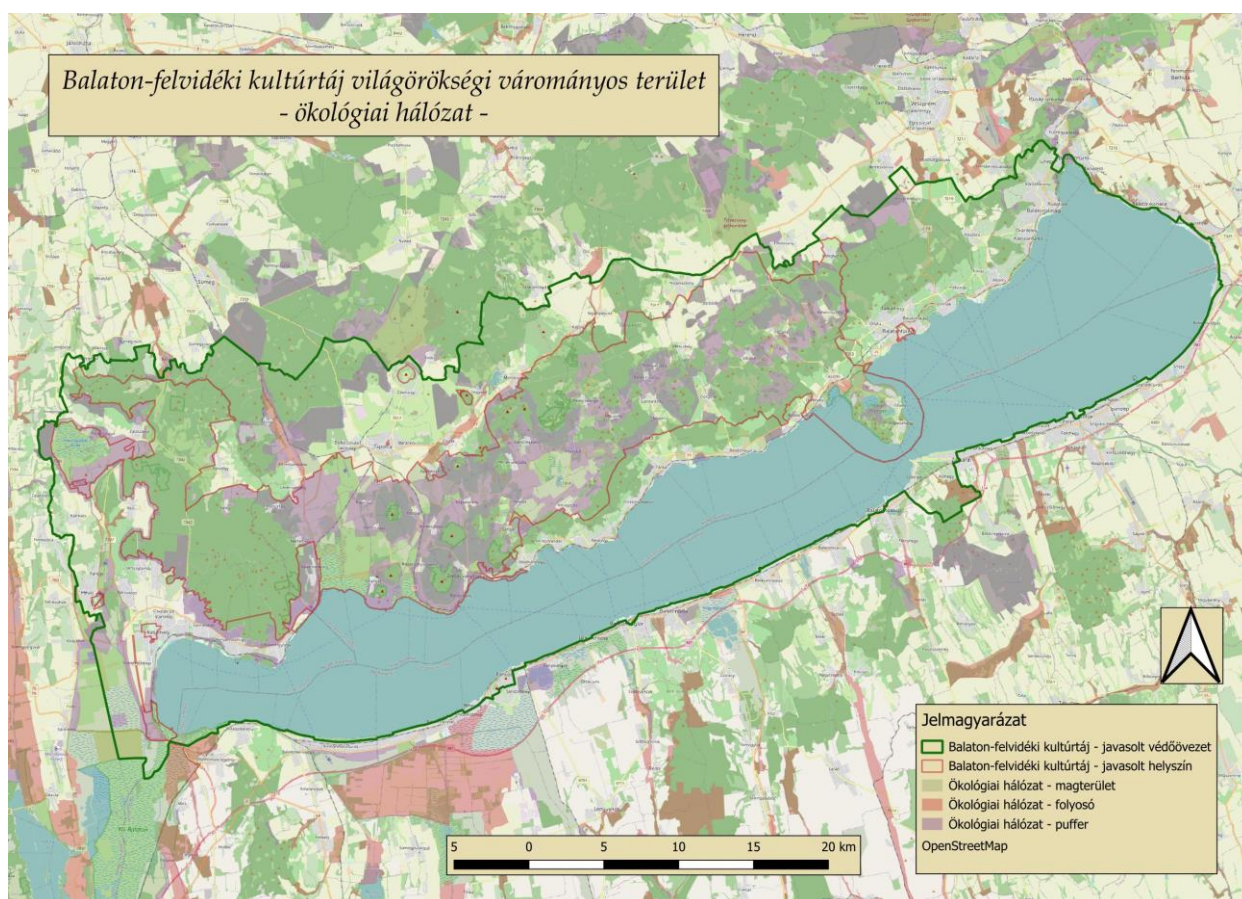
5. Területrendezés

2018. évi CXXXIX. törvény Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről (OTrT), melynek Negyedik Része a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Terve (BKÜTrT)

Az OTrT-ben rögzített ökológiai és tájvédelmi övezetekre vonatkozó törvényi előírásokat azért tartjuk szükségesnek az alábbiakban részletesen ismertetni, mert a természetvédelmi és kulturális örökségvédelmi védettséget élvező, rendeletben kihirdetett területek nem fedik le a javasolt helyszín és még kevésbé a védőövezet területét.

- Az ökológiai hálózat övezetei
- Tájvédelmi övezetek: tájképvédelmi terület övezete és a tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezete (utóbbi csak a balatoni régióban)

Az ökológiai hálózat egyes övezetei és a vonatkozó törvényi előírások

15. térkép: A Nemzeti Ökológiai Hálózat övezetei

Az ökológiai hálózat övezetei (OTrT 19. §)

- Ökológiai hálózat magterületének övezete
- Ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezete
- Ökológiai hálózat pufferterületének övezete

OTrT 4. §

34. *ökológiai hálózat magterületének övezete:* az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és vármegyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan természetes vagy természetközeli élőhelyek tartoznak, amelyek az adott területre jellemző természetes élővilág fennmaradását és életkörülményeit hosszú távon biztosítani képesek, és több védett vagy közösségi jelentőségű fajnak adnak otthont;

35. *ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezete:* az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és vármegyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan területek – többnyire lineáris kiterjedésű, folytonos vagy megszakított élőhelyek, élőhelysávok, élőhelymozaikok, élőhelytöredékek, élőhelyláncolatok – tartoznak, amelyek döntő részben természetes eredetűek, és amelyek alkalmasak az ökológiai hálózathoz tartozó egyéb élőhelyek – magterületek, puffterületek – közötti biológiai kapcsolatok biztosítására;

36. *ökológiai hálózat puffterületének övezete:* az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és vármegyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe olyan rendeltetésű területek tartoznak, amelyek megakadályozzák vagy mérséklék azon tevékenységek negatív hatását, amelyek a magterületek és az ökológiai folyosók állapotát kedvezőtlenül befolyásolhatják vagy rendeltetésükkel ellentétesek;

Vonatkozó előírások:

Ökológiai hálózat magterületének övezete

OTrT

25. § (1) Az ökológiai hálózat magterületének övezetében csak olyan vármegyei területfelhasználási kategória és vármegyei övezet, valamint a településrendezési tervben csak olyan övezet és építési övezet jelölhető ki, amely az ökológiai hálózat magterülete és az ökológiai hálózat ökológiai folyosója természetes és természetközeli élőhelyeit és azok kapcsolatait nem károsítja

(2) Az ökológiai hálózat magterületének övezetében új beépítésre szánt terület nem jelölhető ki, kivéve, ha:

a) a települési területet az ökológiai hálózat magterülete, vagy az ökológiai hálózat magterülete és az ökológiai hálózat ökológiai folyosója körülzárja, továbbá

b) a kijelölést más jogszabály nem tiltja.

(3) A (2) bekezdésben szereplő kivételek együttes fennállása esetén beépítésre szánt terület az állami főépítési hatáskörében eljáró fővárosi és vármegyei kormányhivatalnak a területrendezési hatósági eljárása során kiadott területfelhasználási engedélye alapján jelölhető ki. Az eljárás során vizsgálni kell, hogy biztosított-e az ökológiai hálózat magterület és az ökológiai hálózat ökológiai folyosó természetes és természetközeli élőhelyeinek fennmaradása, valamint az ökológiai kapcsolatok zavartalan működése.

(4) Az ökológiai hálózat magterületének övezetében a közlekedési és energetikai infrastruktúra-hálózatok elemeinek nyomvonala a magterület természetes élőhelyeinek fennmaradását biztosító módon, az azok közötti ökológiai kapcsolatok működését nem akadályozó műszaki megoldások alkalmazásával jelölhetők ki és helyezhetők el.

(5) Az ökológiai hálózat magterületének övezetében bányászati tevékenység folytatása a bányászati szempontból kivett helyekre vonatkozó előírások alkalmazásával engedélyezhető. Az övezetben új célkitermelőhely és külfejtéses művelésű bányatelek nem létesíthető, a meglévő külfejtéses művelésű bányatelek horizontálisan nem bővíthető.

(6) Az ökológiai hálózat magterületének övezetében az erőművek közül csak háztartási méretű kiserőmű létesíthető épületen elhelyezve.

BKÜTrT

78. § Az ökológiai hálózat magterületének övezete tekintetében a 25. § szerinti övezeti előírások mellett a következő előírások alkalmazandók:

a) a kialakult tájhasználat csak a természetközeli állapothoz való közelítés érdekében változtatható meg;

b) új építmény csak természetvédelmi kezelés és bemutatás céljából, valamint legfeljebb 30 m² bruttó alapterületű szakrális építményként helyezhető el;

c) építmény legmagasabb pontja kizárólag kilátó rendeltetésű építmény esetén haladhatja meg a 10 métert.

d) védelmi és közjóléti erdőtelepítés, külterületi fásítás kizárólag őshonos fafajokkal végezhető;

e) a területen környezetszennyező tevékenység nem folytatható, továbbá új vegyszertároló és hulladékkezelő létesítmény nem létesíthető, valamint energetikai célú növénytelepítés nem megengedett.

Ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezete

OTrT

26. § (1) Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezetében csak olyan vármegyei területfelhasználási kategória és vármegyei övezet, valamint a településrendezési tervben csak olyan övezet és építési övezet jelölhető ki, amely az ökológiai hálózat magterülete és az ökológiai hálózat ökológiai folyosója természetes és természetközeli élőhelyeit és azok kapcsolatait nem károsítja.

(2) Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezetében új beépítésre szánt terület nem jelölhető ki, kivéve, ha

a) a települési területet az ökológiai hálózat ökológiai folyosó vagy az ökológiai hálózat magterület és az ökológiai hálózat ökológiai folyosó körülzárja, továbbá

b) a kijelölést más jogszabály nem tiltja.

(3) A (2) bekezdésben szereplő kivételek együttes fennállása esetén, a beépítésre szánt terület csak az állami főépítési hatáskörében eljáró fővárosi és vármegyei kormányhivatalnak a területrendezési hatósági eljárása során kiadott terület-felhasználási engedélye alapján jelölhető ki. Az eljárás során vizsgálni kell, hogy biztosított-e az ökológiai hálózat magterület és az ökológiai hálózat ökológiai folyosó természetes és természetközeli élőhelyeinek fennmaradása, valamint az ökológiai kapcsolatok zavartalan működése.

(4) Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezetében a közlekedési és energetikai infrastruktúra-hálózatok elemeinek nyomvonala, az ökológiai folyosó és az érintkező magterület természetes élőhelyeinek fennmaradását biztosító módon, az azok közötti ökológiai kapcsolatok működését nem akadályozó műszaki megoldások alkalmazásával jelölhetők ki és helyezhetők el.

(5) Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezetében bányászati tevékenység folytatása a bányászati szempontból kivett helyekre vonatkozó előírások alkalmazásával engedélyezhető. Az övezetben új célkitermelőhely és külfejtéses művelésű bányatelek nem létesíthető, meglévő külfejtéses művelésű bányatelek horizontálisan nem bővíthető.

(6) Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezetében az erőművek közül csak háztartási méretű kiserőmű létesíthető, épületen elhelyezve.

BKÜTrT

79. § Az ökológiai hálózat ökológiai folyosójának övezete tekintetében a 26. § szerinti övezeti előírások mellett a következő előírások alkalmazandók:

- a) a településrendezési terv készítése során az ökológiai folyosók folytonosságát és folyamatossá tételét biztosítani kell;
- b) szántó művelési ágú területen – a Balatoni főépítész hozzájárulását követően – kizárólag út, közmű, vízgazdálkodási és vízkárelhárítási építmény helyezhető el;
- c) a kertes mezőgazdasági terület övezetébe is besorolt területeken a 2700 m²-nél kisebb telek nem építhető be;
- d) csarnok nem helyezhető el;
- e) új építmény elhelyezése, műszaki infrastruktúra telepítése csak tájba illesztve, az illetékes természetvédelmi hatóság, valamint a Balatoni főépítész hozzájárulása alapján történhet;
- f) építmény legmagasabb pontja kizárólag kilátó rendeltetésű építmény és víztorony esetén haladhatja meg a 10 métert.
- g) védelmi és közjóléti erdőtelepítés, külterületi fásítás kizárólag őshonos fafajokkal végezhető;
- h) a területen környezetszennyező tevékenység nem folytatható, továbbá új vegyszertároló és hulladékkezelő létesítmény nem létesíthető, valamint energetikai célú növénytelepítés nem megengedett.

27. § (1) Az ökológiai hálózat pufferterületének övezetében csak olyan vármegyei területfelhasználási kategória és vármegyei övezet, valamint a településrendezési tervben csak olyan övezet és építési övezet jelölhető ki, amely az ökológiai hálózat magterülete, ökológiai folyosója és pufferterülete övezetek természetes és természetközeli élőhelyeit és azok kapcsolatait nem károsítja.

(2) Az ökológiai hálózat pufferterületének övezetében – a (3) bekezdésben meghatározott feltétel kivételével – a településrendezési terv beépítésre szánt területet csak abban az esetben jelölhet ki, ha az a szomszédos magterület vagy ökológiai folyosó természeti értékeit, biológiai sokféleségét, valamint táji értékeit nem veszélyezteti.

(3) Az ökológiai hálózat pufferterületének övezetében, ahol az Ország Szerkezeti Terve, a Budapesti Agglomeráció Szerkezeti Terve vagy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Szerkezeti Terve települési térséget határoz meg, beépítésre szánt terület a (2) bekezdésben meghatározott feltételektől függetlenül is kijelölhető.

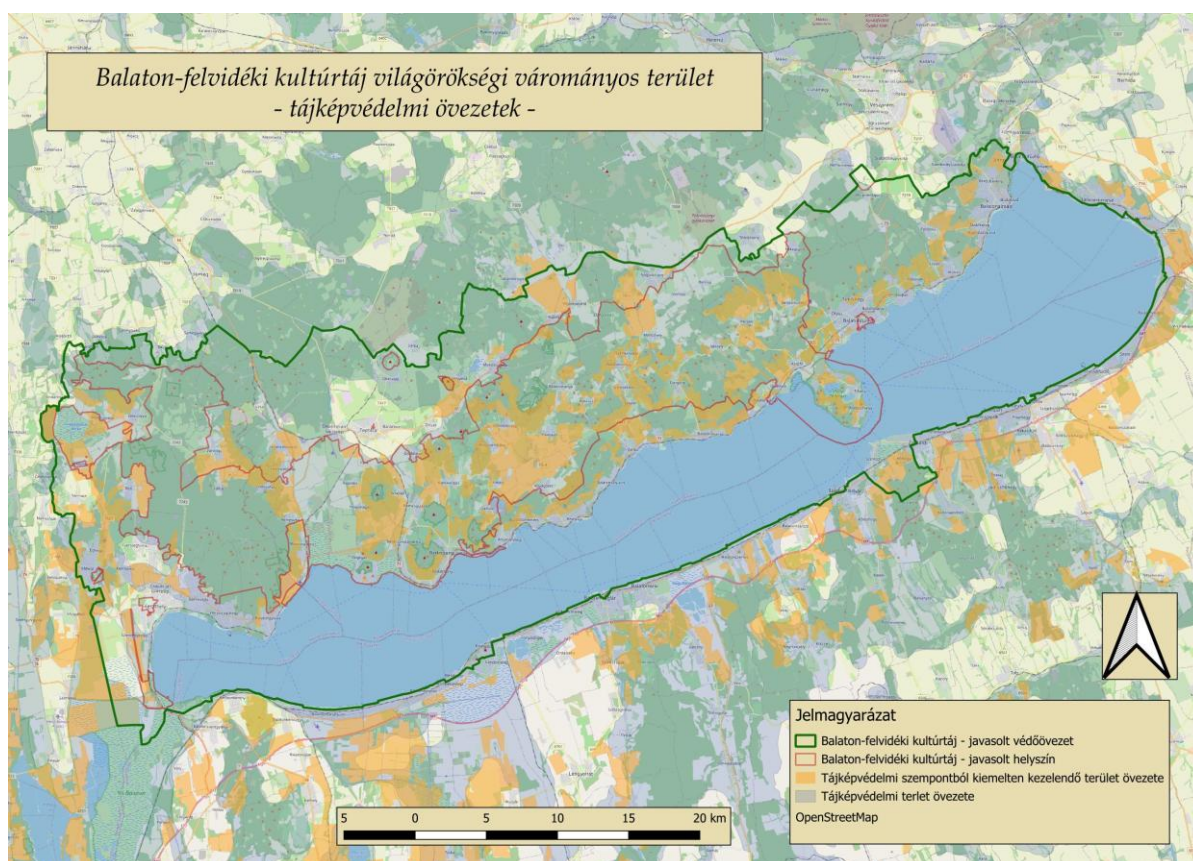
(4) Az ökológiai hálózat pufferterületének övezetében bányászati tevékenység folytatása a bányászati szempontból kivett helyekre vonatkozó előírások alkalmazásával engedélyezhető. Az övezetben célkitermelőhely nem létesíthető.

BKÜTrT:

80. § Az ökológiai hálózat pufferterületének övezete tekintetében a 27. § szerinti övezeti előírások mellett a következő előírások alkalmazandók:

- a) országos jelentőségű védett természeti terület szántó művelési ágú területén építmény – út- és közműhálózat építménye kivételével – nem helyezhető el;
- b) a kertes mezőgazdasági terület övezetébe is besorolt területeken a 2700 m²-nél kisebb telken épület nem helyezhető el;
- c) közlekedési infrastruktúra építménye, egyéb közművezeték, illetve építmény tájba illesztve létesíthető;
- d) csarnok nem helyezhető el;
- e) a területen környezetszennyező tevékenység nem folytatható, továbbá új vegyszertároló és hulladékkezelő létesítmény – a komposztáló telepet és az átrakóállomást kivéve – nem létesíthető;
- f) új külfejtéses művelésű bányatelek nem állapítható meg, célkitermelőhely nem létesíthető;
- g) energetikai célú növénytelepítés nem megengedett.

8.1.3 A tájképvédelmi területek övezetei és a vonatkozó törvényi előírások

16. térkép: Tájképvédelmi övezetek

- Tájképvédelmi terület övezete (OTrT 19. §)
- Tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezete (OTrT 77. §, BKÜTrT)

OTrT 4. §:

42. *tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezete*: egyedileg meghatározott és lehatárolt övezet, amelybe jellemzően a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet beépítésre nem szánt, sajátos karakterű szőlőhegyeinek, szőlőterületeinek, történelmileg kialakult mozaikos tájszerkezetének, egyedi tájértékeinek megőrzendő területei tartoznak;

43. *tájképvédelmi terület övezete*: a területrendezésért felelős miniszter rendeletében megállapított, kiemelt térségi területrendezési terv esetében a miniszteri rendeletben, valamint a vármegyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe a természeti adottságok, rendszerek, valamint az emberi tevékenység kölcsönhatása, változása következtében kialakult olyan területek tartoznak, amelyek a táj látványa szempontjából sajátos és megkülönböztetett fontosságú, megőrzésre érdemes esztétikai jellemzőkkel bírnak;

Vonatkozó előírások:

9/2019. (VI. 14.) MvM rendelet *a területrendezési tervek készítésének és alkalmazásának kiegészítő szabályozásáról*

4. § (1) A tájképvédelmi terület övezete területére a vármegye területrendezési tervének megalapozó munkarésze keretében meg kell határozni a tájjelleg térségi jellemzőit, valamint a település teljes közigazgatási területére készülő településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében meg kell határozni a tájjelleg megőrzendő elemeit, elemegyütteseit, valamint a tájképi egység és a hagyományos tájhasználat helyi jellemzőit.

(2) A tájképvédelmi terület övezetével érintett területre a tájképi egység, a hagyományos tájhasználat fennmaradása, valamint a tájba illesztés biztosítása érdekében – a településképi védelméről szóló törvény vagy annak felhatalmazása alapján kiadott jogszabály eltérő rendelkezésének hiányában – meg kell határozni

a) a településrendezési eszközökben a területfelhasználás és az építés helyi rendjének egyedi szabályait,

b) a településképi védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény 2. § (2) bekezdése szerinti településképi rendeletben (a továbbiakban: településképi rendelet) a településképi követelményeket.

(3) A tájképvédelmi terület övezetében bányászati tevékenység folytatása a bányászati szempontból kivett helyekre vonatkozó előírások alkalmazásával engedélyezhető.

(4) A tájképvédelmi terület övezetében a közlekedési, elektronikus hírközlési és energetikai infrastruktúra-hálózatokat, továbbá az erőműveket a tájképi egység megőrzését és a hagyományos tájhasználat fennmaradását nem veszélyeztető műszaki megoldások alkalmazásával kell megvalósítani.

BKÜTrT

81. § (1) A tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezete tekintetében a 19. § (4) bekezdése szerinti miniszteri rendeletben a tájképvédelmi terület övezetére meghatározott övezeti előírások mellett – a bányászatra vonatkozó rendelkezés kivételével – a (2) és (3) bekezdésben foglalt rendelkezés alkalmazandó.

(2) A tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezetén:

a) új beépítésre szánt terület nem jelölhető ki;

b) a művelési ág megváltoztatása, termőföld más célú hasznosítása csak a hagyományos tájhasználatnak megfelelő termelési- és tájszerkezet, illetve a sajátos tájkarakter erősítése, valamint közmű és közút építése érdekében engedélyezhető;

c) a látványvédelmet a településképi követelményekben és a településrendezési tervben biztosítani kell;

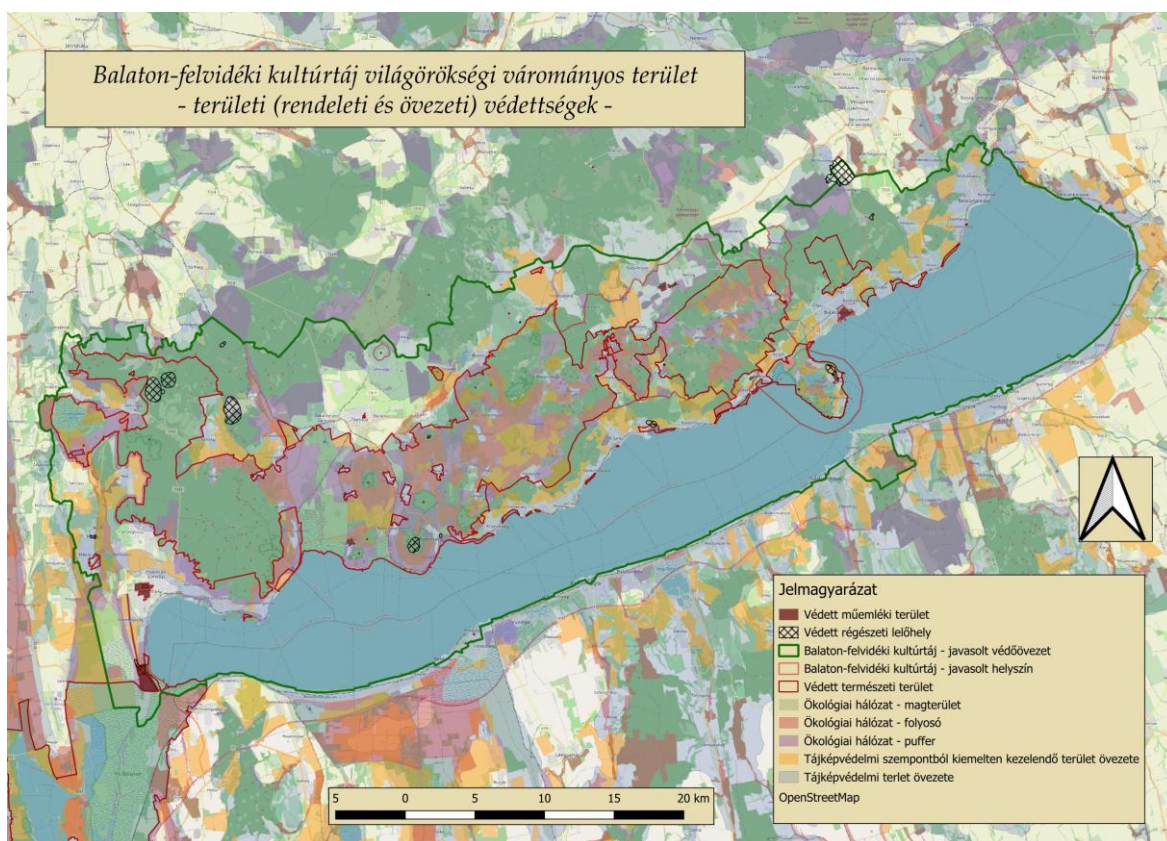
d) a kialakult geomorfológiai formák természetes domborzati adottságai és láthatósága megőrzendő.

(3) A tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezetén:

- a) új épület vagy építmény elhelyezése tájba illesztve, a történeti tájszerkezet, a táji és tájképi értékek és az egyedi tájértékek megőrzésével, a tájkarakter erősítésével, a helyi építészeti hagyományok követése mellett, a beépítésre nem szánt területen a telek a meglévő beépítéshez igazodó, de legfeljebb 3%-os beépítettséggel történhet;
- b) új üzemanyag-töltő állomás és hulladékkezelő létesítmény – a komposztáló telepet és az átrakóállomást kivéve – nem létesíthető;
- c) csarnok nem helyezhető el;
- d) az erőművek közül csak háztartási méretű kiserőmű helyezhető el épületre felszerelten;
- e) új külfejtéses művelésű bányatelek nem állapítható meg, meglévő külfejtéses művelésű bányatelek horizontálisan nem bővíthető, célkitermelőhely nem létesíthető, felszíni tájsebeket rendezni kell.

A védett természeti és kulturális örökségvédelmi területeket kiegészítve OTTrT-ben és a BKÜTrT-ben meghatározott ökológiai és tájvédelmi övezetekkel, a helyszín teljes területe, míg a védőövezet 80-90%-a "lefedhető" (lásd az alábbi térképet), ami az előzetes vizsgálat fázisában akár elegendő is lehet a kezelés (management) pozitív értékeléséhez.

17. térkép: Az összes területi (rendeleti és övezeti) védettség

A teljes jelölési dokumentáció összeállításához mindenképpen szükségessé válik a várományos terület világörökségi kezelési tervének elkészítése, amihez ez a több, egymástól jellegükben és tárgyukban jelentősen különböző, eltérő lábakon álló jogi szabályozás már nem lesz elégséges.

8.2. A VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV SZEMPONTRENDSZERE

A "Balaton-felvidéki kultúrtáj" világörökségi várományos terület - helyszín és védőövezet együtt - kiterjedésénél és összetettségénél fogva a hatékony kezelés megvalósítása érdekében, bár nem tekinthető annak, mégis: a legtöbb vonatkozásban az úgynevezett sorozathelyszínek kezelését biztosító megoldást igényel, azaz az egész területet átfogó kezelési célok, elvek és programok az egyetlen egészet alkotó, mégis: jól elkülöníthető részegységek kezelésével valósíthatók meg. Miután a helyszín meghatározó (jelentős) része a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság által kezelt védett természeti és Natura 2000 területekkel, elsősorban magával a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területével esik egybe, ezért **a világörökségi kezelésnek az ezekre a területekre vonatkozó természetvédelmi kezelési és fenntartási tervekkel, és az ezek alapján megvalósított kezeléssel összhangban kell megvalósulnia.**

A várományosi helyszín korábbi felülvizsgálatakor az ICOMOS MNB munkaanyagában megfogalmazottak, mivel azok lényegében ma is sok tekintetben irányadók a tanulmány 5. mellékleteként csatoljuk.

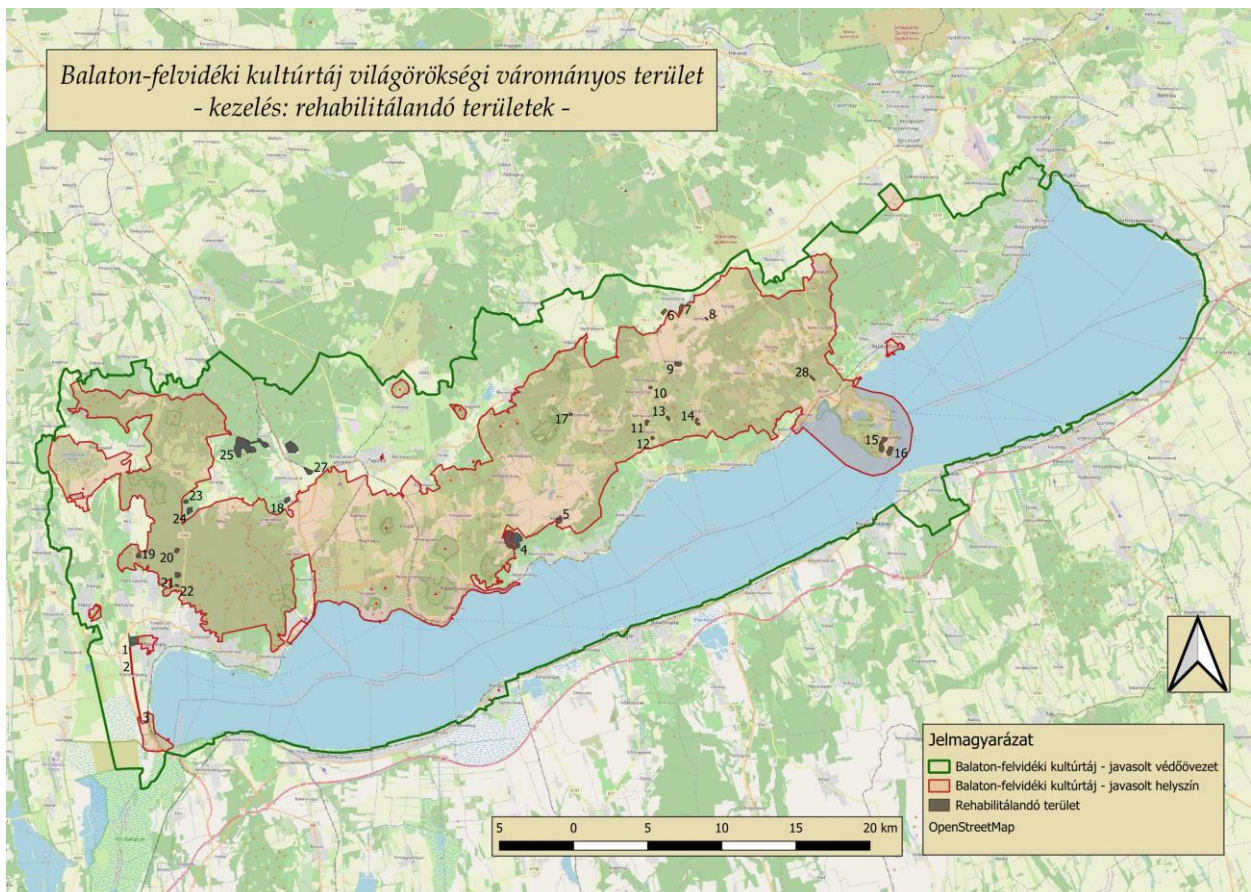
1. A kezelési terv értelemszerűen a "4. Rétegek - attribútumok" fejezetben bemutatott értékhordozókra kell, hogy támaszkodjék, azok megőrzése, adott esetben szükségessé váló állapotjavításuk utáni folyamatos fenntartása az elsődleges cél.
2. Kultúrtájról lévén szó, mégpedig az OG fogalom használata szerint "*Organically evolving landscape - continuous*", tehát fejlődő/változó helyszínről, a kezelés legfontosabb szempontja a kultúrtáj önazonosságát nem veszélyeztetető változás mértékének, irányának és határainak rögzítése, amelyhez elengedhetetlenül szükséges
  - a. a felvételi kiindulási állapot rögzítése - útmutatásként a már hatályon kívül helyezett 315/2011. (XII. 27.) Korm. rendeletben rögzített Megalapozó Dokumentáció (MAD) tartalmi előírásait, amelyek ma már sajnos nem kötelezőek, pedig nagyon is szükségesek);
  - b. egyfajta "benchmark" meghatározása, azaz az elérendő (a megengedett változási határok között fenntartandó) optimális állapot bemutatása,
  - c. a b. pontban megfogalmazottak eléréséhez szükséges korrekciós beavatkozásoknak - értelemszerűen - rövid, közép, illetve hosszú időtávlatban való elhelyezése; ezek közül kiemelten a rövid távú cselekvési tervek hangsúlyos, tartalomában, időbeli és finanszírozási programozásban való részletezettsége.
3. E nagy kiterjedésű, valamint több önkormányzatot érintő terület esetében az általánosnál is fontosabb a kezelési tervnek a vonatkozó terület- és településfejlesztési tervekkel, szabályokkal való összehangolása, biztosítva az attribútumok (a KEÉ) megőrzésének prioritását, azaz a Kezelési Tervnek tartalmaznia kell arra vonatkozó részt, amely szerint az említett szabályozókat a kezelési tervben rögzített elvárásokkal összhangban lehessen csak megállapítani,

változtatni, illetve azokhoz kelljen igazítani. Mivel ez nem egy egyszerű feladat, folyamat, ezért indokolt és szükséges egy

4. **Balaton-felvidéki Világörökségi Egyeztető fórum** létrehozása olyan esetekre, amelyeknél nem lesz elegendő egyedül a Kezelő koordináló, katalizátor szerepe. Ennek a Kezelő Szervezet (Gondnokság) mintegy a titkársága is, alátámasztó anyagokkal (is) előkészítve a megbeszélendő/megoldandó tételleket.
5. A kezelési szempontok között elsődleges helye van a terület-felhasználással összefüggőknek, nevezetesen annak, hogy
  - a. csak rendkívüli körülményekkel indokolható esetekben lehessen változtatni a külterület-belterület (építésre szánt- építésre nem szánt) terület minősítéseken, azaz ne növekedjen a beépítettség;
  - b. A történeti telekosztás megváltoztatása ugyancsak elkerülendő, és (történeti kutatással, dokumentumokkal igazolható esetektől, korrekciós beavatkozásokról eltekintve) csak rendkívül indokolt esetben kerülhet sor telek megosztására és/vagy telkek összevonására;
  - c. a területen indokolt-szükséges fejlesztések az értékek védelmével harmóniában, lehetőleg elsősorban védőövezet "felületén" valósuljanak meg, erős prioritással a meglévő, de rendeltetés nélküli épületek, együttesek és/vagy "barnamezős" egységek adaptív újra-hasznosításával;
  - d. A települések és táj kapcsolatában a településhatárok karakteres megtartására kell törekedni, a településhatáron tilos "doboz-sorozatok" létrehozása, az az pl. útmenti szolgáltatások elhelyezése;
  - e. Településcsoportok együttes kezelésével el kell kerülni a fölösleges, és a táj integritása ellen ható terület-felhasználási kijelöléseket (ipari stb.)
  - f. Az infrastrukturális fejlesztések (út, vasút, elektromos hálózat, napelem és szélenergia), informatikai ellátáshoz szükséges fejlesztések (mobil átjátszó tornyok) a kultúrtáj fizikai és látvány-integritását ne sértsék;
  - g. A szakrális-reziliens táj karakterének, strukturáltságának, nem anyagi dimenziói megtartásának érdekében nem szabad sem megváltoztatni, sem áthelyezni a szakrális kis-építészeti műveket - útszéli keresztek, kápolnák, hidak korlátfalain álló Nepomuki Szent Jánosok, stb.;
6. A történeti épületek esetében, különös tekintettel a hagyományos helyi építészet (lásd még: népi építészet) alkotásaira, valamint a várak (vár- és egyéb romok!) és hasonló sajátos épületek esetében csak értelemszerűen visszafogottan alkalmazandók a különféle - például energiahatékonysággal, akadálymentességgel stb., kapcsolatos – előírások, amelyek alól egyébként EU és hazai felmentés is van.
7. Épületek és más épített objektumok folyamatos gondozására megfelelő rendszer, és szervezet működtetése szükséges (lásd a Monumentenwacht példája) - a Gondnokság keretein belül, vagy annak ellenőrzése alatt.
8. A Balaton és környezete, mint kiemelt, jelentős turisztikai vonzerővel bíró turisztikai desztináció okán a Kezelési Tervnek hangsúlyozottan kell foglalkoznia a

fenntartható, tehát a terület terhelhetőségét meg nem haladó turizmus biztosítását szolgáló szempontok részletes kidolgozásával, mennyiségi és minőségi alakulásának monitorozásával. Ebben a témában is szükséges a hosszú- és középtávon érvényesítendő fenntarthatóságot szolgáló, folyamatosan érvényesítendő tervet (és annak hatékony megvalósíthatóságát előkészítő, rövid távú cselekvési terv, vagy cselekvési tervek elfogadása és végrehajtása).

9. A hatványozottan jelen lévő természeti meghatározottság a KEÉ és általában az egész terület sajátossága, emiatt a Kezelési Tervnek explicit módon kell foglalkoznia a klímaváltozással összefüggésben várható változások okozta kihívásokkal, és azok mikénti kezelésére ("mitigáció") vonatkozó intézkedések előírányzásával.
10. A Kezelési Tervben külön szükséges foglalkozni a jelen tanulmányban javasolt "REHABILITÁLANDÓ TERÜLET"-ekkel (lásd az alábbi térképet és felsorolást). Ezekre vonatkozóan egyedi, térben, taralomban és ütemezésben meghatározott cselekvési programokat szükséges a kezelési tervbe illeszteni.

18. térkép: Rehabilitálandó területek (azonosításukhoz lásd az alábbi felsorolás számait)

A rehabilitálandó területek rendkívül változatos adottságokkal rendelkeznek. Már a világörökségi felterjesztés előtt meg kellene kezdeni a jelentősebb tájsebek, tájhasználat korlátozások rendezését, gyógyítását, ill. szabályozását. A teljesség igénye vagy lehetősége nélkül az alábbi főbb, rehabilitálandó területet kellene mielőbb "begyógyítani".

1.	Festetics Kastély park, egykori Georgikon fáskert, volt laktanya
2-3.	Feketefenyves allé (Keszthely)
4.	Kisörspusztai bánya (Salföld, Balatonrendes)
5.	Kővágóörs, település szűken vett központjának értékőrző rehabilitációja
6-7.	Nagyvázsony, déli ipari és mezőgazdasági telephelyek
8.	Vöröstó, Kálvária, felvezető sétány (a főút felőli szakaszon a legelő villanypásztoros kerítésének elbontása, ill. hátrébb helyezése és takaró cserjesáv, fasor telepítése)
9-12.	Mencshely, településközpont értékőrző rehabilitációja, illetve a Nivegy-völgy települései mellett található mezőgazdasági telephelyek
13.	Szent Balázs templom és környezete, Balatoncsicsó: az egyik legszebb és vonzó tájkapcsolattal és tájképpel rendelkező romtemplom, ami méltán megérdemli a romemlék konzerválását és színvonalas bemutatását, illetve a környezet zöldfelületi, tájépítészeti rendezését
14.	A Dörgicse melletti mezőgazdasági telephely
15-16.	Tihany: Kopasz-hegy, Cser-hegy, szőlőterületek túlépítése, Kenderföldek beépítéstől való védelme
17.	Balatonhenye, parkerdő kisajátítás, magánút
18.	Lesencetomaj, a településközpont arculatának értékőrző rehabilitációja
19-22.	Keszthely külterületén, de Cserszegtomajhoz közel, külszíni fejtésű dolomitbányák
23-24.	Várvölgy, dolomitbányák
25.	Várvölgy-Uzsa, kőbánya
26-27.	Lesencetomaj, kavicsbányák
28.	Vászoly, északi rész Sajtmanufaktúra tájkép romboló acél érlelő tartályainak takarása, tájba illesztése fásítással, a szomszédos mezőgazdasági terület és dűlőút rendezése, a gépkocsi és mezőgazdasági jármű lerakat felszámolása

A világörökségi területeken, de különösen a helyszíneken a bányászati tevékenység általában nem fogadható el. Javasoljuk, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos területen található, művelés alatt álló bányákra készüljön egy átfogó felmérés a bányavállalkozók bevonásával, a bánya-rekultivációs tevékenységek jelenlegi állásáról, illetve azok felgyorsításának lehetőségeiről.

9. ÖSSZEHASONLÍTÓ TANULMÁNY

9.1 ELŐZETES VIZSGÁLAT, ÉRTÉKELÉS ÉS JAVASLAT

A Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos terület – a helyszín és védőövezet együtt - kiterjedésénél és összetettségénél fogva elsősorban a hasonlóan nagyméretű és komplex tényezők alakította kultúrtájakkal vethető össze. Az összehasonlításnál figyelembe vettük a Világörökség Listára már felvett kultúrtájakat, és a Részes Államok várományos listáin szereplőket is. Mindkét esetben kihagytuk azonban azokat, amelyekről egyértelműen megítélhető volt, hogy olyan nagymértékben eltérő az adott helyszín meghatározó jellegzetessége, ami miatt az összehasonlítás nem volna értelmezhető.

Összesen 32 helyszínt elemeztünk, 25 világörökségi listára már felvett, és 7 részes állami várományosi listákon szereplőt. Technikai szempontú elemzések:

Az alkalmazott kritériumok és gyakoriságuk

kritérium → besorolás ↓	i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii	ix-x
Világ- örökségi helyszín (25)	4	10	11	15	15	4	1	-	-
Váro- mányos helyszín (7)	2	4	2	2	3	2	-	-	-

- 1) A WH listán és a várományosi listákon a fenti 32-nél több olyan szerepel, amely a nevében „kultúrtáj”, de tartalmát tekintve nem jön szóba az összehasonlító elemzésnél, ezért azokkal nem foglalkoztunk.
- 2) A fenti adatokban a szlovákiai várományos helyszín „vegyes” kritériumai nem szerepelnek, mert nincsenek megadva.
- 3) Érdekes felfigyeli arra, hogy amely esetekben egyetlen kritérium alapján vették fel, abból 1db (iv) és 5+1 db (v) kritérium szerepel!

9.2 AZ ÖSSZEHASONLÍTÁSBA BEVONT HELYSZÍNEK TERÜLETI/REGIONÁLIS ELOSZLÁSA

	EU+NA+Izrael		Arab régió	Afrika	Ázsia-Óceánia	Dél Amerika és Karib térség
	NYEU	KÖEU +KEU				
Világörökségi helyszín (25)	17	6	-	-	2	-
Várományos helyszín (7)	4	2	-	-	-	1

A világörökségi listán és világörökségi várományosi listákon szereplő kultúrtájak leginkább jellemző tulajdonsága, hogy kisebb, de inkább nagyobb mértékben különböznek egymástól, ezért bárminemű összehasonlítás csak korlátozottan lehetséges. Ez egyébként arra is utal, hogy a VÖ listára való felvételeknél ebben a kategóriában is azokat ismeri el a VÖB (nyilván a Tanácsadó Testületek egyesített javaslatait figyelembe véve), amelyek valamilyen szempontból újat hoznak. Ez a megállapítás még az olyan kultúrtájakra is igaz, amelyek egyébként csoportba rendezhetők, mint például a történelmi borvidékek.

Az elemzés során figyelembe vett összehasonlítási szempontok az alábbiak.

9.2.1 Geomorfológiai meghatározottság, földrajzi jellemzők

Ez a szempont mindenképpen releváns, tehát vizsgálni szükséges.

- Tavakkal kapcsolatos helyszínek - 7 ilyen van (köztük a Fertő-táj is) - esetében a tó maga hangsúlyosan szerepel a helyszín fő elemeként, a Balaton-felvidékhez hasonlónak, tehát a kapcsolódó területnek a kiemelésében a svájci Lavaux, szőlőskert-teraszok helyszín mondható, amely esetben viszont a tájstruktúra jelentősen eltérő.
- Folyamok melletti (Wachau, Loire mente) és tengeri (Cinque Terre, Pico szigetek, Curonian Split) helyszínek, akár a művelési hasonlóságok (szőlő-bor) ellenére is értelemszerűen jelentősen eltérők.
- A sivatagi, vagy ahhoz közeli adottságú ("lapos"), hasonló helyszínek nyilván nem hasonlíthatók a Balaton-felvidékhez.
- A magasabb hegyek, vagy azok környezetében elismert kultúrtájak karakteresen eltérnek a Balaton-felvidék jellegzetességeitől (Bamian, Madriu-Parafita-Claror, Szepes vára és környéke, Pindus hegy, alpesi várományos helyszín).
- Hasonlítható, dombos, illetve alacsonyabb hegyes vidék lehet az itáliai Prosecco helyszín (nem tóközeli), és az Alto Duro régió (habár az folyam melletti...).

A Balaton-felvidéket jellemző karakteres vulkáni jelenségeket "bemutató" táj, amely közről és a tavon áttekintve is rendkívüli (változatos, esztétikus) látványt nyújt, egyik vizsgált helyszínhez sem hasonlítható módon egyedi, így ilyen értelemben hiánypótló.

9.2.2 Korszakok-jellemző periódusok (történelmi meghatározottság)

Az "ember és a természet évszázados kölcsönhatásának eredményeként létrejött kultúrtájak" esetében ennek a szempontnak a jelentősége viszonylagos, de vizsgálata azért nem mellőzhető.

- Ebben az összehasonlításban két fő szempont, nevezetesen a kultúrtáj mai arculatának létrejöttében kiemelkedően fontos periódusok, illetve a táj értékeinek fel- és elismerését, annak kezdetét és kibontakozását jelentő időpont/periódus vizsgálható.
- Az összehasonlításban szereplő tételek túlnyomó többsége értelemszerűen több fontos periódussal bír - mármint ami az arculatának kialakulását illeti. Néhány esetben - akárcsak a Balaton-felvidék kelta, és római kori népessége esetében egészen korai időpont is szerepel, de a nagy többségnél a 13-15. az egyik, és a 18-19. század a másik lényeges időszak, ilyen értelemben a Balaton-felvidék illeszkedik a többséghez. (borvidékek rendszerszerűen a római korig tekintenek vissza). A táji érték tudatosításának időpontja sem nagyon más, mint a többségé, azaz ebben is a 18-19. század jellemző.

A Balaton-felvidék e tekintetben nem tekinthető különlegesnek, de nem is marad le többi, már elismert világörökségi helyszín mögött.

9.2.3 Meghatározó tájalakító tevékenységek

A kultúrtájak esetében ez lehet az egyik valóban érdemi összehasonlítás alapjául szolgáló szempont, különösen abban az értelemben, hogy mi szerepel már a VÖ listán, azaz pontosabban mi az, ami esetleg még nem, vagy elég jól reprezentált

- A művelés karakteres elemi közül gyakori a Balaton-felvidékre is jellemző szőlő-bor kultúra, habár a művelés tájalakító hatása meglehetősen eltérő képet mutat. A Balaton-felvidék esetében ez azonban nem jelent monokulturális meghatározottságot, mint számos más történelmi borvidék kultúrtáj esetében (a Fertő-tájhoz hasonlóan itt is többféle ágazat van párhuzamosan jelen) - további eltérő jellegzetesség, hogy a szőlőkultúra tájalakító hatása fontos, de nem írja felül a táj természeti meghatározottságú karakterét. Számos helyszín esetében erőteljesebben van jelen az (épített) kulturális örökség (Wachau, Loire völgy, Cinque Terre, Sintra, stb), városok és vagy kastélyok domináns megjelenése- illetve a pásztorkodás, mint fő tevékenység. A Balaton-felvidék sajátosságának tekinthető az az egyszerűség, amely minden vonatkozásban mellőzi a nagy gesztusokat: meghagyva azt az ugyancsak szelíd, de mégis nagyvonalú természeti adottságoknak.

A változó tájhasználatban megjelenő szabadidős/egészséggel kapcsolatos tevékenységek sajátos hozzáadott réteggént egészítik ki a Balaton-felvidék történeti és tájhasználati rétegeit. A turizmus értelemszerűen jelen van minden világörökségi helyszínen, a Balaton-felvidék esetében nyilván elsősorban a nagyvonalúan meghatározott védőzónában, remélhetően a változó körülmények között a hagyományos értékek fenntarthatóságát alátámasztó módon - a hagyományos tájhasználatot kiegészítve és nem megszüntetve.

9.2.4 Nem-anyagi, szellemi, művészeti, népi hagyomány és egyéb tényezők

Egyre erőteljesebben vizsgált szempont, amely a kultúrtájak esetében valóban logikus és fontos, tehát az összehasonlító vizsgálatban foglalkozni kell vele.

Mindegyik kultúrtáj esetében megtalálhatók a változó jelentőségű és erősségű nem-anyagi örökségi értékek, illetve azok értékelése és megbecsülése. A Balaton-felvidék esetében ez a tényező átlagon felül van jelen - történeti, művészeti, nemzeti és nemzetközi vonatkozásokban egyaránt. (Az összehasonlításban nyilván a korábban felvett helyszínek esetében ez a tényező még nem szerepelt annyira hangsúlyosan.)

Elvileg szóba jöhetne két további szempont is, nevezetesen a

- **Komplexitás, hiteleség és integritás mértéke** és az
- **Általános megőrzési állapot**

Ezek azonban sokkal inkább az adott helyszínekre vonatkozó, egy összehasonlításban voltaképpen nehezen értelmezhető szempontok, illetve két teljesen azonos adottságú helyszínnél jöhetnének esetleg szóba - de talán akkor sem, hiszen az nem merülhet fel, hogy egy a már listán szereplő (vagy valamely Résztes Állam Várományos listáján szereplő) helyszínt egy "komplexebbre vagy jobb állapotúra" cserélnének.

Összességében megállapítható, hogy az előzőekben, a csak nagy vonalakban elvégzett elemzés összehasonlításában - ami mögött részletesen kigyűjtött (itt nem szerepeltetett) adathalmaz van - a Balaton-felvidéki kultúrtáj minden tekintetben megállja a helyét. Kiemelve a két legfontosabb szempontot:

- minőségében - tartalmában - nem marad el a már elismert, illetve a más Résztes Államok várományos listáján szerepeltetett helyszínektől, illetve
- olyan sajátos értékekkel bír, amelyekkel hozzá tud járulni a VÖ lista teljesebbé tételéhez, mind a tematikus, mind pedig a regionális kiegyensúlyozottság növelésére.

10. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS JAVASLAT

A **Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi várományos helyszín** kapcsán az előző, előkészítő tanulmányban felvetett kérdésekre, annak további elemzések szükségességére utaló javaslataira is építve, azonban azoknál tágasabbra is nyitva a jelen dolgozat látókörét, megállapításainkat a következőkben lehet összefoglalni.

1. A világörökségi elismerésre javasolt **„Balaton-felvidéki kultúrtáj” helyszín lehatárolásánál** egy több-lépcsős közelítés munkamódszerét alkalmazva jutottunk el a dolgozatban rögzített javaslatunkhoz. A közelítési folyamatot a maga teljességében és összetettségében nem részletezve, a 3. fejezetben bemutatott főbb szempontokat részben megismételve, a lehatárolás lényege, hogy az magába foglalja

- Balaton-felvidéki Nemzeti Park – Kis-Balaton nélküli – az érintett települések belterületeivel kiegészített területét, ami további kapcsolódó részekkel egészül ki,
- Amennyire lehetséges volt, fizikailag is összefüggő a helyszín, azonban elkerülhetetlenül kapcsolódnak hozzá további részek, például Balatonfüred, Keszthely és Hévíz védett belterületi részei,
- A „tematikus teljesség” témában: a vulkanizmushoz hozzáadódik a Haláp-hegy, amely a maga csonkult formájában éppen, hogy a természet és az ember kölcsönhatását tükrözi, illetve a „római” témában a Veszrémfajsz-Balácapusztai villagazdaság, valamint Valcum, azaz a fenékpusztai római együttes (amely azonban a feketefenyő fasoron keresztül a keszthelyi területhez is kapcsolódik) - és fürdő-gyógyvíz témában pedig szintén két oldalról közrefogja a helyszínt Hévíz és Balatonfüred városok kiválasztott részlete.

A tartalmi kérdéseken túl a tényleges határvonalak megvonásának javaslatánál további szempontokat is figyelembe vettünk, nem utolsósorban az egyértelmű azonosíthatóság és vizuális integritás biztosíthatóságának szempontjait.

2. A védőövezet lehatárolása, az előzőhöz hasonlóan, ugyancsak több-lépcsős megközelítéssel történt, különös tekintettel a táji látvány feltárulásának és védelmének biztosítására, valamint az egész kultúrtáj - tehát a fizikailag egymáshoz nem kapcsolódó elemek egységbe foglalására. A tanulmányban bemutatott védőövezet-lehatárolás elsőre bizonyára nagyon ambiciózusnak tűnik, azonban a Balaton-felvidéki kultúrtáj „versenyképessége”, vagyis a (vii) kritérium „evolving landscape” első ízben történő alkalmazására való törekvés esetében elengedhetetlen ez a megközelítés. Másodlagosnak gondolható a védőövezet lehatárolásával létrejövő „kompaktság”, de véleményünk szerint egyáltalán nem az, mert így oldható meg a tó és kultúrtáj elválaszthatatlan egybetartozása, anélkül, hogy a vízparti üdülő-területeket magába a helyszínbe bevonnánk (ez utóbbi egyenlő lenne a világörökségi javaslat biztos elbukásával).

A helyszín + védőövezet = világörökségi terület egésze meggyőződésünk szerint a nem kevés korábbi próbálkozás után olyan szerves lehatárolást nyert, amely jól alátámasztható, és várhatóan a kezelési-gondnokolási feladatok ellátásában is megfelelő keretet biztosít.

3. A helyszín **”jelentőség-meghatározása”**:

Minden bizonnyal ez az a kérdés, amelyre a legnagyobb kihívást jelent véglegesnek tekinthető választ, megfogalmazást adni. A tanulmányban természetesen adtunk egy általunk megfelelőnek-jónak gondolt tervezetet, de ez az az eleme e tanulmánynak, amely “világörökségi folyamat” során még tovább kristályosodhat. Nehéz ugyanis véglegesíteni a (kötelezően rövid) szöveget egyrészt a helyszín térbeli (geográfia) és időbeli (történelem) komplexitása miatt, másrészt annak a nem-anyagi, azaz szellemi örökségi töltetnek a megragadhatóvá tétele miatt, amely kétségtelenül jellemzi ezt a tájat - viszont nem koncentrálna a helyszínre, hanem igen erőteljesen jelen van benne a tó maga – ez utóbbi miatt is fontos, hogy a védőövezet a tó egészét magába foglalja. Bármennyire is fizikai attribútumokon alapul, a látvány is: *intangible*, mert a nézőben válik azzá, ami miatt semmi mással nem lehet igazából összehasonlítani. És ha már összehasonlítás, feladat volt

a. Az **alkalmazható-javasolható kritériumok körének rögzítése**, beleértve a **széleskörű nemzetközi összehasonlító elemzést**

A korábbiak alapján, de erőteljesen kiszélesítve az összehasonlítási bázist, összességében pozitív eredményre jutottunk. A Balaton-felvidéki kultúrtáj esetében nem valamiféle drámai szépségű tájról van szó, hanem olyan humanizált tájról, amely az évszázados - és változó tartalmakat is felmutató emberi tevékenység mellett is határozottan megőrizte és őrzi a természeti meghatározottságát, éppen emiatt tekinthető olyan *reziliens* tájnak, amely a váltoásaiban is saját maga marad. Megismételve tehát, amire ebben a vonatkozásban jutottunk: az összehasonlító elemzés alapján, ami mögött részletesen kigyűjtött adathalmaz van – **megállapítható, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj minden tekintetben megállja a helyét. Kiemelve a két legfontosabb szempontot: minőségében - tartalmában - nem marad el a már elismert, illetve a más Résztes Államok várományos listáján szerepeltetett helyszínektől, illetve olyan sajátos értékekkel bír, amelyekkel hozzá tud járulni a világörökségi lista teljesebbé tételéhez, mind a tematikus-, mind pedig a regionális- kiegyensúlyozottság növelésére.**

b. **A helyszín állapotát javító intézkedés-csomag kimunkálása**, ennek részeként

- a település-szerkezettől idegen elemek (pl. nagyobb üzletek, egészségház, kultúrház) tömegének javítása építészeti eszközökkel,
- a tópartot a településektől elválasztó 71. sz. főút forgalmának csökkentése, az átmenő forgalom számára alternatív útvonal lehetőségek vizsgálata,
- a nagyközönség számára nyitott tópartszakaszok megteremtése,
- stílusidegen felújítások helyett a települési arculati kézikönyvekben foglaltak figyelembevétele,
- a tájsebhelyek, arculati sérülések kezelése helyi/regionális/központi programokkal,
- az egykori fürdőkultúra hiteles helyszíneinek átgondolt turisztikai hasznosítása,
- részletes, ütemezett cselekvési terv kidolgozása a javasolt rehabilitációs zónákra.

A 2019-es tanulmányban felhívtuk a figyelmet állapotjavító, fenntarthatóságot biztosító intézkedések megtételének a szükségességére, és az érintett önkormányzatokkal és további érdekeltekkel és érintettekkel való együttműködés fontosságára, és ezt most is megismételjük - a kezelési szempontok részletezését tartalmazó munkarészben, akárcsak a kezelésben, koordinációjában aktív szerepet vállaló szervezet szükségességére vonatkozó javaslatot (már a majdani Világörökségi Gondnokság előindítványaként is).

Összegezve: vizsgálataink és elemzéseink nyomán megállapítható, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj méltán tekinthető világörökségi elismerésre esélyes helyszínnek. Bízunk abban, hogy e cím elnyeréséhez vezető folyamat következő lépéséhez, az Előzetes Értékelés anyagának elkészítéséhez a jelen tanulmány megbízható alapul szolgálhat.

Ami pedig **javaslatként fogalmazható meg**, az egyrészt közvetlen, gyakorlati jelentőségű intézkedések megtétele:

- **a helyszín, de különösen is a védőövezet területére vonatkozó szabályozási környezetnek** - különös tekintettel a 2024. október 1-én hatályba lépett magyar építészetéről szóló 2023. évi C. törvényben foglaltakra, illetve a helyi, önkormányzati rendelkezéseknek e törvény tükrében szükségessé váló **felülvizsgálata**;
- A szövegben szereplő **Balaton-felvidéki Világörökségi Egyeztető Fórum** felállítása (ami már az előkészítő egyeztetésekben is szerepet kaphat...);
- A majdani **kezelési struktúra létrehozása**, ami történhet fokozatosan, de valósuljon meg függetlenül a világörökségi folyamat kimenetelétől.

Másrészt, ugyancsak erőteljesen javasolható egy, a tanulmány készítése során detektált **hiány pótlása**, nevezetesen egy **angol nyelvű** átfogó, olvasmányos, mégis: tudományos színvonalú **„Balaton-felvidéki kultúrtáj - Egy inspiratív táj Európa szívében” c. könyv kiadása**, amely szövegben, térképben, fényképben – csaknem korlátlan terjedelemben – foglalkozik a táj leírásával, beleértve természetesen a „védőzónába eső” teljes területet is. Erre azért volna/van szükség, hogy majd legyen mire hivatkozni, illetve oda lehessen adni a világörökségi felvételt megelőzően a döntéshozatalban érdekelteknek és érintetteknek. Van ugyan szak- és népszerűsítő irodalom a Balatonról, és valamennyire a környékéről is, de alapvető fontosságú, hogy a Balaton-felvidéki kultúrtáj egyetlen összetartozó egységként legyen a könyvben kezelve, megerősítendő azt az állítást, hogy valóban az is. Erre talán a legjobb követendő példa a két hatalmas kötetben (összesen 1040 oldal!) kiadott **„Das Rheintal von Bingen und Rüdesheim bis Koblenz. Eine europäische Kulturlandschaft. Herausgegeben vom Landesamt für Denkmalpflege Rheinland-Pfalz, 2001”.**

11. IRODALOMJEGYZÉK - FELHASZNÁLT ANYAGOK, TANULMÁNYOK

11.1 UNESCO - VILÁGÖRÖKSÉGGEL KAPCSOLATOS DOKUMENTUMOK

1. 1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről
2. Működési Irányelvek (OPERATIONAL GUIDELINES - 2023 EDITION)
3. Etude thématique sur les paysages culturels viticoles dans le cadre de la convention du patrimoine mondial de l'UNESCO

11.2 KÖNYVEK, PUBLIKÁCIÓK

1. Fejérdy et al: A Balaton-felvidéki kultúrtáj világörökségi koncepció felülvizsgálata – első ütem. Tanulmány. Budapest, 2019.
2. Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül, Révai Testvérek kiadása, Budapest, 1901
3. Lóczy Lajos: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet - A Balatonnak és környékének fizikai földrajza. 1. rész: A Balaton környékének geológiája és morfológiája, 1. szakasz: A Balaton környékének geológiai képződményei és ezeknek vidékek szerinti telepedése (Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága. Budapest, 1913)
[A 32 kötetes, „Balaton-monográfiának” nevezett sorozat első kötete]
4. Tóth Kálmán: A Balaton vidék népének építésze. A M. Kir. Balaton Intéző Bizottság kiadása. Budapest, 1936
5. Cholnoky Jenő: Balaton - (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára), Franklin-Társulat, 1937
6. Entz-Gerő: A Balaton környék műemlékei, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1958
7. Keresztúri, Dezső: Balaton and its environs, Corvina Kiadó (January 1, 1978)
8. Bolla Zoltán: Balatoni modernizmus és art deco - Építészet a két világháború között, Ariton kft, 2023
9. Management Plan of the Fertő/Neusiedlsee Cultural Landscape, 2024, in press
10. Farkas Tibor 1966 körül Rövid áttekintés a Balaton-környéki regionális munkáról. Közli: Wettstein Domonkos: Balatoni építészet - Stratégiakeresés a huszadik században. Szerzői kiadás 2024. Budapest. P.97.
11. Bíró, M.: Roman Villas in Pannonia. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 26, (1974). 23–57.
12. Bödöcs András: A római kori úthálózat térinformatikai vizsgálata a mai Magyarország területén. DOKTORI DISSZERTÁCIÓ, Budapest 2008 (tézis, térképpel)

13. Csirke Orsolya: Rómától Rómaig. Császárkori vidéki települések és a középkori falusi templomok kapcsolata a Balaton- felvidéken. In: Bíró, Sz. (szerk.): *Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler*. Győr (2009), 111–129.
14. Fehér Bence – Kovács Péter: *Fontes Pannoniae Antiquae I. Korai földrajzi írók – a római hódítás kora*. Károli Egyetemi Kiadó. Budapest, 2003.
15. Firnigl Anett: Római kori villák történeti környezetének vizsgálata a Balaton- felvidéken. Doktori Értekezés Corvinus Tájépítészeti Kar, 2012
16. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/631/1/Firnigl_Anett.pdf
17. Firnigl, Anett – Nagy, Miklós: Using colors at the Roman villas of Balaton upland. *Óbuda University e-Bulletin* 8.2 (2018) 39-46.
18. Gabler Dénes: A Balatontól északra levő terület római kori településtörténetének néhány kérdése, *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19/20. (1993-1994) 149-156.o.
19. Gabler, D.: Die ländliche Besiedlung Oberpannoniens. *Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches* Passau (1995) 377–419.
20. Hajnóczy Gyula: Pannónia villaépítészete. *Építés–Építészettudomány* 7, Budapest (1975) 3–61
21. Heinrich-Tamáská Orsolya – Szabó Máté – Szabó Márton: Késő antik peristylumos villák a Duna-menti tartományokban: táj – építészet – leletek. *Magyar Régészet* 13.évf. (2024), 19-31.
22. Lang Tünde: Római villagazdaságok fürdői a Közép-Duna-vidéki tartományokban. Doktori Disszertáció, Pécs, 2023 (Tézisek)
23. Lányi Vera: Villák és vidéki kőépületek. In: Mócsy A.–Fitz J. (szerk.): *Pannonia régészeti kézikönyve*. Budapest, (1990) 222–234
24. K. Palágyi, Sylvia (Red.): *Forschungen und Ergebnisse: Internationale Tagung über römische Villen*, Veszprém, 16–20. Mai 1994. *Balácai Közlemények* 3 (1994 [1995]) 10–46, 292–343.
25. Palágyi Sylvia: Baláca. Egy római kori földbirtokközpont. Veszprém, 1999.
26. K. Palágyi, S.: Római kori villák a Balatontól északra. In Visy Zs. (ed.), *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Teleki László Alapítvány, (2003) 238–241.
27. Radnóti Aladár-Gerő László: *A Balaton régészeti és történeti emlékei*. Budapest, 1952
28. Szabó M.: Roncsolásmentes régészeti módszerek alkalmazása római kori vidéki települések régészetében Magyarországon. Doktori értekezés, kézirat. Pécsi Tudományegyetem. (2018)
29. Szabó Máté: Római kori villagazdaságok légirégészeti kutatása Magyarországon.
30. *Archaeologiai Értesítő* 145 (2020) 207–235
31. Szabó Máté – Győrffy Villám Zsombor: Római villagazdaságok a Dunántúlon. *Határtalan Régészet* 7.4 (2022) 34-39.

32. B. Thomas Edit: Rómaikori villák a Balatonvidéken. Műemlékeink. Budapest, 1961.
33. B. Thomas Edit: Römische Villen in Pannonien. Budapest, 1964.
34. B. Thomas Edit: Újabb rómaikori kutatások a Balaton-felvidéken. Veszprém Megyei
35. Múzeumok Közleményei 8 (1969) 141-145.
36. Visy Zs.: Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien.
37. Espelkamp, 1994.

11.3 ELEKTRONIKUS FORRÁS

1. Angol nyelvű (turisztikai) ismertető, szép képekkel:
https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/balaton_national_park_tihany_tapolca_unesco_uplands_nature/
2. Angol nyelvű történeti összefoglaló szöveg:
<https://www.bfnp.hu/en/oldal/historical-review>
3. Bosse Lagerqvist, Lennart Bornmalm, and Sándor Némethy: European inland waters - The history of seafaring, shipping, and shipyards at the Lake Balaton, ECOCYCLES Scientific journal of the European Ecocycles Society, Vol. 7, No. 1, pp. 73-87 (2021)
https://www.academia.edu/55055642/European_inland_waters_The_history_of_seafaring_shipping_and_shipyards_at_the_Lake_Balaton

12. MELLÉKLETEK

12.1 TELEPÜLÉS-JEGYZÉK

No.	Település	Helyszín	Védőövezet
1.	Ábrahámhegy		
2.	Alsóörs		
3.	Aszófő		
4.	Badacsonytomaj		
5.	Badacsonytördemic		
6.	Balatonakali		
7.	Balatonalmádi		
8.	Balatonberény		
9.	Balatonboglár		
10.	Balatoncsicsó		
11.	Balatonederics		
12.	Balatonfenyves		
13.	Balatonföldvár		
14.	Balatonfüred		
15.	Balatonfűzfő		
16.	Balatongyörök		
17.	Balatonhenye		
18.	Balatonkenese		
19.	Balatonkeresztúr		
20.	Balatonlelle		
21.	Balatonmáriafürdő		
22.	Balatonőszöd		
23.	Balatonrendes		
24.	Balatonszárszó		
25.	Balatonszemes		

Csoportosítva – Csak helyszín	
1.	Aszófő
2.	Balatoncsicsó
3.	Balatonhenye
4.	Balatonszőlős
5.	Dörgicse
6.	Hegymagas
7.	Káptalantóti
8.	Kékkút
9.	Kisapáti
10.	Köveskál
11.	Mencshely
12.	Monoszló
13.	Nemesgulács
14.	Nemesvámos
15.	Óbudavár
16.	Nemesvita
17.	Pécsely
18.	Raposka
19.	Szentantalfa
20.	Szentbékáll
21.	Tagyon
22.	Tihany
23.	Vállus
24.	Vászoly
25.	Vöröstó

26.	Balatonszepezd		
27.	Balatonszőlős		
28.	Balatonudvari		
29.	Balatonvilágos		
30.	Barnag		
31.	Bazsi		
32.	Cserszegtomaj		
33.	Csopak		
34.	Döbröce		
35.	Dörgicse		
36.	Felsőörs		
37.	Fonyód		
38.	Gyenesdiás		
39.	Gyulakeszi		
40.	Hegyeshalom		
41.	Hegymagas		
42.	Hévíz		
43.	Hidegkút		
44.	Kapolcs		
45.	Káptalantóti		
46.	Karmacs		
47.	Kékkút		
48.	Keszthely		
49.	Kisapáti		
50.	Kővágóörs		
51.	Köveskál		
52.	Lesencefalu		
53.	Lesenceistvánfalva		
54.	Lesencetomaj		

Csoportosítva – Csak védőövezet	
1.	Alsóörs
2.	Balatonakali
3.	Balatonalmádi
4.	Balatonberény
5.	Balatonboglár
6.	Balatonfenyves
7.	Balatonföldvár
8.	Balatonfűzfő
9.	Balatonkenese
10.	Balatonkeresztúr
11.	Balatonlelle
12.	Balatonmárfiafürdő
13.	Balatonőszöd
14.	Balatonrendes
15.	Balatonszárszó
16.	Balatonszemes
17.	Balatonszepezd
18.	Balatonvilágos
19.	Bazsi
20.	Csopak
21.	Döbröce
22.	Felsőörs
23.	Fonyód
24.	Lesenceistvánfalva
25.	Lovas
26.	Nagyvázsony
27.	Paloznak
28.	Pula

55.	Lovas		
56.	Mencshely		
57.	Mindszentkál		
58.	Monostorapáti		
59.	Monoszló		
60.	Nagygörbő		
61.	Nagyvázsony		
62.	Nemesgulács		
63.	Nemesvámos		
64.	Nemesvita		
65.	Óbudavár		
66.	Örvényes		
67.	Paloznak		
68.	Pécsely		
69.	Pula		
70.	Raposka		
71.	Révfülöp		
72.	Rezi		
73.	Salföld		
74.	Siófok		
75.	Sümeg		
76.	Sümegcsehi		
77.	Sümegprága		
78.	Szántód		
79.	Szentantalfa		
80.	Szentbékál		
81.	Szentjakabfa		
82.	Szentkirályszabadja		
83.	Szigliget		

29.	Révfülöp
30.	Siófok
31.	Sümeg
32.	Sümegcsehi
33.	Sümegprága
34.	Szántód
35.	Szentkirályszabadja
36.	Taliándörög
37.	Tótvázsony
38.	Uzsa
39.	Zamárdi
Csoportosítva – Helyszín és védővezet	
1.	Ábrahámhegy
2.	Badacsonytomaj
3.	Badacsonytördemic
4.	Balatonederics
5.	Balatonfüred
6.	Balatongyörök
7.	Balatonudvari
8.	Barnag
9.	Cserszegtomaj
10.	Gyenesdiás
11.	Gyulakeszi
12.	Hegyesd
13.	Hévíz
14.	Hidegkút
15.	Kapolcs
16.	Karmacs
17.	Keszthely

84.	Tagyon		
85.	Taliándörög		
86.	Tapolca		
87.	Tihany		
88.	Tótvázsony		
89.	Uzsa		
90.	Vállus		
91.	Várvölgy		
92.	Vászoly		
93.	Veszprémfajsz		
94.	Vigántpetend		
95.	Vindornyafok		
96.	Vindornyalak		
97.	Vindornyaszőlős		
98.	Vonyarcvashegy		
99.	Vöröstó		
100.	Zalahaláp		
101.	Zalaszántó		
102.	Zamárdi		
103.	Zánka		

18.	Kővágóörs
19.	Lesencefalu
20.	Lesencetomaj
21.	Mindszentkál
22.	Monostorapáti
23.	Nagygörbő
24.	Örvényes
25.	Rezi
26.	Salföld
27.	Szentjakabfa
28.	Szigliget
29.	Tapolca
30.	Vállus
31.	Veszprémfajsz
32.	Vigántpetend
33.	Vindornyafok
34.	Vindornyalak
35.	Vindornyaszőlős
36.	Vonyarcvashegy
37.	Zalahaláp
38.	Zalaszántó
39.	Zánka

12.2 KIVONATOK A "MŰKÖDÉSI IRÁNYELVEK"-BŐL

[Működési Irányelvek (Operational Guidelines) 2023. évi, hivatalos változat]

Előzetes Értékelés

122. Az Előzetes Értékelés egy kötelezően elvégzendő írásos eljárás minden olyan helyszínen, amelyet a világörökségi listára jelölhető, és az érintett részes állam(ok) kérésére kerül elvégzésre. Az Előzetes Értékelési kérelemben szereplő információknak a várományos listában szereplő információkra, valamint az előzetes eljárás során adott tanácsokra és/vagy előkészítő támogatásra kell épülniük, és az Előzetes Értékelés eredményét legalább egy évvel azelőtt kell benyújtani, hogy a részes állam(ok) a teljes jelölési dokumentációt benyújthatná(k).

Különösképpen:

- a) Az Előzetes Értékelés lehetőséget biztosít a részes államoknak a tanácsadó testületekkel folytatott elmélyült párbeszédre, és segít megállapítani egy lehetséges jelölés megvalósíthatóságát, valamint elkerülni az erőforrások felhasználását olyan jelölések előkészítésére, amelyek sikere valószínűtlen lehet.
- b) Az Előzetes Értékelés útmutatást nyújt a szóban forgó helyszín esetében, hogy a kiemelkedő egyetemes érték igazolásának lehetőségéről, beleértve az integritást és/vagy a hitelességet, valamint - ha van információ - a védelemre és a kezelésre vonatkozó követelményekről is. A teljes jelölési dokumentáció elkészítéséről szóló döntés - az Előzetes Értékelés eredményétől függetlenül - az érintett Részes Állam(ok)ra (Részes Államokra) hárul.
- c) A részes államok az OG 168. bekezdésében meghatározott ütemtervnek megfelelően és a 3. mellékletben megadott szabványos formátumot használva nyújtják be Előzetes Értékelési kérelmüket a Világörökségi Központnak. A kérelmet angol vagy francia nyelven, papíron és elektronikus formában (Word és/vagy PDF formátumban), valamint a szükséges számú nyomtatott példányban (a jelölési dokumentációval megegyezően) kell benyújtani: 2 azonos példányban kulturális és természeti területek esetében, és 3 azonos példányban vegyes területek és kultúrtájak esetében.
- d) A részes államoktól érkező Előzetes Értékelési kérelmek kézhezvételét a Titkárság visszaigazolja, ellenőrzi azok teljességét (a 3. mellékletnek megfelelően) és nyilvántartásba veszi azokat. A titkárság a 168. bekezdésben meghatározott ütemtervnek megfelelően továbbítja a hiánytalan Előzetes Értékelési kérelmeket az illetékes tanácsadó testület(ek)nek írásztali-szakmai felülvizsgálat céljából. Szükség esetén a tanácsadó testület(ek) további információkat kér a részes állam(ok)tól, amelyeket a titkárságnak kell benyújtani. Az Előzetes Értékelés megkezdésétől kezdve a tanácsadó testület(ek) párbeszédet kezdeményez(nek) az érintett részes állam(ok)kal a folyamatos eszmecserét biztosító kapcsolattartási forma létrehozása. A részes államokat arra ösztönzik, hogy jelöljenek ki egy technikai kapcsolattartót, aki biztosítja a párbeszéd hatékonyságát a folyamat során, és gondoskodik arról, hogy az Előzetes Értékelés következtetéseiről tájékoztassák az érintetteket és érdekeltet.
- e) Az Előzetes Értékelést az ICOMOS és az IUCN - amennyiben szükséges - közösen végzi el, az eredmény független szakértői véleményezőkkal folytatott konzultációt is magában foglaló írásos értékelés lesz. Nem kerül sor helyszíni kiküldetésre (lásd a 6. mellékletet). A rendelkezésre álló információk alapján az értékelés következtetéseit tartalmazza annak megállapítását, hogy a helyszín alkalmas lehet-e a kiemelkedő egyetemes érték igazolására. Ha igen, akkor ajánlások formájában konkrét útmutatást és tanácsokat adnak, hogy segítsék a részes állam(ok)at a jelölési

dokumentáció kidolgozásában. A tanácsadó szervek által készített előzetes értékelő jelentést a titkárságon keresztül az egyezmény két munkanyelvének egyikén eljuttatják a részes állam(ok)nak.

- f) A tanácsadó szervek által készített előzetes értékelő jelentés legfeljebb 5 évig érvényes. Új Előzetes Értékelésre van szükség, ha a jelentésnek az érintett részes állam(ok)nak való továbbítását követő ötödik év február 1-jéig nem nyújtják be a jelölést.
- g) A részes állam bármikor visszavonhatja az általa benyújtott Előzetes Értékelési kérelmet. Ilyen körülmények között a lehetséges jelölés további mérlegelése csak új Előzetes Értékelési kérelemmel lehetséges.
- h) A Titkárság a Világörökségi Bizottság minden ülésszakán átadja a beérkezett és elvégzett Előzetes Értékelési kérelmek listáját, de nem jelzi, hogy a tanácsadó testületek milyen útmutatást adtak az érintett részes állam(ok)nak az elvégzett Előzetes Értékelésben. A jelölés benyújtását követően azonban a kapcsolódó előzetes értékelő jelentést csatolni kell a jelöléshez.

Mind a Felvezető (Upstream) -folyamat, mind az Előzetes Értékelés korai szakaszban, a jelölés elkészítése előtt jelent iránymutatást, azonban ezek különböző mechanizmusok. A Felvezető-folyamat nem kötelező. Az Előzetes Értékelés viszont kötelező szakasz, amely lehetővé teszi a jelölési dokumentáció elkészítéséhez való hozzáférést. A Felvezető-folyamat keretében lehetőség van a helyszín meglátogatására, míg az Előzetes Értékelés kizárólag íróasztali-szakmai felülvizsgálat alapján történik. Az Felvezető-folyamat általános tanácsadást nyújthat az előzetes jegyzék felülvizsgálatával kapcsolatban, míg az Előzetes Értékelés egy adott, a részes állam várományosi listáján már szereplő (akár sorozat, akár nem sorozat) helyszínre vonatkozik. Míg a Felvezető-folyamatra vonatkozó kérelmek költségeit⁸ általában a kérelmező részes állam(ok) viseli(k), addig az Előzetes Értékelés költségei, mivel a jelölési folyamat részét képezik, a kapcsolódó értékelési folyamat részét képezik (lásd még a 168a. bekezdést). A sorrendiséget tekintve a Felvezető-folyamatra vonatkozó szakvéleménynek meg kell előznie az Előzetes Értékelést.

---

⁸ Az ez alól mentesített részes államokról: lásd a 41 COM 9A határozat (14) bekezdését.

12.3 AZ ELŐZETES ÉRTÉKELÉS ADATLAPJA

(a Működési Irányelvek 3. mellékletének nyersfordítása)

1. A POTENCIÁLIS JELÖLT HELYSZÍN AZONOSÍTÁSA		
1.a	Ország (és részes állam, ha eltér)	
1.b	Állam, tartomány vagy régió	
1.c	A potenciális jelölt helyszínneve	
1.d	Szélességi és hosszúsági koordináták	<i>Ebben a mezőben adja meg a potenciális jelölt helyszín hozzávetőleges középpontjában lévő pont szélességi és hosszúsági koordinátáit.</i> <i>A potenciális sorszámozott helyszínek esetében adjon meg egy táblázatot, amely tartalmazza az egyes alkotóelemek nevét, a régióját és a középpontjának koordinátáit.</i>
1.e	Térkép, amely a potenciálisjelölt helyszín jellemzőit mutatja be	<i>Legalább egy egyszerű, méretarányos és jelmagyarázattal ellátott térképet kell készíteni, amely megmutatja, hogy hol található a potenciálisan jelölt helyszín, valamint egy másik térképet, amely megmutatja, hogy hol találhatók a potenciális főbb örökségi jellemzők és attribútumok.</i> <i>Amennyiben részletesebb térképek (beleértve a GIS shapefile-okat is) állnak rendelkezésre, azokat szívesen fogadjuk és mellékeljük. Ha léteznek határvonalakra és védőövezetre vonatkozó javaslatok, ezek térképeit is be kell nyújtani.</i>
1.f	Az érintett részes állam(ok) által a Titkárságnál nyilván-tartott ideiglenes listán szereplő potenciális bejelentett helyszín neve és benyújtásának időpontja	<i>Adja meg pontosan annak a Várományosi Lista bejegyzésének a címét, amelyre a potenciálisan jelölt helyszín vonatkozik.</i>
1.g	Kapott-e a potenciális jelölt helyszín támogatást a nemzetközi támogatási mechanizmusból?	<i>Ha igen, röviden ismertesse a nyújtott nemzetközi segítségnyújtás körét, adja meg az időpontot, és csatolja a tanácsadó szervek által nyújtott tanácsadás dokumentációját.</i>
1.h	Kapott-e a potenciális jelölt helyszín tanácsadást az Upstream Process mechanizmuson keresztül?	<i>Ha igen, röviden ismertesse a tanácsadás terjedelmét, adja meg a dátumot, és csatolja a tanácsadó testületek által adott tanácsadásra vonatkozó dokumentációt.</i>
1.i	Nemzetközi védettségek	<i>Jelezze, hogy a potenciálisan jelölhető helyszín, mint egész vagy annak egy része, nemzetközileg elismert-e a kulturális és természeti örökség védelmére vonatkozó egyéb globális egyezmények és programok alapján (lásd 44. bekezdés).</i>

2. A POTENCIÁLIS JELÖLT HELYSZÍN LEÍRÁSA		
2.a A potenciális jelölt helyszín összefoglaló leírása és története	Adjon rövid leírást a potenciálisan jelölhető helyszínről, beleértve annak főbb örökségi jellemzőit és releváns földrajzi jellemzőit (lásd az 5. melléklet 2.a. szakaszának magyarázó megjegyzéseit). Adjon rövid leírást a potenciálisan jelölt helyszín történetéről, beleértve a jelentős eseményeket és a főbb örökségi jellemzők kialakulását.	
2.b A jelölt helyszínnel kapcsolatos kutatások és történelmi dokumentációk	Adjon rövid leírást a potenciális helyszínről rendelkezésre álló dokumentáció és releváns kutatás mértékéről, beleértve a következő elemeket: mikor kezdődött, melyek a főbb források, ha megjelentek/nem jelentek meg, folyamatban van-e jelentős kutatás, az ismeretekben esetlegesen azonosított hiányosságok, beleértve azt a nyelvet, amelyen az információ rendelkezésre áll. Adjon meg legalább egy olyan hivatkozást, amely jól leírja a potenciálisan jelölhető helyszín örökségi értékeit.	
2.c A potenciális jelölt helyszín környezete, elhelyezkedése (setting)	Szem előtt tartva, hogy a potenciális kiemelkedő egyetemes értéket hordozó tulajdonságoknak és jellemzőknek a jelölt helyszínen belül kell elhelyezkedniük, írja le a potenciális jelölt helyszín közvetlen és tágabb környezetét (lásd a 104., 112. és 118bis bekezdést), és azt, hogy ezek hogyan támogatják a potenciális kiemelkedő egyetemes értéket (beleértve a potenciális jelölt helyszín értékei és tulajdonságai közötti bármilyen különleges kapcsolatot).	

3. A POTENCIÁLISAN JELÖLT HELYSZÍN JELENTŐSÉGE		
3.1.a A potenciálisan jelölt helyszín globális jelentősége	Magyarázza el, hogy a potenciálisan jelölhető terület miért tekinthető globálisan jelentősnek a Világörökségi Egyezmény alapján.	
3.1b Mely világörökségi kritériumok lehetnek relevánsak a potenciális jelölt helyszín lehetséges kiemelkedő egyetemes értékének igazolása szempontjából? [lásd a Működési Irányelvek 77. bekezdését]: (i) (ii) (iii) (iv) (v) (vi) (vii) (viii) (ix) (x) (Jelölje be a javasolt kritériumnak megfelelő négyzetet, és adjon rövid magyarázatot az egyes kritériumokhasználatának indoklására, kiválasztott kritériumonként legfeljebb 100 szóval.)		

3.2. Jelölési stratégia		
3.2a Fontolgatja-e a potenciális sorozatjelölést? Igen/Nem	Ha igen, adjon magyarázatot és indoklást a sorozatosmegközelítésre.	
3.2b Fontolgatja-e a lehetséges határokon átnyúló vagy transznacionális jelölést? Igen/Nem	Ha igen, adjon tájékoztatást arról, hogy terveztek-e jelölési stratégiát, és mi lesz a javasolt megközelítés.	
3.2c Fontolgatja-e a terület kultúrtájként való jelölését? Igen/Nem	Ha igen, adjon magyarázatot és indoklást a megközelítésre (lásd a működési irányelvek 47., 47bis. és 47ter. bekezdését).	

4. SÉRTETLENSÉG (INTEGRITY)		
4.a A potenciális jelölt helyszín attribútumai	Írja le azokat a főbb jellemzőket/elemeket, amelyek a potenciális jelölés tárgyát képező helyszín határain belül lennének, annak érdekében, hogy teljes mértékben megértsük a potenciális kiemelkedő egyetemes értéket. Vannak-e olyan fontos jellemzők vagy attribútumok, amelyek veszélybe kerültek vagy eltűntek? Ha igen, adja meg a részleteket.	
4.b Az attribútumok megőrzési állapota és a potenciális jelölt helyszín kiemelkedő egyetemes értékét befolyásoló (veszélyeztető) tényezők	Adjon tájékoztatást a potenciálisjelölt helyszín attribútumainak állapotáról, beleértve adott esetben a fizikai struktúrát, a folyamatokat és a társulásokat. Szenved-e a potenciálisan jelölhető helyszín a fejlesztés és/vagy elhanyagolás tényleges vagy potenciális káros hatásaitól? Hogyan kezelték ezeket a tényezőket a negatív hatásuk megszüntetése/csökkentése érdekében?	

5. HITELESSÉG (AUTHENTICITY)		
5.a Attribútumok és információforrások	Írja le, hogy az egyes releváns attribútumok hogyan közvetítik hitelesen a javasolt kritériumokban kifejezett értékeket (lásd 79-86. bekezdés).	
5.b A vonatkozó attribútumok változásai	Írja le, hogy milyen típusú vagy mértékű változás történt a vonatkozó attribútumokban, amely csökkentheti a potenciális kiemelkedő egyetemes érték közvetítésére való képességüket.	

6. AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS KERETE		
6.a Az összehasonlító elemzéshez javasolt megközelítés	Vázolja fel azokat a főbb tényezőket, amelyeket Ön szerint figyelembe kell venni ahhoz, hogy a potenciális jelölt helyszín potenciális kiemelkedő egyetemes értékével kapcsolatban releváns összehasonlító elemzést lehessen készíteni. Ebben a szakaszban röviden vázolja fel az összehasonlító keretrendszer főbb elemeit, amelyeket Ön szerint el kell fogadni (például a biogeográfiai vagy a geokulturális kontextust, vagy a természeti vagy kulturális jelenségnek azt a különleges típusát, amelyet a potenciális jelölt helyszín képvisel).	
6.b Összehasonlítás más hasonló helyszínekkel	Sorolja fel a legjelentősebb összehasonlítható területeket, amelyeket a potenciális jelölés tárgyát képező helyszín vonatkozásában figyelembe vettek (beleértve azt is, hogy a világörökségi listán, az ideiglenes listákon vagy tágabb értelemben véve mely helyszínek a legjelentősebb összehasonlítható helyszínek). Röviden írja le, hogy a potenciálisan jelölendő terület miben különbözne a világörökségi listára már felvett, illetve az ideiglenes listákon szereplő vagy más helyszíneken szereplő objektumoktól.	
6.c A részhelyszínek kiválasztása a potenciális sorozattulajdonságok szempontjából	Sorozathelyszín tervezett jelölése esetén részletesen ismertesse az alkotóelemek kiválasztásához használt megközelítést és a kiválasztás indoklását.	

6. Hiányosságok és alulreprezentált örökség a Világörökség Listán	<i>Annak meghatározása, hogy a potenciálisan jelölhető helyszín a világörökségi listán egy bizonyos hiányosságot vagy alulreprezentált területet vagy témát érint-e, és hogyan járulna hozzá a világörökségi lista kiegyensúlyozottabb és reprezentatívabb kialakításához.</i> <i>Jelölje meg, hogy a potenciálisan jelölhető helyszín szerepel-e a tanácsadó testületek tematikus tanulmányaiban.</i>	

7. VÉDELEM ÉS KEZELÉS		
7.a Védelmi státusz	<i>Ismertesse a jelenlegi nemzeti és helyi szintű jogalkotási és szabályozási intézkedéseket.</i> <i>Ismertesse a potenciálisan jelölt helyszín közvetlen és tágabb környezetére vonatkozó védelmi intézkedéseket.</i>	
7.b Kezelési státusz	<i>Amennyiben a potenciális bejelentett helyszín megőrzésére már létezik vagy tervezik létrehozni egy irányítási rendszert, röviden ismertesse annak szervezetét, prioritásait, megőrzési intézkedéseit és a rendelkezésre álló erőforrások (kapacitás és pénzeszközök) megfelelőségét.</i> <i>Amennyiben a potenciális jelölt helyszín már rendelkezik kezelési tervvel vagy más dokumentált kezelési rendszerrel, csatolja a legfrissebb változat másolatát.</i>	
7.c Az őslakosok és a helyi közösségek bevonása	<i>Ha a potenciális bejelentett helyszín érintheti az őshonos népek és/vagy helyi közösségek területeit vagy erőforrásait, magyarázza el, hogyan képviseltetik magukat, és milyen mértékben vettek részt a várományosi lista és az előzetes értékelési kérelem elkészítésében (lásd 64. és 123. bekezdés). Adott esetben bizonyítsa, hogy az őshonos népek szabad, előzetes és tájékozott beleegyezését megszerezték, többek között a tervezett jelölés megfelelő nyelveken történő nyilvánosságra hozatala, valamint nyilvános konzultációk és meghallgatások révén. Maximális szóhossz: 500 szó</i>	
7.d További kulcsfontosságú kérdések és problémák	<i>Írja le azokat a kérdéseket vagy nehézségeket, amelyeket a világörökségi cím lehetséges jelölésének mérlegelése során eddig azonosítottak, illetve azokat a konkrét terület(ek)et, ahol tanácsadásra van szükség a potenciálisan jelölhető helyszínek mérlegelése során. Maximális szóhossz: 500 szó</i>	

8. AZ ILLETÉKES HATÓSÁGOK ELÉRHETŐSÉGEI	
8.A hivatalos helyi intézmény/ügynökség/szervezet neve és elérhetőségei	Intézmény/ügynökség/szervezet: Cím: Tel:E-mail: Webcím:

9. ALÁÍRÁS	
9. Aláírás a részes államnevében	Az előzetes értékelési kérelemnek a részes állam nevébentörténő aláírásra jogosult tisztviselő aláírásával kell zárulnia.

A védőövezet szerepe a Működési Irányelvek (Operational Guidelines, 24 September 2023 edition) szerint: Buffer zones / Védőzónák

103. Amennyiben az örökségi helyszín elvárt szintű védelméhez (protection) szükséges, egy megfelelő védőzónát kell beiktatni.
104. A listára felterjesztett javak hatékony védelmének értelmében létrehozott védőövezet olyan területet jelent, amely a listára felterjesztett javakat veszi körül, és amelynek használatára és fejlesztésére kiegészítő jogi és/vagy szokásjogi megkötések vonatkoznak annak érdekében, hogy a világörökségi javaknak még fokozottabb védelmet biztosítsanak. A védőzónának tartalmaznia kell a felterjesztett javak közvetlen környezetét, fontos rálátási pontokat (views), valamint olyan, fontos területeket vagy attribútumokat, amelyek funkcionálisan fontosak a kérdéses javak (megőrzésének) támaszaként és védelmében. A védőzónát képező területeket minden esetben a megfelelő (az esethez illő) mechanizmusok alkalmazásával kell meghatározni. A jelölésben meg kell adni a védőövezet méretének, jellemzőinek és engedélyezett használatának a részleteit, és csatolni kell a helyszínnek és védőzónájának pontos határait feltüntető térképet.
105. Világos, érthető szöveges magyarázatot kell adni arról a felterjesztésben, hogy a védőövezet miként védi az örökségi helyszínt.
106. Amennyiben a felterjesztési anyag nem javasol védőzónát, világos magyarázatot kell adni arra vonatkozóan, hogy miért nincs szükség védőzónára.
107. Ugyan a védőzónák normál esetben nem részei a listára felterjesztett örökségnek, a Világörökségi Listára vétel után a védőövezet bármilyen módosításához a Világörökség Bizottság jóváhagyása szükséges, a „kisebb határmódosításra” vonatkozó eljárás alkalmazásával (lásd a 164. bekezdést és a 11. mellékletet). A világörökségi listára való felvétel után, utólag létrehozni szándékozott védőövezet esetét általában ugyancsak „kisebb határmódosításnak” tekintik.

12.4. KIEGÉSZÍTŐ LEÍRÁSOK

A Balaton-felvidéki kultúrtáj területi egységek geológiájának valamivel részletesebb (kiegészítő) leírása

- a) A pannonkor végén feltörő vulkánosság sajátos képződményei a tapolcai medencét körbevevő tanúhegyek. A Badacsony, Szent György-hegy és Csobánc szélein a kőzet érdekes elválási formái, a bazaltkő-zsákok láthatók. Legszebb ezek közül a badacsonyi Kőkapu és a Szent György-hegyi bazaltorgonák. A Badacsony oldalain a még meglévő sziklák tövében hatalmas kőfolyások, kőtengerek láthatók, rajtuk alig tud megkapaszkodni a „feltörekvő törmelék-erdő” növényzete. A bazaltkúpok cukorsüveg alakú formái a Gulács, a Tóti-hegy, a Hegyesd és a szigligeti Várhegy festői kúpjai. A magyar természetvédelem egyik legnagyobb fegyverténye volt ezeken az egyedülálló tanúhegyeken az 1903. óta elkezdett bazaltbányákat bezáratni. Már az 1920-as éveken erőteljes törekvés volt erre, de ezt csak 1964-ben sikerült véglegesen elérni a Badacsony hegyen. A Gulács és a Tóti-hegy és a Csobánc bazaltja kevésbé volt alkalmas a felhasználásra, így oldalaikon csak kisebb tájsebeket okozó – szintén már bezárt – bányák működtek. A Haláp hegyet viszont csaknem teljesen elbányászták, az ugyanakkor ebben a –természet által részben már visszahódított, csonkolt – állapotában fontos kultúrtáj elemként dokumentálja az emberi beavatkozás következményeit, akárcsak a távolabbi Hegyestű látványos „geológiai metszete”.
- b) A jellegzetes Balaton-felvidéki kultúrtáj reprezentatív eleme a Káli-medence. Geológiai szempontból ez a Balaton-felvidéken belül a legváltozatosabb tájegység; a perm időszak vörös homokkővétől kezdve szinte a teljes triász kőzetsorozaton át az egyedi pannon kovás homokkőig számos kőzettípus előfordul itt, s e sokféleséget a tűzhányó-tevékenység tovább gyarapította. E kőzetek jelenlétén alapul a Káli-medence sokszínű: fehér, fekete, illetve vörös arculata. Félszáznál több forrás, a Sásdi-rét karsztlámpja, a Kornyi-tó és a tucatnyi kisebb tavacska, köztük a különleges „bazalttó”, s az egykori kráterben keletkezett Füzes-tó. Természeti ritkaság a vörös homokkővön kialakult időszakos vízállás (pl. Nyálas-tó), valamint a mészkőhegy tetején fekvő monoszlói Hegyi-tó.
- c) Magyarország első tájvédelmi körzete, a Tihanyi-félszigeten hozták (1952, 1997 óta a Balaton-felvidéki Nemzeti Park része). Az Európa Tanács 2003-ban a védett természeti területek Európa Diplomáját adományozta a félszigetnek. Európában egyedülálló képződmények a Tihanyi-félsziget hévforrások-kúpjai. Az utóvulkáni működés hatására feltörő hévforrások vizéből kicsapódott az oldott mészkő, a kova, és kőzetté válva forráskúpokként rakódott le. Száznál is több különleges alakú és belső szerkezetű sziklaképződmény maradt fenn a félszigeten. Legnagyobb közülük az Aranyház, mely a rajta lévő sárga zuzmóról kapta a nevét. Különösen szép forrásbarlang látható az Apátság épülete alatti részen, valamint a Csúcs-hegyen.
- d) A Balaton-felvidéki tájat a „balatoni Riviérát” északról határoló hegyeken túli (a Tihanyi-félszigettől észak felé, Balatonfüredtől nyugatra eső) területen, több, egymástól is elkülönülő, jellegükben mégis hasonló kismedence található: a Nivegy-völgy, a Balatonszőlősi-, a Pécselyi-, a Vászolyi- és a Dörgicsei-medence követi egymást. Északon a 415 méteres Nagy-Gella, a Zádor-vár, a Hideg- és a Halom-hegy viszonylag magasra emelkedett rögsorozata választja el őket a Veszprém-Nagyvázsonyi-medencétől. A kismedencéket övező hegyek, kiemelkedések közötti változatos tájban kis belső hágókat, kőhátakat alkotott a természet. A szembetűnő alaktani változatosság a sajátos földtani felépítés következménye. A többnyire puhább márgákba mélyült medencék körül keményebb kőzetek, felső-triász füredi mészkő és középső-triász megyehégyi dolomit alkotta hegyvonulatok húzódnak. A különböző ellenálló képességű kőzetek az évmilliók során más-más mértékben erodálódtak, így a már említett dimbesdombos táj a változó mértékű lepusztulás eredménye. A füredi mészkőben a vékonyabb-vastagabb mészkőpadok közötti agyagcsíkok mentén a rétegek jól elválnak egymástól, így a könnyen fejthető, kemény, ugyanakkor jól megmunkálható kő évszázadok óta a Balaton-felvidék egyik legkedveltebb építőanyaga. Ebben a kőzetben alakultak ki a terület legszebb karszt-formái, mint amilyen a Dörgicse közelében fekvő Kő-hegy deciméteres szélességű, késpengeszerű, girbegurba kőbordák alkotta karrmezeje. A mészkőre a későbbiekben nagy vastagságban agyagos, meszes anyag együttes és

márga települt, melynek puhább részeibe mélyültek a kismedencék, az erózióknak jobban ellenálló, mészköves rétegek pedig kisebb kiemelkedéseket, kődombokat alkotnak. A felső-triász követő mintegy kétszázmillió éves időszakból nincsenek kőzetek, az Aszófő és Dörgicse közötti abrázios kavicsfoltok már az egykori pannóniai beltenger partszegélyét jelzik. E korszakban – mintegy hétmillió éve – erőteljes vulkáni működés indult meg a mencshelyi Halom- és a balatoncsicsói Fenyves-hegyen, valamint tizenöt kilométerrel délebbre, Tihany térségében. A későbbi korok tektonikai mozgásai a jégkorszakokban felerősödő erózió és a víz-folyások építő meg romboló munkája révén alakult ki az elénk táruló változatos tájkép. A patakok már a Balaton medencéjének lesüllyedése előtt is többnyire déli irányba futottak, és helyenként mélyen bevágódott a medrük. Szurdokszerű, nagy esésű szakaszaikon sok helyütt a karsztosodáshoz kapcsolódó mésztufa-leakódások, gátak képződtek. A hosszabb-rövidebb ideig lefolyástalanná váló területeken pedig időszakos vagy állandó víző kisebb-nagyobb tavacskák, mocsarak alakultak ki. Egy részük a vízutánpótlást kizárólag a csapadékból nyeri, de – főleg a medencék alsó részein kialakultak közül – több szivárgó vizekből, esetleg karsztforrásokból is táplálkozik, így vizük állandó. E völgyfenéki tavak, mocsarak vize a medencét elhagyva patakokká egyesül, és a Balaton felé halad.

- e) A szűkebb értelemben vett Keszthelyi-hegység túlnyomórészt felsőtriász dolomitból épül fel, mészkő csak kisebb kiterjedésben található. Dolomittömege változatos mikroreliefjével tűnik ki, ahol kipreparált dolomit kőoszlopok és látványos természetes kőzetfeltárások is megtalálhatók. A változatos karsztjelenségeket (barlangok, víznyelők, töbrök) mutató terjedelmes hátakat helyenként vad szurdokvölgyek választják el. A Kovácsi-hegy és a Tátika a Keszthelyi-hegység bazaltvidéke. Tanúhegyek, bazaltplatók, sokszög alakú bazaltoszlopok, 10 m-nél is magasabb falak díszítik a tájat. Ritka jelenségnek számítanak és ezért érdekes látnivalók a Bazaltfolyosó (Kovácsi-hegy) és az álkarsztos jelenségeként számontartott bazalt-dolinák, melyek mélyedéseiben apró tavacskák húzódnak meg.
- f) A 4,4 hektáros Hévízi-forrástó Földünk legnagyobb kiterjedésű és egyetlen termálkarsztos eredetű, gyógyító erejű természetes, fürdőzésre és gyógyászati célokra egyaránt közvetlenül alkalmas meleg víző, tőzegalapú tava, amely – az ötvenhektáros véderdővel együtt – 1993 óta országos védettséget élvez. Kialakulását és jelenlegi helyét Magyarország karsztosodásra alkalmas kőzetekből felépülő egyik legjelentősebb nagyszerkezeti egységének, a Dunántúli-középhegységi zónának több százmillió éves geológiai fejlődéstörténete határozta meg. A tó térsége a nagyszerkezeti zóna hegyvidéki és délnyugati mélybesüllyedt részének határán, a Zalai-medencének a Keszthelyi-hegység felőli peremén helyezkedik el. A tó a különböző földtörténeti időszakokban lejátszódott földtani tényezők együttes hatásának eredményeként alakult ki. Méretei tekintetében, (felszín, mélység, vízcsere-sebessége). A természetes termálkarszt-forrás felett kialakult közel 250 m átmérőjű forrástó, világviszonylatban egyedülálló (védett) természeti érték. A tó vízfelülete 46 350 m², térfogata 127 950 m³. A tó túlfolyó vízszintje 108,80 m (B. f.), a Forrás-barlang mélysége 38 m, a tó vizének napi utánpótlása kb. 35 millió liter. A tavat tápláló források a pannóniai homokkőben kialakult Forrás-barlangban fakadnak, a keleti oldalon 17,2°C-os hideg, a nyugati oldalon 39,6 °C-os meleg víz áramlik be, keveredésük a barlang szájánál 38,8°C-os, a felszínen 25-35°C-os vízhőmérsékletet eredményez. Globális összehasonlító elemzés (Tardy, 2019) alapján bizonyított, hogy a Hévízi-tó mindezen paramétereiben egyedi, azaz nincs másik, akárcsak hasonló tulajdonságú, természetes eredetű, gyógyászati értékkel is bíró, és azt évszázadok óta alkalmazott tó a világban. A Hévízi-tó természeti adottságait illetően – mind a karsztos-termálkarsztos eredetű genezisének tekintve, mind a folyamatosan „működő” forrásrendszer kettős vízellátása, mind pedig a tőzegláp eredetű környezettel való kölcsönhatása folytán létrejövő (gyógy)iszap jelenléte folytán – kivételesen összetett rendszert alkot.

12.5. TÉRINFORMATIKAI RÉTEGEK LISTÁJA

Téma	Réteg	Típus	Forrás
I. Alaprétegek	Topográfiai alaptérkép	Raszter	OpenStreetMap
	Települések külterületi határa	Poligon	TIR
	Balaton-partvonal (topográfiai)	Poligon	Corine LC
	Földrajzi kistájak	Poligon	MTA ATK TAKI
II. Világörökség	Jogszabály szerinti várományos terület (helyszín+védőövezet egy rétegben)	Poligon	IVO
	Tervezett helyszín	Poligon	Saját
	Tervezett védőövezet	Poligon	Saját
	Rehabilitációs terület	Poligon	Saját
III. Kulturális örökség	Műemléki érték	Pont/Vonal/Poligon	IVO
	Műemlék	Pont	IVO
	Római villagazdaságok	Poligon	Bödöcs András
	Védetté régészeti lelőhely	Poligon	IVO
	Várak, várromok	Poligon	Saját
	Középkori romok	Poligon	Saját
IV. Természeti örökség	Védett természeti terület	Poligon	TIR
	Fokozottan védett természeti terület	Poligon	TIR
	Ex lege védett természeti terület	Pont/Poligon	BfNPI
	Bakony-Balaton UNESCO Geopark	Poligon	BfNPI
	Fontosabb geológiai helyszínek	Pont	BfNPI
	Ramsari terület	Poligon	BfNPI
	Natura 2000 Madárvédelmi Irányelv	Poligon	TIR
	Natura 2000 Élőhelyvédelmi Irányelv	Poligon	TIR
	Bemutatóhely/Látogató Központ	Pont	BfNPI
V. Táj	Épített kilátó/magas építmény	Pont	Saját
	Természetes plató, kőpad	Pont	Saját
	Kilátóhely, sétány, terasz, móló	Pont	Saját
	Kertművészet, tájatalakítás	Pont	Saját
VI. OTrT övezetek	Ökológiai hálózat magterület	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Ökológiai hálózat folyosó	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Ökológiai hálózat puffer	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Tájképvédelmi terület	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
VII. BKUKTrT övezetek	Általános mezőgazdasági terület	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Erdők övezete	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Erdőtelepítésre javasolt területek	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Kertes mezőgazdasági övezet	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Szőlőterületek övezete	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Tájképvédelmi szempontból kiemelt terület	Poligon	ÉKM (TTÉIFHÁT)
	Felszínborítás (CORINE Land Cover 2012)	Poligon	Lechner Tudásközpont
VIII. Földhasználat			

12.6. KIVONAT A MAGYARORSZÁGI VILÁGÖRÖKSÉG VÁROMÁNYOS LISTA 2013. ÉVI FELÜLVIZSGÁLATÁHOZ KÉSZÜLT SZAKÉRTŐI ANYAGBÓL

(ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, 2013)

12.6.1 Balaton-felvidéki kultúrtáj: Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hévízi-tó és Balatonfüred reformkori városrésze

Ezzel a tartalommal, ezekből a rész-elemekből összeállítva a jelen felülvizsgálat keretében kialakított várományos helyszín. Határozottan kijelenthető, hogy nagyon indokolt és szükséges volt ennek a korábban egyértelműen sohasem definiált helyszínnek az újra-fogalmazása.

A Tihanyi-félsziget egy korábbi várományos helyszín, a Pannonhalma, Tihany, Bakonybél történelmi bencés monostorait magába foglaló, ún. „Bencés-tengely” helyszínből mintegy visszamaradt, miután „Az ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete” 1996-ban felvételt nyert a Világörökség listára. Ezután és ebből a helyzetből kiindulva született meg a Balaton-felvidéki utó-vulkanikus tevékenység, mint közös eredet köré csoportosított mozaik-helyszín tervezete, amely Tihany mellett a Tapolcai medence vulkanikus örökségét és a Hévízi tó forrását foglalta magába. Értékvizsgálati dokumentáció készült, ilyen tartalmú várományos helyszín egyértelmű kialakítása azonban nem történt meg. Néhány éve merült fel a helyszín még tágabbra való bővítésének, jószerivel a Balaton mindkét partján az egész régiónak a bevonása egy Balaton-kultúrtáj várományos helyszínbe; amelyhez – mint kissé távolabbi, de karakterében a régióhoz kapcsolható kistáj, a Somló hegy és közvetlen környezete is hozzákapcsolódott volna. Ez utóbbi részhelyszínre szintén készült tanulmány, az egész kultúrtáj-javaslatra, esetleges létrehozásának megalapozhatóságára vonatkozóan azonban nem. A most kialakított Balaton-felvidéki kultúrtáj javaslat érdeme, hogy a már védelem alatt álló területek realitására építve alakítja ki a továbbra is elemekből összetevődő, a táj karakterisztikumait, kiemelkedő értékeit együttesében azonban jól megragadó-megjelenítő várományos helyszínt. Mindazonáltal a Forster Központ által kidolgozott javaslatban megadott kritériumok közül a viii-as kritérium – azaz hogy az adott helyszín legyen *„kivételes példája a földtörténet nagyobb állomásainak, beleértve a földi élet jeleit, jelentős, jelenleg is tartó geológiai folyamatokat a földformák vagy jelentős geomorfikus vagy fiziógráfiai tulajdonságok kialakulásában”* – alkalmazása nem javasolható, ezért azt a vonatkozó felülvizsgálati formanyomtatványban, illetve a KÉ meghatározás dokumentumában nem is szerepeltetjük. E kritérium vonatkozásában ugyanis a kiemelkedő egyetemes érték igazolása aligha volna megoldható; illetve még a csupán „kiemelkedő” érték mivolta sem egyértelműsíthető.

Teljeséggel új összetevő a Balatonfüredi reformkori városrész szerepeltetése a helyszín elemei között. Ez a kiegészítő javaslat szerencsés gondolat, amely több vonatkozásban kiegészítő-stabilizálja e kultúrtáj összetevőinek reprezentáltságát, egyensúlyát. A kulturális örökségi értékek arányának megemlése mellett ugyanis megerősíti az amúgy természeti érték mivoltában kiemelkedő és egyedi Hévízi tó (forrás) és a Balaton fürdő-kultúrájának a jelenlétét és szerepét e táj tartalmának és arculatának alakításában. Szükségesnek látszik arra is rámutatni, hogy e várományos helyszínt illetően igen jelentős, nem egykönnyen megválaszolható kihívásokkal kell szembenézni a helyszín kezelését illetően; ugyanakkor éppen a világörökség várományosi státusz biztosítása segítheti elő az egységes és hatékony kezelés kiépítését és megvalósítását ezen a valóban kiemelkedő értékeket hordozó, kiemelkedő fontosságú helyszínen. A helyszín esteleges világörökségi felterjesztésének időzítését emiatt úgy indokolt megtervezni, hogy addigra a helyszín kezelése már konszolidált formában működjék.

12.6.2 A világörökségi várományos helyszín felülvizsgálatának formanyomtatványa

A felülvizsgált várományos helyszín megnevezése, címe:		
Jelenleg nyilvántartott hivatalos megnevezés: A Tihanyi félsziget, a Tapolcai-medence tanúhegyei és a Hévízi tó (K)(1993) Vö.: http://www.vilagorokseg.hu/portal/varomanyos_helyszinek.php		
Az UNESCO WH Centre által nyilvántartott megnevezés: The Tihany Peninsula (11/08/1993) Vö.: http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=hu		
Javasolt megnevezés (Forster Központ, 2013.augusztus): Balaton-felvidéki kultúrtáj: Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hévízi-tó és Balatonfüred műemléki jelentőségű területe		
Javasolt megnevezés (szakértői javaslat): Balaton-felvidéki kultúrtáj – Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, a Hévízi-tó és Balatonfüred reformkori városrésze Angolul: Balaton- Uplands Cultural Landscape – the Tihany Peninsula, the Tapolca Basin, the Káli Basin, the Lake Hévíz and the historic quarter of Balatonfüred		
1.	a várományos helyszín területének megjelölése [természetben és helyrajzi számmal vagy EOVSíkkoordinátákkal és WGS 84 alapfelületre vonatkozó földrajzi koordinátákkal fok, perc, másodperc (DMS) formában]	- <u>Tihanyi-félsziget:</u> Javasolt magterület: <i>a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Tihanyi-félsziget területére eső része (ld. a mellékelt térképeket) IGEN</i> Védőövezet (pufferzóna): nincs kijelölve kijelölése szükséges, bele kell tartoznia a kilátás-rálátás szempontból meghatározó pontoknak és látómezőnek Koordináták: EOVS 561853, 174572; WG S84 46° 54' 32.8" N, 17° 52' 45.23" E - <u>Tapolcai-medence és Káli-medence:</u> Javasolt magterület: <i>a Balaton-felvidéki Nemzeti Park e két földrajzi egységet érintő területe, valamint a hegyesdi Várhegy természetvédelmi területe, kivéve Hegymagas, Raposka, Badacsonytördemic, Nemesgulács, Kísapáti, Gyulakeszi természetvédelmileg nem védett belterületeit (ld. a mellékelt térképeket). IGEN</i> Védőövezet (pufferzóna): nincs kijelölve kijelölése szükséges; bele kell tartoznia a magterületbe nem tartozó települési belterületeknek, továbbá a kilátás-rálátás szempontból meghatározó pontoknak és látómezőnek Koordináták: EOVS 170827; 532306 WG S84 46°52' 42.9" N, 17°30' 36.4" E [A terület közepére eső Csobánc-hegytető koordinátája] - <u>A Hévízi-tó természetvédelmi területe</u> Javasolt magterület: <i>A Hévízi-tó területe (Hévíz, 964/8 hrsz) IGEN</i> Javasolt védőövezet (pufferzóna): <i>a Hévízi-tó Természetvédelmi Terület a tó körüli véderdőkkel (ld. a mellékelt térképet). IGEN</i> Koordináták: EOVS 161790; 508550 WG S84 46° 47' 14" N, 17° 11' 35" E - <u>Balatonfüred műemléki jelentőségű területe</u>

		Javasolt magterület: a Balatonfüredi MJT teljes területe a Lechner Lajos Tudásközpont műemlék nyilvántartása szerint. IGEN Javasolt védőövezet (pufferzóna): a Balatonfüred MJT műemléki környezete a Lechner Lajos Tudásközpont műemlék nyilvántartása szerint. IGEN koordináták: EOV 562294; 179752 WG S84 46° 57' 23.44" N, 17° 53' 20.8" E Érintett települések: Aszófő, Badacsonytomaj, Badacsonytördemic, Balatonederics, Balatonfüred, Balatonhenye, Gyulakeszi, Hegyesd, Hegymagas, Hévíz, Kápolcs, Káptalanfő, Kékkút, Kisapáti, Köveskál, Kővágóörs, Lesenceistvánd, Lesencetomaj, Mindszentkál, Monostorapáti, Monoszló, Nemesgulács, Nemesvita, Raposka, Salföld, Szentbékakál, Szigliget, Tapolca, Tihany Érintett megyék: Veszprém megye, Zala megye
2.	a várományos helyszín természetvédelmi vagy örökségvédelmi jogszabályok alapján fennálló védettségének megjelölése	Természeti védelem: - Balaton-felvidéki Nemzeti Park területe – Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hegyesd-Várhegy, Hévízi-tó: a Nemzeti Park három részterülete és két természetvédelmi terület. Kulturális örökségi védelem: - Balatonfüred, Műemléki Jelentőségű Terület - Tihany, belterület, Műemléki Jelentőségű Terület - Szigliget, Öregfalu, Műemléki Jelentőségű Terület - Badacsony-hegytető és Klastrom-kút, kiemelten védett régészeti lelőhely - Csobánc-hegytető, fokozottan védett régészeti lelőhely Badacsonytomaj, Maróti-Rét-domb, római villagazdaság, fokozottan védett régészeti lelőhely - Tihany, bencés apátság és vár, kiemelten védett régészeti lelőhely - Tihany, Óvár, Barátlakások, kora vaskori halomsírok, Csúcs-hegy (Árpád-kori kisvár), kiemelten védett régészeti lelőhelyek. - a részben a fenti területileg védett egységeken belül, részben azokon kívül elhelyezkedő, egyedileg védett műemlékek listája külön mellékletben került felsorolásra.
3.	a várományos helyszín kiemelkedő kulturális vagy természeti értékének megjelölése <i>ld. az 1.sz. Melléklet i-x. pontját</i>	IV, V, VII, VIII. kritériumok, (Ld. KÉM leírás)
4.	a fenntartható használat és kezelés szempontjai, beleértve az érintett települések vagy településrészek gazdasága, illetve lakosságmegtartó képessége	(Ld. KÉM leírás)

5.	alátámasztó dokumentumok (különösen fénykép, tanulmány, publikáció)	- Máté Zsolt – Frankó Ákos: Tapolcai-medence tanúhegyei térsége – a Hévízi tó és a Tihanyi-félsziget geológiai öröksége. Világörökségi felterjesztést megalapozó tanulmány Frankó Ákos műemléki, valamint Jankovich-Bésán Dénes történeti-régészeti résztanulmányával. Kézirat, 2005. - Lechner Lajos Tudásközpont műemléki és régészeti nyilvántartása (egykori KÖH adatbázis): www.orokseg.e-epites.hu - A Balaton-felvidéki Nemzeti Park honlapja: www.bfnp.hu - Nagy Levente régészeti védelmi és revíziós dokumentációi, Balaton-felvidéki helyszíni szemle-jelentései - A Balaton-felvidéki Nemzeti Park térképei az országos természetvédelmi védettség alatt álló területekről

12.6.3 Balaton-felvidéki kultúrtáj: Tihanyi-félsziget, Tapolcai-medence, Káli-medence, Hévízi-tó és Balatonfüred reformkori városrésze

b. Kiemelkedő Érték Meghatározása (A Forster Központ – Máthé Zsolt - Frankó Ákos értékvizsgálati dokumentációjának felhasználásával Nagy Levente – által készített tervezet alapján)

Rövid leírás: A Balaton északi partján elhelyezkedő világörökségi várományos helyszín a *Tihanyi-félsziget*, a *Tapolcai-medence*, a *Káli-medence* és a *Hévízi-tó* természeti, illetve kulturális örökségi védettség alatt álló területeit, valamint *Balatonfüred reformkori városrészének* műemléki védelem alatt álló területét foglalja magába. A *Balaton-felvidéki kultúrtáj* e kiemelt értékeket hordozó területeinek meghatározó, közös alapja a több millió éves földtörténeti múlt, amely vulkáni működéssel is együtt járó folyamataival és azok utóhatásaival (Pl.: gyógyhatású meleg-vizek) hozta létre a változatos, mégis harmonikus egységet alkotó tájat. A területen megjelenő ember az őskortól napjainkig a földfelszín adottságaihoz alkalmazkodva használta, formálta ezt a tájat (mezőgazdaság, halászat, szőlőművelés, bazaltbányászat, (gyógy) fürdőkultúra), amely az itt élő népek – köztük kelták, rómaiak, és magyarok – által megvalósított kulturális és kommunikációs kölcsönhatások nyomán vált *kiemelkedő jelentőségű kultúrtájá*.

A 8-2,5 millió évvel ezelőtt a térségben működő mintegy félszáz vulkán kialakította magmatikus rétegsor, többféle vulkanikus eredetű kőzet alkotja a **Tihanyi-félsziget** egyetlen nagy robbanással kialakult, *maar* típusú vulkánjának, a Tapolcai- és a Káli-medence bazaltvulkánjainak változatos felszíni formáit; a Badacsony- és a Szent György hegy Közép-Európában egyedülálló bazaltoszlopait és a Káli-medence kőtengereit. Az időszakosan feltörő forró vízi források a Tihanyi-félszigeten száznál is több forrásmézőből és hidrokvarcitből álló sziklaalakzatot – „gejzirkúpokat” – hagytak maguk után.

A **Tapolcai-medence bazalt tanúhegyeinek** nehezen megközelíthető fennsíkjaian és az egykori tihanyi vulkán kráterének szélén már a késő bronzkorban és a vaskorban regionális gazdasági-politikai központoknak számító magaslati települések jöttek létre (Badacsony, Csobánc, Szent György hegy, Tihany-Óvár). A Badacsony-lábdíhegyi *kettős-fej* a kelta kőplasztika európai viszonylatban is különleges alkotása. A római korban a Balaton-felvidéken villagazdaságok sora jött létre (Badacsonytomaj, Maróti-Rét-domb). A kékkúti 4. századi villa tulajdonosa az ott fellelt Krisztus-monogramos téglák alapján keresztény lehetett, csakúgy, mint a Tihany-Sajkód, Mályva utca 11. sz. alatt talált sír Krisztus-monogramos ruhakapcsoló tűjének viselője. Az 1055-ben, már a keresztény magyar királyság idején alapított (barokk formáját 1719 és 1754 között elnyert, ma is bencés apátságként működő) tihanyi apátságban és a tihanyi Óvár oldalába vájt, 11-15. század között használt remetebarangokban a keleti és nyugati szerzetesi kultúra együttélését bizonyítva bencés és bazilita szerzetesek éltek.

A **Tapolcai medence tanúhegyei** hasznosításának látványos példái a fennsíkokon a 13. század második felétől kezdve épülő, mára romjaikban fennmaradt kővárak (Szigliget, Csobánc, Hegyesd), amelyek az 1540-es évektől a török (ottomán) hódítók ellen vívott háborúk fontos végvárai lettek. Az ellenségeskedések során elpusztult középkori falvak helyét a várományos területen sokfelé karakterisztikus táj-elemként megjelenő 13. századi templomromok jelzik (Aszófő, Gyulakeszi, Káptalantóti, Kővágóörs, Mindszentkál, Szentbékál, Szigliget, Tihany). A kultúrtáj mai arculatában jelentős szerepet játszanak a vulkanikus eredetű talaj műveléséhez kapcsolódó szőlőművelés – többségükben 18-19. századi – épületei: barokk és klasszicista népi lakóházak, gazdasági épületek, présházak, pincék, amelyek többnyire maguk is a vulkánok adta bazaltkőből épültek. A kultúrtáj európai hírű borvidék, egyedi, sajátosan ásványi zamátú borokkal. A mintegy 20-22 ezer évvel ezelőtt, a Balaton keletkezésével egy időben, természetes termálkarszt-források felett kialakult, közel 250 m átmérőjű **Hévízi-tó** földünk egyik legnagyobb,

világviszonylatban egyedülálló meleg karsztvizes-gyógyvizes tava. A tölcser alakú tó 38,5 méter mély alapján nyíló forrásbarlangból bővizű hideg és meleg források törnek elő. A forrástó, amelynek gyógyító hatását római-kori előzmények után a 18. század óta folyamatosan használják, a környező láp-és mocsárvilággal együtt sajátos élővilággal rendelkezik.

A **Balatonfüred** területen található gyógyvizes források kihasználása szintén a 18. században indult, amikor a terület új birtokosa, a tihanyi bencés apátság vendégfogadók, fürdőházak, forrásfoglalások építésébe kezdett. A fürdő a 19. század harmincas éveire vált népszerű üdülőhellyé. A **reformkori városrész** központja a források környéke, a környező egészségügyi létesítményekkel, lakóépületekkel. Nyaraló-épületek, 19. századi villaépületek csatlakoznak hozzá és itt található Magyarország egyik legkorábban kialakított angolkertje is.

Kritériumok: IV, V, VII,

(iv) kritérium

A vulkanikus eredetű talaj műveléséhez kapcsolódó szőlőművelés 18-19. századi épületei: barokk és klasszicista népi lakóházak, gazdasági épületek, présházak, pincék, a hegyek lejtőin emelt bazaltkő támfalakkal, határszéli keresztekkel karakterisztikusan jelenítik meg egy ma már eltűnőben lévő műveléshez kapcsolódó tájstruktúra és tájhasználat hiteles képét. A Tapolcai medence tanúhegyein a 13. század második felétől kezdve épülő, romjaikban fennmaradt kővárak és az ellenségeskedések során elpusztult középkori falvak helyét jelző középkori templomromok a 16-17. században határvidékké vált terület történeti jelentőségét, a tanúhegyek (Badacsony, Gulács) felhagyott, a természet által visszafoglalt bazaltbányái a vulkanikus eredetű nyersanyagok kiaknázásának és a természeti-táji értékek védelmét előtérbe helyező felelős emberi hozzáállásnak dokumentumai.

(v) kritérium

A Tapolcai-medence tanúhegyeinek térsége, a Tihanyi-félsziget kiegészülve a Káli-medence természeti formációival és aprófalvas történeti település-hálózatával az évszázadok alatt szervesen fejlődött, élő kultúrtáj, amelyet a térség természetföldrajzi adottságaihoz igazodó ember tájalakító, hagyományos földhasználati (szőlőművelés, nádgazdálkodás, kőbányászat) tevékenysége formált és - a történelmi és természeti viszontagságok után ismételtelen regenerálódó tájhasználatnak köszönhetően - őrzött meg napjainkig. A tájhasználat szerves részeként bontakozott ki a terület vulkanikus eredetű gyógyvizeinek a Hévízi-tó (a világ legnagyobb meleg vizű gyógy-tava) egyedülálló természeti jelenségét kiaknázó, illetve és Balatonfüred reformkori városrésze által reprezentált hagyományos fürdő-kultúra.

(vii) kritérium

A viszonylag kis területen nagy változatosságú vulkáni és eróziós jelenségek természetes látványtára (pl. a tihanyi forráskúpok, a Badacsony „kőzsákjai”, a Szent György hegy „bazalt-orgonája”, a Szigliget vulkáni halom-csoportja, a Káli-medence kőtengerei,) a több évszázados szőlőkultúrával és a ma is megújult továbbélő népi építészettel különleges, esztétikus tájképi megjelenést eredményez. A Tapolcai-medence vulkáni eredetű tanúhegyeinek egymás közötti, és a Balaton vize felett megjelenő, a szigligeti öböl háttérét képező bazalt-vulkánok – képzőművészeti és irodalmi alkotásokban is megörökített – panorámájának természet alkotta látványa; valamint a Káli-medencében a változatos kőzettani felépítés (délen permi vörös homokkő hegység, északon hatalmas bazalt-hegyek, nyugaton mészes homokkő konglomerátumok, keleten és a medence közepén a mészkövek és dolomitok változatos formái)

egyedülállóan sajátos térszínformái alkotta környezet az ezredéves emberi tevékenység nyomán alakult kiemelkedő szépségű, harmonikus, humanizált tájja.

Integritás (teljesség és sértetlenség):

A Balaton-felvidéki kultúrtáj kiemelkedő értékei reprezentáltságának teljességét a kiválasztott területek biztosítják, sértetlenségét (integritását) geológiai, hidrológiai, geomorfológiai, klimatikus, természeti, valamint táj- és kultúrtörténeti viszonyai, a kultúrtájra jellemző hagyományos művelés és tájhasználat kontinuitása alapozzák meg. A vulkanikus eredetű hegyek a rajtuk elterülő erdőkkel és szőlőkkel, a hegylábakhoz simuló szántók, a mélyebben fekvő rétek és nádasok nemcsak a természetföldrajzi adottságokat reprezentálják, hanem azt az évszázadok óta folyamatos tájhasználatot és életmódot is, amely az ember és a természet harmonikus együttélésének jellegzetes, kiemelkedő szépségű táji karaktert létrehozó és fenntartó példája. (A tihanyi táj aktív kezelése keretében például tájba illő módon tartott, hagyományos fajtájú – fekete racka, merinói – birkákkal tartja karban a természetvédelem a korábban elhanyagolt tihanyi legelőket). A Balaton-felvidéki táj melegebb, szubmediterrán klímahatásoknak kitett területein endemikus (bennszülött) fajok és reliktumok jelzik az élővilág egyediségét, különösen a világon egyedülálló Hévízi-tó területén. A Gulács, a Tóti-hegy, a Hegyesd és a szigligeti Várhegy bazaltkúpjainak sajátosan különleges éghajlati és geológiai viszonyai között számos botanikai ritkaság él.

A Balaton-felvidék környékének egyedülálló adottságaira épülő szőlészet-borászat mellett egyebek mellett a halászat, és a nádgazdálkodás a mai napig fontos szerepet játszanak az itt élők életében. A 18-19. század óta felfejlődő gyógy- és üdülési turizmus egyre erőteljesebbé váló jelenléte és a létesítményei által bekövetkezett tájhasználati változások bár komoly kihívást jelentenek, illeszkednek a történetileg kialakult táji környezethez, a kultúrtáj funkcionalitásának bővítésével biztosítva annak az eredeti értékeit nem veszélyeztető fenntartását.

Hitelesség (autentikusság):

A festői szépségű vulkanikus eredetű felszíni formák jellemezte kultúrtájon a tájhasználat évezredekre nyúló hagyományai a mélyreható történelmi események (pl. népvándorlás-kor, török hódoltság kora) ellenére is fennmaradtak, a kritikus korok után újra és újra regenerálódva éltek és fejlődtek tovább. A középkor óta folyamatos tájhasználat lenyomatát tükrözi a különféle művelési ágak területi elhelyezkedésének és egymás közötti arányainak, a településhálózatnak, az egyes települések belső struktúrájának lényegében változatlan fennmaradása, a szőlőhegyek harmonikusan a tájba illeszkedő, jellemzően paraszti építészete. A fehérre meszelt oromfalas, nádtetős épületek a táj hagyományos arculatában máig megtartották szerepüket, akár csak a kisméretű külterületi kápolnák, jellegzetes útszéli kőkeresztek, határjelek. Helyi bazaltkőből épültek az utak, kerítések, vízelvezető árkok, lépcsők, támfalak, pincék, prэшázak, gazdasági épületek, a népi kultúra jellegzetes alkotásai, több templomot is a 20-ik század közepéig működtetett bányákból nyert bazaltkőből építették. Fontos táj-szervező szerepet töltenek be az egykori földbirtokosok használt kúriák, gazdasági központok 18-19. századi, napjainkban elsősorban a turizmus szolgálatába állított, műemlékileg védett épületei. Több falu (pl. Tihany, Szigliget) arculata a változások ellenére máig fennmaradt, tudatos műemléki védelem keretében. A bányaművelés teljes leállítása a 20. század közepe óta nagymértékben segít megőrizni a kultúrtáj autentikus, egyedülálló sajátosságát: azt, hogy a bazalt-hegyek északi oldalán is művelik a szőlőt, körben egészen a felső függőleges bazaltoszlopok lábáig.

A Hévízi-tó két évszázados gyógyászati hasznosítása során sikerült fenntartani a természeteshez közelálló élővilágot. A tó vízhozamára káros bányászati tevékenység leállítása után a forrástó vízhozama újra az eredeti állapothoz közelít. A Káli-medencében 1982-ben a nemzeti park fából készült zsiliprendszer segítségével vízviszatartó élőhely-rekonstrukciót hajtott végre a láprét kiszáradásának megakadályozására. A kővágóörsi Tódi-kút gyapjúsásos láprétjének gazdag flóráját 1983 óta szélkerékkel működtetett vízviszapótló rendszer tartja fenn. A balatonfüredi

reformkori városközpont jellegzetes 19. századi arculata, a *történeti fürdőhely-image* hiteles megőrzése a műemléki jelentőségű területi védelemmel és a területen található műemlékek egyedi jogszabályi védelmével biztosított.

Védelem és kezelés módja:

A Tihanyi-félsziget különleges földrajzi helyzete, az egykori vulkáni működés emlékei, az egyedi növény-és állatvilág, valamint Tihany történelmi emlékei Magyarország első tájvédelmi körzeteinek kialakítását eredményezték. A Tihanyi-félsziget a Tapolcai-medencével és a Káli-medencével együtt a Balaton-felvidéki Nemzeti Park részét képezi, a Hévízi-tó is természetvédelmi terület. Tihany és Szigliget faluközpontja, Balatonfüred belvárosa műemléki jelentőségű terület, amelyeken belül számos egyedi védelem alatt álló műemlék található (ld. a műemlékeket felsoroló mellékletben). A tihanyi bencés apátság és vár, az Óvár a remetebarangokkal, a Csúcs-hegyi középkori kisvár, a badacsonytomaji római villagazdaság (Maróti-Rét-domb) valamint a Badacsony és Csobánc-hegytető fokozott, illetve kiemelt jogszabályi régészeti védettséget is élvez.

A fenntartható használat és kezelés szempontjai: (ICOMOS MNB)

védelmi intézkedések: a jogi-szabályozási intézményes keretein belül meg kell vizsgálni, hogy a jelenlegi védettség szintje és lehatárolásai teljes mértékben biztosítják-e a helyszín Kiemelkedő Értéke (KÉ) hatékony védelmének a lehetőségét, valamint hogy a hatályos (védelmi, építés-igazgatási, stb.) szabályozások garantálják-e kultúrtáj értékeit hordozó (egyedi és táji) *attribútumok* sértetlen fennmaradását. Az értékelésnek ki kell térnie a kijelölt védőzónák lehatárolására, és a rájuk vonatkozó (nemzeti, regionális, önkormányzati szintű) védelmi előírások tartalmi összetevőire, az esetleges módosítási-pontosítási javaslatok megfogalmazására.

a helyszín megőrzési állapotát érintő intézkedések:

El kell készíteni a helyszín, ezen belül a KÉ megőrzési állapotának a felülvizsgálatát; ki kell dolgozni és működtetni kell a helyszín-specifikus monitoring-rendszert; biztosítani kell a folyamatos gondozást végző szak-kapacitásokat. A Balaton-régióra vonatkozó átfogó stratégiával (fejlesztési tervekkel) összehangolt integrált megőrzési és fejlesztési stratégiát kell kidolgozni, amelyben **fel kell tártani a meglévő értékek helyreállításával, hasznosításával-fenntartásával a helyszínen belül, illetve a védőzónában megvalósítható fejlesztési lehetőségeket.** A helyszín KÉ-e fenntartásának lényegi összetevője a látványok, rálátások, kilátási pontok sértetlen megőrzése. Emiatt is alapvető fontosságú elvárás a település-hálózat arányos, történelmileg kialakult struktúrájának megőrzése, valamint a beépítettség növekedésének elkerülése mellett – elsősorban korrekciós beavatkozásokként – a táji és a helyi kontextusba, a beépítés hagyományos léptékéhez illeszkedő építkezések motiválása, a tájidegen beavatkozások elkerülése, tiltása.

Fejlesztési intézkedések:

Pontosítani kell az egyes rész-helyszínek adottságai, természeti, társadalmi beágyazottsága, valamint az azokra vonatkozó (az állam, a régió, az önkormányzat(ok) által megalkotott) törvényi, szabályozási, fejlesztési programok meghatározta mozgásteret. A trendek, változások (monitoring) és a tervezett beavatkozások lehetséges hatásainak (hatástanulmány-hatásvizsgálat) figyelembevételével meg kell határozni – és Kezelési Tervben rögzíteni – a helyszín és a védőzónák területére vonatkozó hosszú távú célokat, jövőképet. A szükséges kiigazító folyamatok beépítésével, széleskörű érdekegyeztetés lefolytatásával aktualizálni kell a terület-felhasználási és helyi fejlesztési terveket, különös tekintettel a helyszín vonatkozásában kiemelt szerepet játszó turizmussal kapcsolatos fejlesztésekre, beleértve a tájba, kontextusba helyezett infrastruktúrák (pl. a közlekedés környezetbarát módjainak fejlesztése) tágabb értelemben vett (védőzónák és az azokon kívüli környezet) területre vonatkozó fejlesztéseket. **A Balaton-felvidéki kultúrtáj területén a helyszín KÉ megtartása és fenntarthatósága, egyben az**

életminőség növelése elsődlegesen nem a mennyiségi, hanem minőségi változásokat megvalósító fejlesztésekkel érhető/érendő el; amelyekhez biztosítani kell célzott pénzügyi források (pályázati források, támogatások) rendelkezésre állását is.

A fenntartható használat, kezelési elvárások területén: felhatalmazással bíró Kezelő Szervezetnek kell folytatnia az elkészítendő (a területre vonatkozó összes szabályozási eszközzel – terület felhasználási, helyi fejlesztési tervek, stb. összehangolt) Kezelési Terv (KT) alapján a helyszín kezelését, amelyhez biztosítandó a szükséges pénzügyi forrás és szakmai kapacitás.

A helyszín típusa, jellegzetessége, az integrált értékmegőrzés és fejlesztés szükségletei, kulturális és természeti összefüggései figyelembevételével elsődleges kezelési szempontok:

- a hagyományos tájhasználat, művelési ágak, különösen a szőlőművelés, nád- és erdőgazdálkodás, illetve a (gyógy) üdültetés folyamatosságának fenntartása, illetve szükség szerinti rehabilitációja;
- a természeti és kulturális örökségi védelem alatt álló területek/elemek, illetve az egész helyszín (a kezelési tervben rögzített) teherbírási kapacitásához igazodó használati – elsősorban beépítettségi és turisztikai – terhelés mértékének betartása, betartatása;
- a klímaváltozás okozta változások (pl. a Balaton, a Hévízi tó és más gyógyvizek vízellátásának változásai, eróziós kockázatok, stb.) monitorozása és a valószínűsíthető hatásaira való felkészülés, illetve a negatív hatások megelőző mérséklése; továbbá
- a hatékony kezeléshez általában szükséges tényezők és feltételek helyszínre adaptált biztosítása körében a kezelés keretében elérendő: az örökségi értékek, illetve az azokkal kapcsolatosan lehetséges konfliktusok, veszélyek teljes körű ismerete (különös tekintettel a KÉ attribútumaira); és azoknak a társadalmi szemléletformálás, oktatás útján széles körben ismertté tétele.

13. A TANULMÁNYT KÉSZÍTŐ SZAKÉRTŐI MUNKACSOPORT TAGJAINAK RÖVID BEMUTATÁSA

Dr. Fejérdy Tamás DLA építész, műemlékvédelmi szakértő (Budapest, 1947)

ICOMOS Piero Gazzola díjas építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, DLA. 1976-tól 2013-ig a magyar műemlékvédelem központi intézményének (évtizedeken keresztül vezető) munkatársa, 2002/2003-ban az UNESCO Világörökség Bizottság soros elnöke. Az ICOMOS nemzetközi tiszteletbeli tagja, a BME c. egyetemi docense, a Pannon Egyetem c. egyetemi tanára. A kőszegi iASK/FTI és UNESCO tanszék munkatársa. Szakterülete: műemlékek / épített-örökség integrált védelme, világörökségi együttműködés, a történeti épületekkel kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések.

Dr. Mezős Tamás CSc, DLA építőmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök (Baja 1951)

1996-tól a Műemlékvédelem szakmérnöki szak vezetője a BME Építészmérnöki Karán 2003-tól egyetemi tanár a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén 2003-2007 között tanszékvezető. 2007-2010 között a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke. 121 magyar és idegen nyelvű publikációja jelent meg. Műemlék-helyreállításainak száma 83, közte a szombathelyi Iseum rekonstrukív bemutatása, az esztergomi Özicseli Hadzsi Ibrahim dzsámi bemutatása, a budapesti Belvárosi Nagyboldogasszony templom altemplomának kialakítása, a Magyar Nemzeti Bank Szabadság téri székházának rekonstrukciója.

Dr. M. Szilágyi Kinga CSc, DLA tájépítész (Budapest, 1953)

Ormos Imre díjas ny. egyetemi tanár, a Tájépítészeti Kar dékánja és az MTA Tájépítészeti Albizottság elnöke két cikluson át. Több évtizedes tervezői, kutatói, oktatói és szakértői tapasztalattal rendelkezik a kertművészeti és tájépítészeti értékek védelmének, megőrzésének és rekonstrukciójának kérdéskörében. Diszciplináris, illetve megbízásos munkák keretében foglalkozott több Balaton-felvidéki műemlék, ill. romemlék bemutatásának kutatásával és tájépítészeti tervezésével: Balácapusztai tumulus környezetrendezés, Keszthely Festetics-kastélykert, ill. -park rehabilitációs koncepciója, Fenékpusztai rekonstrukciós és rehabilitációs kertépítészeti koncepciója, a keszthelyi Fekete-fenyő allé állapotvizsgálata és a fasor tájépítészeti jelentőségének kutatása, a Szent Balázs templom bemutatásának koncepciója.

Szilágyi Gábor Levente ökológus, természetvédelmi szakértő (Nyíregyháza, 1964)

Hivatásos természetvédőként harmincéves államigazgatási múlttal rendelkezik, melynek során a Hortobágyi és Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságokon dolgozott különböző beosztásokban. Előbbi munkatársaként koordinálta a Hortobágyi Nemzeti Park – a *Pusztai* világörökségi helyszín világörökségi jelölési dokumentációjának elkészítését. Litvániában a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Washingtoni Egyezmény végrehajtását célzó EU-s projekt (2005-2006) vezetője volt. 2018-ban Pro Natura Díj kitüntetésben részesült. 2019-től a világörökségi ügyekért felelős minisztériumi szervezeti egység kormányzati tisztviselője.

Wollák Katalin régész, örökségvédelmi szakértő (Pécs, 1952)

A Magyar Nemzeti Múzeumban eltöltött 20 év után vállalt vezető szerepet az 1998-ban létrehozott, majd többször átalakításra került örökségvédelmi intézményben, ahol régészeti főfelügyelőként, majd nemzetközi és világörökségi szakterületeken dolgozott. Több hazai és nemzetközi szakmai szervezet vezetőségi tagja (az Európai Régészeti Tanács korábbi elnöke), a Schönvisner István-díj kitüntetettje. 2016-2019 között a Római Birodalom Határai - A Dunai Limes nemzetközi világörökségi nevezés magyar koordinátora. A CEU Cultural Heritage Studies programjának, valamint évtizedek óta az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének meghívott előadója.